

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

117716

TÜRK DİLİNDE ZAMAN ADLARI

Doktora Tezi

Erhan AYDIN

117716

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT

Ankara-2002

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN TASTUVA MERKEZİ

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK DİLİ)
ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİNDE ZAMAN ADLARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Doç. Dr. Aysu ATA

Doç. Dr. Zuhâl ÖLMEZ

Doç. Dr. Önal KAYA

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi: 24.06.2002

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	VII
1. Zaman Adı	VII
2. Takvim Adı.....	VIII
3. Takvim Çeşitleri	IX
4. Türklerin Kullandıkları Takvimler	XVI
a) Oniki Hayvanlı Takvim	XVI
b) Hicrî Takvim	XXI
c) Jülyen Takvimi	XXII
d) Celalî Takvim	XXIII
e) Rumî Takvim	XXIII
f) Münecimbaşî Takvimleri	XXIV
g) Gregoryen (Miladî) Takvimi	XXIV
5. Konu İle İlgili Çalışmalar	XXV
KISALTMALAR	XXXI
1. Dil ve Lehçe Kısaltmaları	XXXI
2. Kitap ve Dergi Kısaltmaları	XXXIV
3. Diğer Kısaltmalar	XL
4. İşaretler	XL
İNCELEME	XLI
1. TÜRK DİLİNDE “ZAMAN” ANLAMINDAKİ KELİMELER ...	1
2. TÜRK DİLİNDE “TAKVİM” ANLAMINDAKİ KELİMELER ..	5

3. TÜRK DİLİNDE YIL ADLARI	6
3. 1. On İki Hayvanlı Takvime Göre Yıl Adları	6
3. 2. “Geçmiş Yıl” Anlamındaki Kelimeler	18
3. 3. “Gelecek Yıl” Anlamındaki Kelimeler	19
3. 4. Diğer Kelimeler	20
4. TÜRK DİLİNDE MEVSİM ADLARI VE BÖLÜMLERİ	23
4. 1. “İlkbahar” Anlamındaki Kelimeler	23
4. 2. “Yaz” Anlamındaki Kelimeler	26
4. 3. “Sonbahar” Anlamındaki Kelimeler	27
4. 4. “Kış” Anlamındaki Kelimeler	29
4. 5. Diğer Kelimeler	30
5. TÜRK DİLİNDE AY ADLARI VE BÖLÜMLERİ	37
5. 1. “Ocak” Anlamındaki Kelimeler	37
5. 2. “Şubat” Anlamındaki Kelimeler	39
5. 3. “Mart” Anlamındaki Kelimeler	41
5. 4. “Nisan” Anlamındaki Kelimeler	44
5. 5. “Mayıs” Anlamındaki Kelimeler	46
5. 6. “Haziran” Anlamındaki Kelimeler	48
5. 7. “Temmuz” Anlamındaki Kelimeler	49
5. 8. “Ağustos” Anlamındaki Kelimeler	52
5. 9. “Eylül” Anlamındaki Kelimeler	54
5. 10. “Ekim” Anlamındaki Kelimeler	56
5. 11. “Kasım” Anlamındaki Kelimeler	58
5. 12. “Aralık” Anlamındaki Kelimeler	61

5. 13. Arapça Ay Adları	63
5. 14. “Hafta” Anlamındaki Kelimeler	67
5. 15. Burç Adları	68
5. 16. Diğer Kelimeler	77
6. TÜRK DİLİNDE GÜN ADLARI	83
6. 1. “Pazartesi” Anlamındaki Kelimeler	83
6. 2. “Salı” Anlamındaki Kelimeler	86
6. 3. “Çarşamba” Anlamındaki Kelimeler	89
6. 4. “Perşembe” Anlamındaki Kelimeler	91
6. 5. “Cuma” Anlamındaki Kelimeler	93
6. 6. “Cumartesi” Anlamındaki Kelimeler	94
6. 7. “Pazar” Anlamındaki Kelimeler	96
6. 8. “Geçmiş Gün” Anlamındaki Kelimeler	99
6. 9. “Gelecek Gün” Anlamındaki Kelimeler	102
6. 10. Diğer Kelimeler	105
7. TÜRK DİLİNDE GÜNÜN BÖLÜMLERİNE VERİLEN ADLAR	128
7. 1. “Gece ile Sabah Arası” Bölüme Verine Adlar	128
7. 2. “Sabah ile Öğle Arası” Bölüme Verilen Adlar	135
7. 3. “Öğle ile Akşam Arası” Bölüme Verilen Adlar	139
7. 4. “Akşam ile Gece Arası” Bölüme Verilen Adlar	145
7. 5. Diğer Kelimeler	149
8. TÜRK DİLİNDE ZAMANIN BELLİ BİR PARÇASINI İFADE EDEN KELİMELER	152
8. 1. “Önce” Anlamındaki Kelimeler	152

8. 2. “Şimdi” Anlamındaki Kelimeler	159
8. 3. “Sonra” Anlamındaki Kelimeler	161
8. 4. Diğer Kelimeler	166
DİZİN	176
KAYNAKLAR	229
ÖZET	246
ABSTRACT	247

ÖNSÖZ

İnsanoğlu, yeryüzüne ilk adım attığı tarih öncesi çağlardan bugüne kadar doğa olayları ve gökyüzünün gizemi ile ilgili olarak düşünceler üretmiş ve zamanla bu düşüncelerini, zamanı bölme anlamında, derecelendirmiş ve bölümlere ayırmıştır. Göçebe veya yerleşik hayatta yaşayan insanların zaman ile doğrudan ilişkili oldukları gerçeğinden hareketle, zamanın bölümlere ayrılması kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Mısır'da yaşayan ilk insanlar Nil nehrinin taşma belirtisi gösterdiği günü yılın başlangıcı sayarken göçebe toplumlar da başka bir göstergeyi başlangıç saymış olmalıdırlar.

İşte zamanın haritası diye nitelendirilen ve Türkçe *takvim* kelimesiyle karşılanan sistemlerin insan hayatındaki yeri çok önemlidir. Zamanın derecelendirilmesi, yani yıl, ay, hafta ve gün gibi kavramlarla ifade edilmesi her toplum için gerekli bir ihtiyaçtır. Türkler de zamanın bu bölümleri için çeşitli adlar kullanmış, bunlardan bazılarını kendi hayat tarzına uygun olarak meydana getirmiş, bazılarını da doğrudan etkileşimde bulunduğu toplumlardan almış ve yüzyıllarca kullanmıştır. Özellikle kabul edilen dinler de bu konuda önemli rol oynamıştır. Buddhist Türklerin metinlerindeki zaman kavramları farklı, İslamiyet ile birlikte giren zaman kavram ve terimleri farklıdır. Dolayısıyla Türkler her coğrafyada, o coğrafyadaki toplumlardan etkilenmiş ve onların kullandığı kelimeleri kullanmaya başlamıştır.

Hazırladığımız bu çalışma Türkçe ilk yazılı metinlerden itibaren günümüz çağdaş lehçeleri dahil olmak üzere bütün Türk dilindeki zamana verilen adları

kapsayan bir çalışmadır. Çalışmamızda zamanın çeşitli bölümlerine verilen adlar incelenmiş ve en eski metinlerdeki şekiller ile çağdaş metinlerdeki şekiller karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular verilirken kelimenin etimolojisi ile ilgili görüşlere de yer verilmiş ve bunlar bir araya toplanmıştır.

En eski yazılı metinlerimiz olan Orhon Yazıtlarından itibaren seçilen her metin tek tek incelenmiştir. Basılmamış bazı doktora tezleri de incelenerek elde edilen bulgular yazıya aktarılmıştır. Tabii ki bu metinler incelenirken çalışmaların dizinlerinden faydalanılmıştır. Ancak bazı metinlerin dizinlerinin bulunmaması dolayısıyla metinler kelime kelime okunmuştur.

Türklerin, zaman kavramının bölümlerine verdiği adlarla ilgili bu leksikolojik çalışmamızın hazırlanması sırasında, sadece bu tezde değil bütün çalışmalarında yardımlarını gördüğüm ve öğrenim hayatım boyunca hep yanımda olan sevgili hocam Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH'a; tezimin çeşitli bölümlerinde görüşlerine başvurduğum ve tez izleme komitesi toplantılarında yapıcı eleştirilerde bulunan Sayın Doç. Dr. Aysu ATA'ya ve Sayın Doç. Dr. Zuhâl ÖLMEZ'e; yüksek lisans çalışmamdan beri beni hep destekleyen, hayatımın yüksek lisans ve doktora döneminde çok şeyler öğrettiğine inandığım ve tez danışmanım olarak sorunlarımın çözümünde hep yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT'a; bütün zorluklara göğüs gererek sürekli yanımda olan eşim Yasemin AYDIN'a teşekkür etmeyi bir vefa borcu biliyorum.

Erhan AYDIN

Ankara-2002

GİRİŞ

1. ZAMAN ADI:

İnsanlar var oldukları ilk günden itibaren zamanın ne olduğunu anlamaya çalıştı. Zamanın hep aynı, tekdüze akıp gitmesi insanın belki de ilk dikkatini çeken şeydi. Çünkü güneş hep aynı noktada durmuyor, sürekli hareket ediyordu. Ay ve yıldızlar da değişik zamanlarda değişik noktalarda görünüyorlardı.. Yine farklı zamanlarda havanın ısınması ya da soğuması, yağışlar vs., bütün bunlar ilk insanlar için anlaşılması zor olaylardı. Belki de zaman kavramının, ilk insanlar için, bizim şimdiki hayatımızdaki yeri kadar önemi yoktu. Çünkü bazı olayları kendi mantıklarıyla açıklamaya çalışıyorlardı. Güneşin kaybolması ışığın da kaybolması demektir. Bütün bu astronomik, başka bir deyişle tabii olaylar insana, zaman kavramıyla birlikte yaşaması gerektiği fikrini aşıyordu.

İnsan hayatının devam edebilmesi için gerekli olan şeylerin hepsinin doğrudan doğruya zamanla ilgisi vardı. Toprak hangi zamanda sürülmeli, fidanlar ne zaman dikilmeli veya ne zaman sulanmalı gibi. Yani insanın hayatıyla ilgili hemen hemen her şeyin belli bir zaman dilimi içerisinde ortaya konması gerekmektedir.

Zaman kavramının soyut bir kavram olması onun hakkında söylenebilecek şeyleri de kısıtlamaktadır. Ancak zamanın bölümlere ayrılması onun hakkında söylenebilecek şeyleri de artırmaktadır.

2. TAKVİM ADI:

Takvim kelimesi Arapça bir kelime olup, eğriyi doğrultma, düzeltme anlamlarına gelir. Zamanın belirli birimlerini yine belirli bir başlangıç noktasından itibaren sıralayarak olaylar arasında kronolojik bağlantı kurulmasını sağlayan sistemlerdir. Takvime ait birimlerin ve kullanılan terimlerin de toplumlar arası uzlaşma ile tarif edilmesi gereklidir. Takvim kavramının doğru olarak tanımlanabilmesi için aşağıda sıralanan üç unsura dikkat edilmelidir:

1. Takvimin başlangıç zamanı
2. Takvim yılının başlangıç zamanı
3. Takvimin zaman birimleri

Yukarıdaki üç unsurun mutlaka belirtilmesi gerekir. Böylece günler, aylar, yıllar, yüzyıllar sayılarak doğru zaman tespiti yapmak mümkün olabilir (Üçer 2000: 131).

Sayılan bu üç unsurun meydana getirdiği takvimler, ilk zamanlar farklı iklim ve coğrafi şartlarda yaşayan toplumların birbirinden farklı işleri ve eylemleri olduğu için farklı bölümlenmeler ortaya çıkmıştır. Çağlar ilerledikçe ve insanoğlunun bilgisi ve deneyimleri arttıkça daha sistemli takvimler ortaya çıkmaya başlamıştır (Arat 1943: 329).

İnsanın zamanın haritasını çizmedeki ilerlemesi takvim konusunu zamanla bir bilim dalı haline getirdi. Güneşin ve ayın hareketleri, gündüzün ve gecenin birbirini takip etmesi gibi bir takım astronomik olaylar da çeşitli cetveller ve kitaplar hazırlanmasını gerekli kıldı. Yazın, kışın ve bahar mevsimlerinin birbirlerinden farklı olduğu gerçeğini kavrayan insan, coğrafi keşifler sayesinde uzak yerleri de inceleme fırsatı buldu ve buralarda da farklı iklimlerin ve coğrafi şartların varolduğuna şahit oldu. Böylelikle belirli bir sıranın takip edildiği gerçeği de gün ışığına çıktı.

Zamanı çeşitli derecelere bölmek insan için kaçınılmaz bir ihtiyaçtı. İlk zamanlar basit olduğunu düşündüğümüz bu derecelendirme veya bölümlenmeler daha sonra teknolojinin de gelişmesiyle daha sağlam ama daha karmaşık bir çehreye büründü.

İlk takvim sisteminin kurucusu olduğu kabul edilen Mısır toplumunun, Nil nehrinin yıl içerisindeki değişik hareketlerinden ilham aldığı söylene de insan hayatının sürekli akıp gitmesi, akıp giden zamanı parçalara veya bölümlere ayırmayı zorunlu hale getirdi. Eski Mısır başlangıç olmak üzere insanlık tarihi tahminen 6000 yıldır takvim denemeleri kullanmaktadırlar.

3. TAKVİM ÇEŞİTLERİ:

İnsanoğlunun tarih boyunca kullandığı takvimler şu şekilde sınıflandırılabilir (Akgür 2000: 96-98):

I. Güneş takvimleri (şemsî takvimler)

A) Rumî (365 1/4 günlük) takvimler

a) Kıptî takvimi türü takvimler

1. Kanopus takvimi
2. Kıptî takvimi
3. Augustus ve Antoninus tarihleri
4. Fransız Cumhuriyet takvimi

b) Jülyen takvimi türü takvimler

1. Jülyen takvimi
2. İskender takvimi
3. Jülyen-İskender tarihlemeleri

- Yaratılış tarihi

- Olimpiyatlar tarihi
- Roma'nın kuruluşu tarihi
- Arkhontlar, Ephorlar, Konsüller tarihi
- İndiktion tarihi
- Kallippus dönüşümü
- Mani tarihi
- Sulla tarihi ve Makedonya ayları

4. Eski Fars takvimi
5. Mu'tazîd takvimi
6. Osmanlı malî yılı
7. Hicrî-şemsî takvimler
8. Burçlar takvimi
9. Ayın uğrakları takvimi
10. Halk takvimi
11. Jülyen günü

B) Düzeltilmiş (doğru) takvimler

1. Celalî takvim
2. Miladî (Gregoryen) takvim

II. Ay takvimleri

Hicrî takvim

III. Ay-Güneş takvimleri

1. Eski Çin takvimi
2. On iki hayvanlı Türk takvimi
3. Mezopotamya takvimi

4. Musevî takvimi

5. Nesî'li takvimi

IV. Bu üç sınıfın dışında kalanlar takvimler

A) Eski Mısır Takvimi

1. Buhtunnasır tarihi

2. Tufan tarihi

3. İskender'in ölümü ya da tarihi

4. Yezdicüird takvimi

5. Ermeni takvimi

Mısır takvimi güneş veya ay takvimleri grubuna girmez. Bu takvimde üç esas vardır: 1. Ay yılı, 2. Güneş yılı, 3. Hükümdar yılı (İnan 1992: 28).

Bunlardan ay yılı, ayın küçülüp büyüme olayına bağlanır. Ay devresi 29 gün 12 saat 44 dakikalık bir ay hesabı verdiğinden dolayı mevsimlere bölünememiştir. Bu sebepten olacak ki Mısır'da ay hesabı yalnızca dinî ayınlar için kullanılmıştır. Sonuç olarak bir yılda toplam 354 gün vardır.

Güneş yılı da tamamen güneşin hareketleri ile ilgilidir. Mısır'da sirius yıldızının güneşle beraber ufukta aynı seviyede doğduğunun Memfis'ten görüldüğü sabah (19 Temmuz) yılın ilk günü sayılmıştır. 30'ar günlük 12 aydan meydana gelen bu sistemde toplam 360 gün vardır. Buna açıktan 5 gün eklenmiş ve böylece Güneş takvimleriyle aralarındaki 5 günlük fark ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 19-20 Temmuz günü sirius bayramı (yılın 1. günü) kutlandığında Memfis'te Nil'in ilk taşma alametleri beliriyordu. İnanişâ göre bitkilerin yeniden canlanması ancak Nil'in hareketlenmeye başlaması ve taşma belirtileri göstermesine bağlıydı. Bu olaya atfen

sirius yıldızı kutsal olarak kabul edilmişti (Üçer 2000: 119). Bu taşma olayı da yılın üçe bölünmesine sebep olmuştu.

1. Taşma: Haziran ortasından ekim ortasına kadar.
2. Ekme: Ekim ortasından şubat başlarına kadar.
3. Hasat: Buna sıcak aylar da denir, şubattan hazirana kadar sürer.

Son olarak da hükümdar senesinde kralın tahta çıktığı günden itibaren başlar ve bunlar resmi yıl kabul edilirdi. Ancak XII. sülaleden itibaren her hükümdarın tahta çıktığı tarih, resmi yıl için bir başlangıç kabul edildi (İnan 1992: 30).

Buhtunnasır tarihi de 26 Şubat M.Ö. 747 günüyle başlar. Bu tarihleme genellikle eski Mısır deyiimiyle eş tutulur. İskender'in ölümü ve Tufan tarihi de eski Mısır türünden takvimlerdir (Akgür 1992-b: 118).

B) Aztek-İnka-Maya takvimi

I. Güneş Takvimleri:

Dünyanın güneş etrafındaki elips yörüngeli hareketine bağlı olarak oluşturulmuş takvimlerdir. Dünya, güneş etrafındaki bir tam dönüşünü bir yılda tamamlar. Böylece mevsimler ortaya çıkar. Bu takvimlerde esas birim yıl olup bir yıl 365 1/4 gün çeker. Gerçekte kesirli gün olamayacağından dolayı üç yıl 365, bir yıl da 366 çektirilir. Bu 366 gün çektirilen yıl da dört yılda bir şubat ayına eklenir ve sonuçta o yıl şubat ayı 29 gün çeker. Bu takvimlerde mevsimler önemlidir. Çünkü mevsimler her zaman aynı zamana denk gelir. Yani ay takvimlerinde Hicrî takvimlerde olduğu gibi mevsimler yer değiştirmez. Bu takvim ölçümlerinin ilki Yunan'da M.Ö. 432'de; ikincisi M.Ö. 280'de yapılmış ve bu iki ölçümün sonuçlarından elde edilen bulgulara dayanılarak ilk güneş takvimi de M.Ö. 238'de

Mısır'da yapılmıştır. Bizim halen kullanmakta olduğumuz takvim olan Miladî (Gregoryen) de güneş esaslı bir takvimdir (Akgür 2000: 98).

II. Ay Takvimleri:

Ayın bir akşam vakti batı ufkunda hilal şeklinde ortaya çıkıp, giderek büyüyerek dolunay şeklini almasının ardından tekrar küçülüp hilal şeklini almasına kadar geçen süre 29 ya da 30 günlük bir ay ayını meydana getirir. Bu takvimlerde temel zaman birimi aydır ve bir yıl 354 veya 355 gün çeker. Böylelikle 365 veya 366 gün çeken bir güneş yılıyla 354 veya 355 gün çeken bir ay yılı arasında 11 günlük bir fark oluşur (Akgür 2000: 99). Bu da güneş takvimleriyle ay takvimleri arasındaki en belirgin farktır. Ay takviminde mevsimler devamlı yer değiştirir. Yani bu yıl muharrem ayı kışa denk gelmiş ise bir sonraki yıl 11 günlük fark yüzünden farklı bir tarihe denk gelecektir. Aynı ayın bir tam tur atıp tekrar aynı tarihe gelmesi için yaklaşık 33 yıl geçmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle ramazan ayı bu yıl Miladî takvime göre kış ayında ise tekrar kış ayına gelebilmesi için 33 yıl geçmesi gerekmektedir. Ay takvimlerinin en olumsuz tarafı da budur.

III. Ay-Güneş Takvimleri:

Ay-Güneş takvimleri de adından anlaşılacağı gibi ay ayları ile güneş yılları, bir arada kullanılarak yapılmıştır. Ne var ki bir güneş yılı 365/366 gün 12 ay ayı da 354/355 gün olduğu için tam bir denklik, örtüşme sağlanamaz.

Ay-Güneş takvimleri esasen Mezopotamya kökenli olup Sümerlilere kadar uzanmaktadır (Günaltay 1987: 436). Başlangıçta belli bir kurala bağlı kalmaksızın bazen üç, bazen de iki yılda bir yıllar, 13 ay olarak artıklanıyordu. Hammurabi'nin

(M.Ö. 1792-1750) bazı yıllara bir 13. ayın eklenmesini bütün valilere duyuran bir buyruğunun varlığı da bilinmektedir (Sayılı 1982: 331). Mezopotamya'da 19 yıl dönüşümlü takvimin düzenli bir biçimde kullanılması ise M.Ö. 747'den başlayarak (Cavaignac 1954: 29) ya da M.Ö. 480'den sonra (Sayılı 1982: 345) olmuştur. Yunanlılar ise M.Ö. 6. yüzyıldan başlayarak sekiz yıllık dönüşümü uygulamaktaydılar. Daha sonra Perikles döneminin (M.Ö. 461-431) son yıllarında M.Ö. 432'de gökbilimci Meton, 19 yıllık dönüşümü Yunan'a getirdi (Akgür 1990: 171).

Ay-Güneş takvimleri grubunda yer alan Babil takviminde aylar, efsanevi kahramanları, mevsimlik bir türün açık seçik olaylarıyla, serüvenlerin bir serisine göre adlandırılırdı. Babil'in güneyindeki Akadlar bu isimleri kendi dillerine çevirdiler. Babil ay adları şu şekildedir (O'Neill 2001: 112):

1. Nisanu	7. Tashritu
2. Airu	8. Arasamnu
3. Simanu	9. Kislinu
4. Duzu	10. Tebetu
5. Abu	11. Shabatu
6. Ululu	12. Addaru

Yine Ay-Güneş takvimleri grubuna giren Çin takviminde ise 19 güneş yılı = 235 ay ayı denklğine dayandırılmıştır. Tarihlemede yıl sayısını göstermek için, 60 yıl dönüşümlü bir sayılama dizgesi kullanılır. Bunun için de 10 göksel boy ile 12 yersel dal adını verdikleri bir adlandırma ortaya çıkar. 10 göksel boy şunlardır (Eberhard 1946: 32):

1. Chia	6. Chi (ci)
2. I (i)	7. Keng
3. Ping (bing)	8. Hsin (sin)
4. Ting (ding)	9. Jen
5. Wu	10. Kui

12 yersel dal da 12 hayvan adıyla gösterilir ve yılların yanısıra günün saat bölümlenmesini göstermede de kullanılır:

1. Tsih	Fare	23-01 arası zaman dilimi
2. Ch'ou	Öküz	01-03 arası zaman dilimi
3. Yin	Kaplan	03-05 arası zaman dilimi
4. Mao	Tavşan	05-07 arası zaman dilimi
5. Ch'en	Ejder	07-09 arası zaman dilimi
6. Sih	Yılan	09-11 arası zaman dilimi
7. Wu	At	11-13 arası zaman dilimi
8. Wei	Koyun	13-15 arası zaman dilimi
9. Shen	Maymun	15-17 arası zaman dilimi
10. Yu	Tavuk	17-19 arası zaman dilimi
11. Hsü	Köpek	19-21 arası zaman dilimi
12. Hai	Domuz	21-23 arası zaman dilimi

4. TÜRKLERİN KULLANDIKLARI TAKVİMLER:

a) ONİKİ HAYVANLI TAKVİM:

Esasen bu takvim 12 hayvan adının her birinin bir yıla ad olmasından ileri gelir. Bu takvimin hangi toplumdaki alındığı ya da gerçekten Türk kökenli olup olmadığı uzun zaman tartışılmış ve tartışılmaya da devam edilmektedir. Bu tartışmalara esas olan hayvan adlarının etimolojileri de bir çok Türkolog ve Doğu bilimciler tarafından yapılmış ve sonuca gidilmeye çalışılmıştır. Bu hayvan adları ve temsil ettikleri yılın sayısı sıra ile şöyledir:

1. yıl	: kuskü veya sıçgan	“fare yılı”
2. yıl	: ud veya öküz	“sığır, öküz yılı”
3. yıl	: bars	“pars, kaplan yılı”
4. yıl	: tabışgan	“tavşan yılı”
5. yıl	: lu, nek, balık	“ejderha yılı”
6. yıl	: yılan	“yılan yılı”
7. yıl	: yilkı veya yunt	“at yılı”
8. yıl	: koy	“koyun yılı”
9. yıl	: biçin	“maymun yılı”
10. yıl	: takagu	“tavuk yılı”
11. yıl	: it	“köpek yılı”
12. yıl	: lagzın veya toņuz	“domuz yılı”.

On iki hayvanlı takvimdeki hayvan adlarının Çince ve Moğolcadaki karşılıkları da şöyledir (Turan 1941: 25):

Türkçe	Moğolca	Çince
sıçgan	khuluguna	chou
ud	uker	niou
bars	bars	hou
tavişgan	toolai	tou
lu	loo	long
yılan	makkoi	chö
yunt	morin	ma
koy	khoin	yang
biçin	meçin	heou
taguk	takiya	ki
it	mokkai	k'iuan
tonguz	khokai	tchou

On İki Hayvanlı Takvimin Kaynağı İle İlgili Görüşler:

Kâşgarlı Mahmut Divanü Lugati't-Türk'ünde on iki hayvanlı takvimin ne şekilde ortaya çıktığını şöyle anlatır (DLT I, 344-345-346):

“Türkler on iki çeşit hayvanın adını alarak on iki yıla ad olarak vermişler; çocukların yaşlarını, savaş tarihlerini ve daha başka şeyleri hep bu yılların dönmesi ile hesap ederler. Bunun kökü şöyle olmuştur:

Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; bunun üzerine bu iş için hakan ulusuyla bir toplantı yapar ve kurultayda “biz bu tarihte nasıl yanıldıkça

bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyleyse, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla birer ad koyalım; sağışlarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım; bu, aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın” dedi. Ulus, hakanın bu önergesini onayladı. Bunun üzerine hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını İlisu’ya doğru sürsünler diye emreder. Bu büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlarlar; bir takım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak takılır. Bu hayvanlardan birincisi *sıçgan* imiş. İlk önce geçen bu hayvan olduğu için senenin başı bu adla anılmış ve “sıçgan yılı” denilmiş. Bundan sonra sırayla geçen hayvanların adı verilmiş: *ud yılı* “öküz yılı”, *bars yılı* “pars yılı”, *tawışgan* “tavşan”, *nek* “timsah”, *yılan* “yılan”, *yund* “at”, *biçin* “maymun”, *takagu* “tavuk”, *ıt* “köpek”, *toņuz* “domuz”. Sayı *toņuz* yılına varınca dönülerek yine *sıçgan* yılından başlar. Türkler bu yılların her birinde bir hikmet var sanarak onunla fal tutarlar, uğur sayarlar; söz gelimi: *ud* yılı girdiğinde savaş çoğalmış; çünkü öküzler birbiriyle vuruşurlar, tos yaparlar. *takagu* yılında yiyecek çok olur, ancak insanlar arasında karışıklık çıkarmış; çünkü tavuğun yemi danedir; daneyi bulabilmek için çöpleri, kırıntıları birbirine karıştırır. *timsah* yılı girdiğinde yağmur çok yağar, bolluk olurmuş; çünkü timsah suda yaşar. *domuz* yılı girince kar ve soğuk olur, kargaşalık çıkarmış. Böylece Türkler, her yıl bir şey olacağına inanırlar. Türklerde haftanın yedi gününün adı yoktur, çünkü hafta denilen şey İslamlıktan sonra bilinmiştir.

Ayların adlarına gelince: Şehirlerde Arapça ad kullanılır. Göçebe olan ve Müslüman bulunmayan Türkler, yılı dört ayrıma bölerek ad verirler. Her üç ayın bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla bilinir: *Yenigün* (nevruz) den sonra ilkbahara *oğlak ay*, sonra *ulug oğlak ay* derler; çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür. Bundan sonra

ulug ay denir; çünkü bu parça yaz ortasıdır, yeryüzünde nimet bolarır, hayvanlar büyür, süt çoğalır; başkası da böyledir. Az kullanıldığı için öbür adı söylemiyorum, sen anla”.

Kâşgarlı, on iki hayvanlı takvimin kökenini biraz efsanevî tarzla anlatmış olsa da tarihi belge olarak önemlidir..

M. Boll, on iki hayvanlı takvimin kaynağını Babil olarak gösterir. Ona göre Babil’de, hayal edilen on iki yıldızın sembolüdür ve Doğu Asya’ya da Babil’den geçmiş olmalıdır (Chavannes 1906: 119).

On iki hayvanlı takvimdeki bazı yıl adlarına karşılık gelen hayvanların Asya’da yaşamıyor olması, bu takvimin Asya kökenli olmasına engel olabileceği görüşü de kimi bilginler tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan J. Halévy, tavşan, maymun ve tavuğun kökeninin Mısır olduğunu ileri sürmüştür. Özellikle *takagu* (tavuk) şeklinin Arapça *degaga* (deccâce)’yi hatırlatması da göz önüne alınmıştır. Yine *tabışkan* ~ *tapişkan* “tavşan” kelimesindeki *-kan* ekinin atılmasıyla geriye kalan kısmın da Aramicedeki “tavşan” anlamına gelen *tafza* kelimesi ile ilişkili olabileceğine işaret edilmiştir. Yine hayvan adlarından *biçin* “maymun” kelimesi için de Asya kökenli olamayacağını bunun büyük bir ihtimalle Kıptî dilinden alınmış olabileceği söylenmiştir: Kıptî *pi-en* veya *pi-e-jen*, Halévy bu kelimelerin Asya’ya ulaşmasını da, Kıptî misyonerlerin Asya’ya ve uzak Doğuya yaptıkları seferler ile ilişkilendirmiştir (Turan 1941: 65).

On iki hayvanlı takvim üzerinde ayrıntılı çalışmasıyla tanınan Chavannes de bu takvimin Türk kaynaklı olduğuna işaret etmiş ve Orhon metinlerinin de bunu ispat ettiğini savunmuştur. Chavannes, Çin’in bu takvimi Türklerden aldığını da iddia etmiştir (Chavannes 1906: 119-121).

Barthold ise bu takvimin Hint kökenli olduğunu savunmuş ve Hintlilerden Çinlilere oradan da Türklere geçtiğini iddia etmiştir (Barthold 1975: 38-39). Remusat ve Osman Turan da Türk kökenli olduğunu savunmuşlardır (Turan 1941: 50).

N. Akgür ise bu takvimdeki hayvan adlarının Mezopotamya kavimleri ile ilişkili olabileceğini savunmuş ve Mezopotamya izlerini de hesaba katarak kökeninin Türk olduğuna kanaat getirmiştir (Akgür 1990: 202-203).

584 yılında Göktürk kağanı Işbara'nın Çin imparatoruna gönderdiği "lu yılı 9. ayının 10. günü" olarak tarihlendirilmiş mektubu, Çin kaynaklarına göre on iki hayvanlı takvimin ilk belgesi olarak kabul edilmektedir (Turan 1941: 48).

Eski Uygur metinlerinden TT VII'de, bu hayvan adları ile yapılmış gün adları vardır. *küskü kün* "fare günü"; *bars kün* "kaplan günü"; *yılan kün* "yılan günü"; şeklinde kaydedilen ve pek rastlanmayan bu gün adlarının ne anlam taşıdığı konusunda Arat herhangi bir şey söylememekle beraber bu hayvan adlarını içeren yıl sisteminin daha çok hukukî belgelerde kullanıldığına dikkati çekmiştir (Arat 1936: 5).

On iki hayvanlı takvim eski Uygur metinlerinden sonra uzun bir zaman daha kullanılmıştır. Bu çalışmamızın inceleme kısmında bahsi geçen hayvan adlarının etimolojisi verilmiştir. Bu hayvan adlarıyla ilgili olarak taranan metinlerin bir kısmında açıklamalar da vardır. Takvimdeki hayvan adlarının bizim için birinci derecede kaynak durumundaki metinlerde geçtikleri şekiller, karşılaştırma yapılabilmesi için, şema halinde aşağıda verilmiştir (Tekin 1987: 20):

YIL ADI	TUNA BULG.	ORHON	UYGUR	DLT	İBN-İ MÜHENNA
sıçan	somor'	küsgü	küskü	sıçgan	sıçgan
sığır	şegor'	---	ud	ud	sığır
kaplan	---	bars	bars	bars	pars, aslan, kaplan
tavşan	---	tabışgan	tavişgan	tavişgan	tavişgan
ejderha	vereni	lu	luu	nek	balıg
yılan	dilom'	yılan	yılan	yılan	yılan
at	dvan	yılkı	yunt	yund	at
koyun	tekou	koñ	koy	koy	koyın
maymun	---	biçin	biçin	biçin	biçin
tavuk	toh	takıgu	takıgu	takagu	takuk
köpek	yethi	it	it	it	it
domuz	doh's	lagzın	toñuz	toñuz	donguz

b) HİCRİ TAKVİM:

Hicri takvimde belirleyici unsur aydır. Ayın hareketleri ile hesap edilmeye çalışılır. Bu takvimde aylar, güneşin batı ufuk çizgisi üzerinde batması esnasında yeni ayın, güneşin battığı noktanın hemen yakınlarında ince bir hilal şeklinde görünmesiyle başlatılır. Aylar güneşin batmasıyla ve hilalin görünmesiyle başlatıldığına göre günler de akşam vakti ile başlar. Ay bundan sonra her akşam biraz daha kalınlaşarak birkaç gün sonra dolunay halini alır, sonra gitgide küçülmeye başlar ve sonunda tekrar hilal haline gelir ve daha sonra kaybolur. İşte bu bir ay ayıdır. Hicri takvimde yılın başlangıcı Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçünün başlangıcı olan 1 Muharrem'dir. Bunun Rumî takvimdeki karşılığı ise 16

Temmuz 622 Cuma günüdür. Bu takvim hicretin 17. yılında Hz. Ömer'in halifeliği devrinde kabul edilmiştir (Akgür 1992-b: 110).

Hem hicrete hem de aya bağlı olduğu için bu takvime hicrî-kamerî dendiği de olmuştur. Bu takvimde aylar 29 veya 30 gün çeker. Güneş takvimine göre 11 gün eksik olduğu için mevsimler paralel gitmez. Aylar, yıl içerisinde değişik zamanlara denk geldiğinden dolayı bu takvimin yılbaşısı yoktur. Bir ayın aynı mevsimden yine aynı mevsime tekrar gelebilmesi için 33 yıllık bir süre gereklidir (Üçer 2000: 124).

c) JÜLYEN TAKVİMİ:

Ünlü Romalı devlet adamı J. Caesar (M.Ö. 100-44) döneminin tanınmış gök bilimcisi İskenderiyeli Sosigenes'i o zamanlar karışık bir halde bulunan Roma takvimini yeniden düzenlemekle görevlendirdi. Sosigenes de Caesar'ın adıyla (Jülyen) anılacak olan yeni bir takvim ortaya koydu. Bu takvimin ilk kuralları ise şöyle belirlendi:

1. Bir yıl $365 \frac{1}{4}$ gündür.
2. Ancak, $\frac{1}{4}$ gibi kesirli gün olması mümkün değildi. Böylece 4 yıllık gün kesirleri toplamı bir tam gün edeceği gerçeğiyle ardarda gelen 3 yıl 365, 4. yıl ise 366 gün çektirilecekti. Bu işlem, artık yıl da denilen yılın son ayı şubat eklenerek ve şubat ayı 29 gün olacaktı. Bundan sonra 4 ile tam bölünebilen yıllar artık yıl olacaktı.
3. Yılbaşısı ocak ayı olarak değiştirildi.
4. Takvimin başlangıcı ise Hz. İsa'nın doğum günü olarak kabul edildi (Akgür 1991: 91-92).

Bu takvim tamamen güneşin görünen hareketine bağlı olup, güneşin ilkbahar ekinoksundan ardarda iki geçişi arasındaki süre bir yıl olarak alınmıştır. Önceleri yılbaşısı Mart ayında idi. Ancak M.Ö. 153'ten itibaren ocak ayına alındı. Jülyen

takviminde hafta kavramı bulunmamakla birlikte M.Ö. 4. yüzyılda 1. Konstantinos döneminde 1 yıl 52 hafta ve 1 hafta da 7 gün sayıldı (Üçer 2000: 120-121).

d) CELALİ TAKVİM:

Celali takvim de tıpkı Gregoryen (Miladî) gibi Jülyen takviminin iyileştirilmiş şeklidir. Yılbaşı gününün her yıl, mevsimler yılının belli bir gününe (sözgelimi: ilkbaharın giriş gününe) denk gelmesi hem halkın hem de gökbilimcilerin en büyük arzusuymuştu. Çünkü Hicri takvimde mevsimler sürekli yer değiştirdiğinden dolayı yılın başlangıcı olan 1 Muharrem her mevsime denk gelebiliyordu. Selçuklu sultanı Celaleddin Melikşah, bir kurul oluşturdu ve bu kurulun başına ünlü gök bilimci Ömer Hayyam'ı getirdi. Hayyam, ilk iş olarak 1079 yılı yılbaşısını 25 Şubattan 15 Mart'a getirmek oldu. Ama burada önemli olan her yılın yılbaşısının aynı güne denk gelmesiydi. Jülyen takvimi esas alınarak ay adları da Farsça ay adlarının arkasına Celalî kelimesi getirilerek yeniden adlandırıldı. Bu takvim Jülyen ve Gregoryen takviminden üstündür. Çünkü bu takvimin yanlışlığı payı 100.000 yılda sadece 1,25'lik bir paydır. Celalî takvimin yılbaşı Nevruz günüdür. Aslında bu takvim mevsimlere uymayan Jülyen takviminin geliştirilmiş şeklidir (Akgür 1989: 174 ve 181) ve (Ülgen 1946: 57).

e) RUMİ TAKVİM:

Osmanlılar da diğer İslam devletleri gibi Hicri takvimi kullanmışlardır. Ancak maliye işlerinde, özellikle hazinenin gelirleri mevsimlere bağlı olarak toplandığı için devletin mali işlerinde bir takım aksaklıklar yaşanıyordu. Bunun önüne geçmek için 20 Temmuz 1677'de Başdefterdar Hasan Paşa'nın önerisiyle Rumî takvim denen bir sistem geliştirildi. Mali takvim de denen bu sistemde yıllar Hicrî yıllarla, aylar ise Jülyen takviminin aylarıyla paralel gitmektedir. Ayların

toplamı 33 gün olduğu için Hicri takvim ile 11-12 günlük farklar ortaya çıkmıştır. Bunu önlemek için 1676 Miladi yılından itibaren her 33 yılda bir yılın atlanması kuralı getirilmiştir. Bu atlanan yıla da *sıvış yıl* adı verilmiştir. Zamanla bu kural unutulduğu için 1871 yılında bu uygulamadan vazgeçilmiştir (Üçer 2000: 130).

f) MÜNECCİMBAŞI TAKVİMLERİ:

Osmanlı devletinin devlet takvimi niteliğinde olup 25-28 sayfadan oluşan kitapçıklardı. Müneccimbaşı takvimleri 2 kısımdan oluşurdu:

1. Bölüm: tali-i sâl adı verilen bu bölümde o yılın yıldız falı verilirdi. Padişahın, vezirlerin ve diğer devlet erkânının yıldız falları verilir, gelecekle ilgili şeylerden bahsedilirdi. Tarım durumu, bolluk-yokluk, rüzgârlar, savaşlar ve ayaklanmalar bu bölümün sonunda yer alırdı. Sonraki sayfada eski Fars takvimi olan Yezdicürd, Kıptî, Rumî, Celalî ve Hicrî takvimin hangi yıl, ay ve gününe denk geldiği yazılı idi. Yine bu bölümde on iki hayvanlı Türk takviminin hangi hayvan yılına denk geldiği de bildirilirdi.

2. Bölüm ise 13 sayfadan oluşan asıl bölümü oluşturur. Her sayfası 1 aylık olup 15. ve 16. yüzyıllarda Celalî, eski Fars ve on iki hayvanlı takvim ayrı sütunlar halinde verilirdi. Müneccimbaşı takvimlerinin ilk örnekleri 1452 yılına aittir (Akgür 1992-b: 99-101).

g) GREGORYEN (MİLADİ) TAKVİMİ:

Aslında bu takvim Jülyen takviminin düzeltilmiş şeklidir. Çünkü Jülyen takviminde 365,25 (365 1/4) gün alınan yıl süresi esasında 365.2422 gün olduğu için dönencel yıldan 11 dakika daha fazladır. Bu süreler uzun yıllar boyunca birikerek 400 yılda 3 günlük bir kayma yaratmıştır. Bu kayma miktarı Papa III. Gregoris zamanında 14 güne ulaşmıştır. Bu hataları telafi etmek amacı ile Gregoryen (Papa

III. Gregoris'in adından) denilen yeni bir takvim sistemi meydana getirilmiştir (Üçer 2000: 121).

Bu takvimle ilkbahar başlangıcı tekrar 21 Mart'a alınmıştır. 4 Ekim 1582 Perşembeyi izleyen gün 15 Ekim 1582 sayıldı. Bir başka deyişle o günün takvimi 10 gün ilerletildi ve böylece ortaya çıkan fark da kapatılmış oldu. Takvim başlangıcı yine Hz İsa'nın doğumuna göre düzenlendi. Takvim yılı yine 365 gün olup 4 ile bölünebilen yıllarda ise 366 gündür (Akgür 1991: 93).

Bu takvim İtalya, Portekiz, İspanya ve Almanya'da kabul edildikten sonra 1752'de İngiltere'de; 1753'te İsveç'te; 1873'te Japonya'da; 1912'de Çin'de; 1918'de Sovyetler Birliği'nde ve 1923'te de Yunanistan'da kabul edildi. Ülkemizde de 1917'den beri uygulanmakla beraber 2 Ocak 1926'da yayımlanan 698 sayılı yasa ile "beynelmilel takvim" adıyla kullanıma geçilmiştir (Üçer 2000: 121).

5. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR:

Takvim kavramı ile ilgili pek çok çalışmanın var olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu çalışmaların birçoğu ay ve güneş sistemleri üzerinde çalışan daha doğrusu astronomi bilim dalına mensup ya da bu bilim dalına ilgi duyan bilginlere aittir. Bizim asıl konumuz olan Türk Dilinde Zaman Adları üzerinde yapılmış birkaç çalışma vardır. Bunların hepsi ya bir tarihi metindeki zaman kavramını ifade eden çalışmalardır ya da bir lehçedeki zaman terimleri üzerine yazılmış yazılardır. Türkçenin en eski yazılı metinlerinden itibaren çağdaş lehçeleri de kapsayan ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktadır. Konumuzla doğrudan ilgili olan çalışmaları kronolojik sırayı esas alarak şöyle sıralamak mümkündür:

İlk olarak Tadeusz Kowalski'nin "Zu den Türkischen Monatsnamen", başlığını taşıyan ve "Türkçedeki ay adları üzerine" şeklinde anlamlandırabileceğimiz

çalışmasını saymak gerekir. Kowalski bu çalışmasının birinci bölümünde, Karaimlerdeki ay adları ile Codex Cumanicus'taki ay adlarını karşılaştırmak istemiştir. Bu karşılaştırmayı yaparken Kâşgarî'den de faydalanmıştır. İkinci bölüm ise Kuzey-Doğu Anadolu Türklerindeki Ay Adları başlığını taşımaktadır. Kowalski, 1927 yılında kuzey-doğu Anadolu'ya (Tatlı Ocak beldesi, Sivas'ın 30 km. güneybatısında) yaptığı bir seyahatten elde ettiği bulguları işlemiştir. Son olarak da Codex Cumanicus'taki ay adlarını vermiş ve tartışmalara değinmiştir.

Bir diğer çalışma da Reşit Rahmeti Arat'a aittir. Arat'ın, 1937 yılında yapılan II. Türk Tarih Kongresine bildiri olarak sunduğu bu çalışması "Türklerde Tarih Zaptı" adını taşımaktadır. Arat, çalışmasının başında Türklerin kullandıkları takvimlerdeki malzemenin henüz derlenip bir araya getirilmediğinden yakınır. Daha sonra da Kök Türk ve Uygur metinlerinden tarihlendirme örnekleri vermiştir.

Takvimlerle ve özellikle on iki hayvanlı takvimle ilgili Türkiye'deki en önemli çalışma kuşkusuz Osman Turan'ın *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi* adını taşıyan çalışmasıdır. 1941 yılında yayımlanan bu çalışmada Osman Turan, en fazla on iki hayvan sisteminin kökeni üzerinde durmuş ve bu sistemin Çinlilere Türklerden geçtiği sonucuna varmıştır. Bu sebeple de Turan'ın bu çalışması, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi* adını taşımaktadır.

Refet Ülgen'e ait "Ay ve Gün terimleri hakkında bir inceleme" başlıklı yazı 1946 yılında TD-B'de yayımlanmıştır. Ülgen, çalışmasında en eski toplulukların ay, hafta ve gün adlarından başlayarak Arapça ay adları hakkında bilgiler vermiştir. Ancak Ülgen'in bu kısımda hiçbir çalışmaya gönderme yapmaması biraz dikkatimizi çekmiştir. Farsça ay adlarını da verdikten sonra Yakutlardaki ay adlarından bahsetmiştir. Kazakça ay adlarının ardından Uygur ve Çağatay aylarından söz

etmiştir. Oniki hayvanlı takvim hakkında bilgiler verdikten sonra Avrupalıların gün adlarını vermiştir. Genel olarak Ülgen'in bu çalışması için, o yıllarda ihtiyaca cevap vermiştir, denebilir. Ülgen, bazen etimoloji denemelerine de girişmiştir. Ancak 1946 yılında yayımlanan bu yazıda Radloff'un sözlüğünden bahis yoktur. Yine Pekarskiy'in *Yakut Dili Sözlüğü* de bu yıllarda yayımlanmış durumdadır. Bunun gibi birçok sözlükten alıntı yapmaya gerek görmemiştir.

Yine Arat'ın "Türklerde Zaman ve Vakit Tespiti" başlığını taşıyan çalışması da 1948 yılında yapılan 4. Türk Tarih Kongresine bildiri olarak sunulmuştur. Arat, bu yazısında Baburname'den hareketle zamanın anlatılışı hakkında bilgiler verir. Baburname'den örnek kelimeler de veren Arat, çalışmasının sonunda günün bölümlenmesine de değinmiş ve yine Baburname'den örnekler vermiştir.

Bir diğer çalışma da Bernhard Munkácsi'ye ait olup "Die heidnischen Namen der Wochentage bei den alten des Wolga-Uralgebietes" adını taşımaktadır. Munkácsi, bu yazısında Volga-Ural bölgesi halklarının hafta günlerine verdikleri adları konu edinmiştir. Gün adları ile ilgili daha önce yapılan etimolojilere değinmiş ve kendisi de etimoloji denemeleri yapmıştır.

1972 yılında tez olarak hazırlanıp 1974'te yayımlanan ve daha sonra da 1991 yılında Budapeşte'de ikinci baskısı yapılan L. Bazin'in *Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien* adlı çalışması on iki hayvanlı takvim üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Bazin bu çalışması ile Kök Türk metnindeki tarihlendirme tartışmalarına da son noktayı koymuştur denebilir. Bazin bu çalışmasında yalnızca hayvan adları ile ilgili tartışmalara değinmemiş, Kök Türk metinlerini de yeniden ele almıştır.

Çalışmamızın inceleme kısmı 8 ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla:

1. Türk Dilinde “Zaman” Anlamındaki Kelimeler.
2. Türk Dilinde “Takvim” Anlamındaki Kelimeler.
3. Türk Dilinde Yıl Adları.
4. Türk Dilinde Mevsim Adları ve Bölümleri.
5. Türk Dilinde Ay Adları ve Bölümleri.
6. Türk Dilinde Gün Adları.
7. Türk Dilinde Günün Bölümlerine Verilen Adlar.
8. Türk Dilinde Zamanın Belli Bir Parçasını İfade Eden Kelimeler

İnceleme kısmı hazırlanırken önce elimizdeki veriler *Tarihi Türk Dili Alanında* ve *Çağdaş Türk Dili Alanında* adlarını taşıyan iki başlık altında kronolojik olarak sıralandı. *Tarihi Türk Dili Alanında* adını taşıyan başlık, yazılı ilk metinlerimiz olan runik harfli metinlerden itibaren Osmanlıca döneminin sonuna kadar olan bölüm içerisine giren Türkçe metinleri içermektedir. Bunlar Türkçenin tarihi dönemleri de gözönünde tutularak şu şekilde sıralandı:

1. Runik harfli metinler
2. Eski Uygurca metinler
3. Karahanlı sahası metinleri
4. Harezmi sahası metinleri
5. Kıpçak sahası metinleri
6. Çağatay sahası metinleri
7. Eski Anadolu Türkçesi metinleri
8. Osmanlıca metinler
9. Tuna Bulgar metinleri

10. Volga Bulgar metinleri

Çağdaş Türk Dili Alanında başlığı da şu şekilde sınıflandırıldı:

1. Anadolu Ağızları
2. Türkiye Türkçesi metinleri
3. Çağdaş lehçeler

Çağdaş lehçelere ait veriler de sıralanırken genel Türkçeye en uzak lehçeler olan Çuvaşça ve Yakutça ile başlandı ve daha sonra da genel Türkçeye uzaklığı esas alınarak en son Türkmence, Gagauzca ve Azerice verildi.

Tarihi Türk Dili alanındaki bazı metinlerin birden çok yayımı yapılmıştır. Bunu göz önüne alarak kullandığımız yayımın, sayfa ve satır numaraları da o çalışmaya göre verildi. Bulunan verilerin bazı metinlerde çok sayıda kullanıldığı gerçeğinden hareketle yalnızca bir örneğin sayfa ve satır numarası verildi. Elde edilen bulgular metne aktarılırken önce kelimenin transkripsiyonlu şekli ve ardından da tırnak işareti (“ ”) içerisinde anlamı verildi. Eğer kelimemiz, diğer metinlerde aynı anlamda ise tekrar anlamını yazmaya gerek görülmedi. Eğer aynı kelime farklı anlamda ise ve başka bir başlık altında incelenmişse o başlığa göndermede bulunuldu.

Çağdaş Türk Dili Alanında başlığında ise, Anadolu ağızlarından başlayarak örnekler sıralandı. Anadolu ağızlarında kelimenin geçtiği bölgeyi veya şehri belirtmeye gerek görülmedi. Ancak kelimenin Derleme Sözlüğü'nde hangi cilt ve sayfada geçtiği de gösterildi. Türkiye Türkçesi için de Türkçe Sözlük esas alındı. Lehçelere ait veriler de sıralanırken önce lehçenin kısaltması ve daha sonra veri yazıldı. Yine aynı anlamdaki kelimeler için tekrar anlamlandırmaya gerek görülmedi. Ancak farklı anlamda kullanılmış ise ve bu da başka bir başlık altında

incelenmiş ise, gönderme yapılarak kelimeye işaret edildi. Lehçeler taranırken belirli sözlükler kullanılmış olsa da yer numaraları verilmedi. Çünkü Radloff, Räsänen, Doerfer ve Erdal'ın sözlüklerinden de tespit edilen örnekler alındı. Böylece örneği nereden aldığımızı belirtmemiz karışıklık meydana getirecekti. Zaten Radloff'un verdiği bazı örnekler ile daha yeni sözlüklerdeki örnekler arasında da kimi tutarsızlıklar tespit edildi. Bunlar da yeri geldikçe belirtildi.

Bütün bu örnekler verildikten sonra o kelime ile ilgili görüşler ve etimolojiler sıralandı. Bu sıralamada da çalışmaların kronolojisine dikkat edildi. Kelimenin kökeni ile ilgili olarak sonuca gidebilmek için sözlükler ve etimolojik kaynakların dışında malzeme bulunabilir umuduyla birçok yerli ve yabancı yayın tarandı. Bunlar da yine kelimenin kökeni ile ilgili kısımda verildi.

İlk çağlardan bugüne Türklerin kullandığı zaman adlarının bazen birbirine karıştırıldığına tanık olduk. Bunlara müdahale edilmeden metinde geçtiği şekilde gösterildi.

Bu çalışmamızın esas konusu Türkçe metinlerdeki zaman adları olduğu halde diğer dillerden geçmiş ve metinlerde de tespit edilen yabancı kökenli kelimeler de alındı. Bunların da hangi dilden girdiği gösterilmeye çalışıldı. Ancak esasen Türkçe kelimelerin etimolojileri üzerinde duruldu. Yabancı kaynaklı kelimeler hakkındaki etimoloji denemeleri alınmadı ve kelime metinde geçtiği şekilde verildi.

KISALTMALAR

1. Dil ve Lehçe Kısaltmaları:

Alm.	: Almanca.
Alt.	: Altayca (Oyrotça).
Ar.	: Arapça.
Az.	: Azerice.
Bar.	: Baraba Lehçesi.
Başk.	: Başkurtça.
Blk.	: Balkarca.
Bulg.	: Bulgarca.
Çağ.	: Çağatayca.
Çin.	: Çince.
Çuv.	: Çuvaşça.
Dolg.	: Dolganca.
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi.
Erm.	: Ermenice.
Etü.	: Eski Türkçe.
Evk.	: Evenkçe.
Far.	: Farsça.
Fr.	: Fransızca.
Gag.	: Gagauzca.
Gtü.	: Genel Türkçe.
Hak.	: Hakasça.

Hint,	: Hintçe.
İbr.	: İbranice.
İng.	: İngilizce.
Kar.	: Karayca.
Kar-Mal.	: Karaçay-Malkarca.
Kaz.	: Kazakça.
KazT.	: Kazan Tatarcası.
KEnb.	: Kısas-ı Enbiya (14. yy'a ait).
Kırg.	: Kırgızca.
Kklp.	: Karakalpakça.
Kor.	: Korece.
Koyb.	: Koybal Lehçesi.
Krç.	: Karaçayca.
Krm.	: Kırım Tatarcası.
Kum.	: Kumukça.
Küer.	: Küerik Tatarcası.
Leb.	: Lebed Lehçesi.
Mac.	: Macarca.
Man.	: Mançuca.
Miş.	: Mişer Lehçesi.
Mo.	: Moğolca.
Mord.	: Mordvince.
Nog.	: Nogayca.
Osm.	: Osmanlıca.

OT	: Orta Türkçe.
Özb.	: Özbekçe.
Rus.	: Rusça.
Rum.	: Rumca.
Sag.	: Sagay Lehçesi.
Sal.	: Salarca.
Skr.	: Sanskritçe.
Soğd.	: Soğdça.
Soy.	: Soyon Lehçesi.
Suyg.	: Sarı Uygur Lehçesi.
Sür.	: Süryanice.
Şor.	: Şorca.
Tar.	: Tarançi Lehçesi.
Tat.	: Tatarca.
Tel.	: Teleütçe.
Tibet.	: Tibetçe.
Tob.	: Tobol Lehçesi.
Toh.	: Toharca.
Trkm.	: Türkmençe.
Tub.	: Tuba Lehçesi.
Tun.	: Tunguzca.
Tuv.	: Tuvaca
Tü.	: Türkçe.
Ukr.	: Ukrayna dili.

Yak.	: Yakutça.
Yun.	: Yunanca.
Yuyg.	: Yeni Uygurca.

2. Kitap ve Dergi Kısaltmaları:

Abuşka	: Abuşka Lügati.
AH	: Edib Ahmed Yüknekî, Atebetü'l-Hakayık.
Arpaçay-KD	: Arpaçay Köylerinden Derlemeler.
Babür	: Babür Divanı.
BK-G	: Bilge Kağan Yazıtı, Güney Yüzü.
BK-G-D	: Bilge Kağan Yazıtı, Güney Doğu Yüzü.
BM	: Kitâbü Bulgati'l-Müştâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak.
CAJ	: Central Asiatic Journal.
Camasb.	: Camasb-nâme.
CC	: Codex Cumanicus.
DBI	: Der Beyân-ı İştîlâhât-ı Emlahu'ş-Şu'arâ Mevlânâ Nevâyi.
DK	: Dede Korkud Kitabı.
DLT	: Divanü Lugati't-Türk.
DM	: Ed-Dürretü'l-Mudia fi'l-Lûgati't-Türkiyye.
DS	: Derleme Sözlüğü.
DTO	: A. Pavet de Courteille, Dictionnaire Turk-Oriental.
DTS	: V.M. Nadelyaev; D.M. Nasılov; E.R. Tenişev; A.M. Şçerbak, Drevnetyurkskiy Slovar.

- EDPT : S. Gerard Clauson, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.
- Elazığ-YAD :Tuncer GÜLENSOY; Ahmet BURAN, Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler I.
- Erdal : Marcel Erdal, Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon.
- ETŞ : R. Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri.
- ETü.Gr. : A. von Gabain, Eski Türkçenin Grameri.
- EW :Martti Räsänen, Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen.
- EZ : Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye.
- FO : Folia Orientalia.
- GBAA : Zeynep Korkmaz, Güney Batı Anadolu Ağızları.
- GT : Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi.
- GT-M : Mahmud b. Kadî-i Manyas, Gülistan Tercümesi.
- Gunya : Kitab-ı Gunya
- Hafız : Harezmlî Hâfız Divanı.
- Hkunde. : R. Rahmeti Arat, Zur Heilkunde der Uiguren I.
- IF : Indogermanische Forschungen.
- İhA. : İhe-Ashete Yazıtı.
- İrkB. : İrk Bitig
- İM : İbn-i Mühenna Lügati.
- İMS : İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin.
- JRAS : Journal of the Royal Asiatic Society.

JSFOu	: Journal de la Soci�t� Finno-Ougrienne.
KamT.	: Őemseddin Sami, K�mus-1 T�rk�.
KB	: Kutadgu Bilig.
KBN	: P�r Mehmed b. Evrenos b. N�redd�n Za�fi, Kit�b-1 Bost�n-1 Nasayih.
KCsA	: K�r�si Csoma-Archivum.
KDBulg.A.	: Kuzey DoĒu Bulgaristan AĒızları.
KD�AT	: Ahmet CaferoĒlu, Kuzey DoĒu �llerimiz AĒızlarından Toplamalar.
KE	: N�s�r�'d-d�n b. Burh�n�'d-d�n RabĒ�z�, K�sas�'l-Enbiya
KEMŞ	: Ahmed Fakih, Kit�bu Evs�fi Mes�cidi'Ő-Őerife.
KEnb.	: K�sas-1 Enbiya (14. Yüzyıl).
K1zD	: K1z Destanı.
K�	: Kitab�'l-�dr�k li-lis�ni'1-Etr�k.
KK	: El-Kav�nin�'1-K�llyye li-Zabti'1-Lugati't-Türkiyye.
KMSem.	: Kit�b-1 Mukaddime-i Ebu'1-Leysi's-Semerkand�.
KP	: �yi ve Kötü Prens �yk�s� (Kalyanamkara ve Papamkara).
KSz	: Keleti Szemle.
KT-D	: K�l Tigin Yazıtı, DoĒu Yüzü.
KT-G	: K�l Tigin Yazıtı, Güney Yüzü.
KT-K	: K�l Tigin Yazıtı, Kuzey Yüzü.
KT K-D	: K�l Tigin Yazıtı Kuzey-DoĒu Yüzü.
KTS	: Recep Toparlı, Kıpçak Türkçesi S�zl�Ē�.
Leh.Lug.	: Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Leh�et�'1-Lugat.

Leh.Osm.	: Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmanî.
LM	: Ali Şir Nevâyî, Leylî vü Mecnûn.
LT	: Ali Şir Nevâyî, Lisanü't-Tayr.
Lutfî	: Lutfî Divanı
M	: A. von Le Coq, Türkische Manichaica aus Chotscho I-III.
Maitr.	: Maytrısimit.
Malatya-İA	: Malatya İli Ağzıları.
Marz.	: Sadrüddin Şeyhoğlu, Marzuban-nâme Tercümesi.
MCen.	: Miftahu'l-Cenne.
MÇ	: Moyun-Çor Yazıtı.
ME	: Mukaddimetü'l-Edeb.
Med.Kav.	: Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kavâ'id.
MG	: Münyetü'l-Guzat.
ML	: Ali Şir Nevâyî, Muhâkemetü'l-Lugateyn.
MN	: Mecmuatü'n-Nezâir.
MSFOu	: Mémoires de la Société Finno-Ougrienne.
MŞ	: Hacı Paşa, Müntahâb-ı Şifâ.
NF	: Nehcü'l-Ferâdis.
NŞ	: Ali Şir Nevâyî, Nevâdirü'ş-Şebâb.
O	: Ongin Yazıtı
O-Ek.	: Ongin Yazıtı, Ek Kısım (Clauson'un çalışmasında İng. Supplementary).
O-G	: Ongin Yazıtı, Güney Yüzü.

- R : Wilhelm Radloff, Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte I-IV.
- RO : Rocznik Orientalistyczny.
- Sekkakî : Sekkakî Divanı.
- SPAW : Sitzungberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften.
- Suv. : Suvarnaprabhâsa.
- Suyg. : Sarı Uygur Lehçesi.
- Şiban : Şiban Han Divanı.
- ŞS : Seyh Süleyman Efendi-yi Buharî, Lugat-i Çagatay ve Türkî-yi Osmanî.
- ŞT : Ebu'l-Gazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime.
- ŞU-D : Şine Usu Yazıtı, Doğu Yüzü.
- ŞU-G : Şine Usu Yazıtı, Güney Yüzü.
- ŞU-K : Şine Usu Yazıtı, Kuzey Yüzü.
- T : Tonyukuk Yazıtı.
- TB : Tuna Bulgar Metinleri.
- TDA : Türk Dünyası Araştırmaları.
- TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten.
- TD-B : Türk Dili-Belleten.
- TDES : Hasan Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.
- TDİD : Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.
- TE : Sinan Paşa, Tezkiretü'l-Evliyâ.
- Terc. : Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî.

Terkhin-B	: Terkhin Yazıtı, Batı Yüzü
Terkhin-G	: Terkhin Yazıtı, Güney Yüzü.
Tes-B	: Tes Yazıtı, Batı Yüzü.
Teshil	: Hacı Paşa, Teshil.
Tes-K	: Tes Yazıtı, Kuzey Yüzü.
TM	: Türkiyat Mecmuası.
TMu.	: Muhammed b. Mahmud Şirvanî, Tuhfe-i Muradî.
TMEN	: Gerhard Doerfer, Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV.
TN	: Ahmed-i Dâ'î, Tıbb-ı Nebevî.
TP	: T'oung-pao.
TS	: Tarama Sözlüğü.
TüS	: Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük.
TT	: Türkische Turfan Texte.
U	: F.W.K. Müller, Uigurica I-IV.
UAJb	: Ural-Altäische Jahrbücher.
UJb	: Ungarische Jahrbücher.
USp.	: W. Radloff, Uigurische Sprachdenkmäler.
Üçl.	: Üç İtigsizler.
Vasiyet.	: Birgili Muhammed Efendi, Vasiyyet-nâme.
VB	: Volga Bulgar Metinleri.
YB	: Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler.
YB-A	: Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler- Altın Ordu Yarlıkları.

YB-K	: Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler- Kırım Yarlıkları.
YB-Ka.	: Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler- Kazan Yarlıkları.
YE	: Yûnus Emre Divanı.
ZBKİA	: Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları.
ZDMG	: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.

3. Diğer Kısaltmalar:

bk.	: Bakınız.
çev.	: Çeviren ya da çevirenler.
hzl.	: Hazırlayan ya da hazırlayanlar.
krş.	: Karşılaştırınız.
mec.	: Mecaz anlamı.
vs.	: Ve saire.
yay.	: Yayımlayan ya da yayımlayanlar.

4. İşaretler:

*	: Tespit edilememiş, tahmine dayalı, kesin olmayan şekil.
>	: Bu şekle gider.
<	: Bu şekilden gelir, bir dilden veya lehçeden başka bir dile veya lehçeye geçişi gösterir.
[]	: Yazılmayan ünsüz kısımları gösterir.
~	: Değişken veya benzer şekil.
=	: Aynı derece veya yerde.

İNCELEME

1. TÜRK DİLİNDE “ZAMAN” ANLAMINDAKİ KELİMELER:

ara

ara “zaman, süreç” NF 85-17.

avān

< Ar.; *evān* “çağ, zaman” Babür 71-1; *avān* “vakit, zaman” Battal-name 494; *evān* “zaman, *āvān* telaffuzu yanlıştır” KamT 184.

avuk

Kar-Mal. *avuk* “devir, zaman”.

bil

bil “zaman, vakit” DS II, 689; *bille* DS XII-Ek, 4460.

bolcoh

Yak. *bolcoh* “zaman, vakit”; Alt. *molçok*; Koyb. *molcak*.

car

Az. *car* “zaman, müddet”.

de

de “zaman, vakit” DS IV, 1391.

evren

evren “zaman” DS V, 1813.

éylam

éylam “zaman, müddet” DS V, 1823.

gare

gare “zaman, vakit” DS VI, 1922.

halat

Trkm. *halat* “zaman, vakit”.

havur

havur “zaman” DS VII, 2313.

hent

hent “zaman, an” DS VII, 2341.

irsat

irsat “zaman, vakit” DS VII, 2488.

kem

Alt. *kem* “zaman, vakit”. Altayca sözlükte İnanca ibaresi vardır (Baskakov-Toşçakova 1999: 104).

kez

Özb. *kez* “zaman, vakit”; Kaz. *kez*.

kezmet

Kırg. *kezmet* “zaman, vakit, an”.

ķurun

ķurun “zaman, vakit” Babür 46-1; krş. *kiķ kurun* “akşam üstü vakti”.

kün

Kaz. *kün* “zaman, vakit”.

mana

< Mo. *mañlay*; *mana* “zaman, vakit” DS IX, 3116; krş. Yak. *mañnay* “önce, başlangıçta”.

meħel

meħel “zaman, vakit” DS IX, 3151.

merzim

Kaz. *merzim* “zaman, vakit”.

mävrid

Özb. *mävrid* “zaman, vakit”; Yuyg. *mörüt*; Trkm. *mövrid*.

neher

neher “zaman, vakit” DS IX, 3244.

oçur

oçur “zaman, vakit” YB-A, IV-13.

oqt

< Ar. *vaqt*; *oqt* “zaman, vakit” CC 71-16; *oq* DBI 2b-3; *oht* TS V, 2941; *oht* ~ *ohtu* DS IX, 3273.

olkun

olkun “zaman, vakit” DS IX, 3278.

ookam

Kırg. *ookam* “zaman, an”.

ovgat

< Ar. *evkāt*; Az. *ovgat* “zaman, vakit”.

oyun

oyun “zaman, vakit” DS IX, 3305.

oza

oza “vakit” İM 184.

öd

Tarihi Türk Dili Alanında:

öd “zaman” KT-K, 10; *öd* TT V A, 88; *öd* ETŞ 9-39; *üd* Suv. 542-7 (*üd* şeklindeki okuma tercihi C. Kaya’ya aittir); *üd* ÜÇİ. (*üd* şeklindeki okuma tercihi Barutçu’ya aittir); *öd* KB 1372; *ödle* “zaman, felek” KB 1584; *öd* DLT II, 68, *ödle* DLT I, 82;

tüşlük öği “dinlenmek için yolcuların gece yarısından sonraki konak vakitleri”; *öd* AH 113; *öd* ME 121-5; *öy* İM 184.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

öd DS IX, 3309; *özlek* “zaman” DS IX, 3372; Alt. *öy*; Tel. *öy*; Soy. *öy* ~ *üye*; krş. *öğlek* “öğle vakti”.

öyle ve *öğlek* kelimeleri *öd* ile ilgilidir; krş. Mac. *idö*; krş. Mo. *üde* “öğle”

EW 368b; DTS 376-377.

pällä

Özb. *pällä* “vakit, an”.

rüzgār

< Far.; *rüzgār* “zaman” AH 414; *rüzgār* “vakit, dönem” KE 180v21; *rüzgār* NF 231-10; *rüzgār* ME 48-7; *rüzgār* İMS 391a-6; *rüzgār* Babür 68-1; *rüzigār* MN 2-27.

salım

Trkm. *salım* “vakit, an”.

seğir

seğir “zaman, vakit” DS XII-Ek, 4678; krş. *seğir* “çağ”.

su

su “zaman, vakit” TS V, 3561; *su* DS X, 3686.

tap

Yuyg. *tap* “zaman, an”.

ubaktı

Kırg. *ubaktı* “zaman, vakit”.

uçur

Kırg. *uçur* “vakit, an”; Trkm. *uçur*; krş. Kırg. *uçur* “mevsim”.

uvap

Kaz. *uvap* “vakit”.

vadük

vadük “zaman, vakit” DS XI, 4088.

vaqt

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *vaqt* “vakit, zaman” KB 1213; *vaqt* KE 203v21; *vaqt* ME 217-4; *vaqt* GT 148-9; *vaqt* MG 37b-5; *vaqt* “çağ, zaman” Babür 81-3; *vaqt* Lutfi 980; *vaqt* LT 701; *vaqt* DK 204-1.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *vaht*; Az. *vaht*.

zamān

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *zamāne* “şimdiki zaman” KB 4926; *zamān* ~ *zamāne* “zaman, vakit, devir” KE 162r2 ve 154v10; *zamān* NF 77-4; *zamān* ME 178-8; *zamān* ~ *zamāne* GT 205-4; *zamān* Şiban 101b-1; *zamān* LT 221; *zamān* ŞT 71a-11.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

zıman GBAA; Yuyg. *zaman*; Kaz. *zaman*; krş. *zamat* “zaman”.

zamat

zamat “zaman” DS XI, 4345; Yuyg. *zamat*; Kırg. *zamat*; Kaz. *zamat*; krş. *zamān* “zaman”.

2. TÜRK DİLİNDE “TAKVİM” ANLAMINDAKİ KELİMELER:

günek

günek “takvim” DS VI, 2227.

günlemeç

günlemeç “tarih, zaman” DS VI, 2229.

güngen

güngen “takvim” DS VI, 2229.

likjir

< Çin. *li-jī*; *likjir* “takvim” TT VI, 257; krş. Mo. *litu* “takvim, kütük, liste”.

müçe

Kelime sadece Türkmencede tespit edilmiştir. Trkm. *müçe* “on iki hayvanlı takvim sistemi”; Kırg. *müçöl* kelimesi ile *müçe* aynı kökten gibi görünmektedir. Kırg. *müçöl* 1. “on iki senelik hayvan devri takvimi”; 2. “bu takvimin bir yılı”; 3. “doğum senesi” 4. “yıldönümü” (Yudahin 578); Yuyg. *müçel* “on iki hayvanlı takvimin içerdiği zaman”.

oruzlama

Kar-Mal. *oruzlama* “takvim”.

rūznāme

< Far.; *rūznāme* “takvim, almanak” Osm., R III, 723.

salname

< Far.; *salname* “yıllık”; Yuyg. *salname* “takvim”.

3. TÜRK DİLİNDE YIL ADLARI:

3. 1. On iki Hayvanlı Takvime Göre Yıl Adları:

Türklerin kullandığı on iki hayvanlı takvimdeki yıl adları, her yıla bir hayvan adı verilerek oluşturulmuştur. Bu çalışmada, karşılaştırma olanağı sağlanması amacıyla, yıl adları alfabetik değil de on iki hayvanlı takvimdeki sırasına göre verilmiştir.

küsgü

On iki hayvanlı takvimin ilk ayı olan *küsgü* “fare yılı” yalnızca runik harfli metinler ile Uygur metinlerinde tespit edilmiştir. Uygur ve Karahanlı sahasından itibaren diğer tarihi Türk dili alanında ise *sıçkan* ~ *sıçgan* “fare yılı” şekli kullanılmıştır.

küsgü yıl “fare yılı” Terkhin-G, 5; *küskü kün* “fare günü” TT VII, 32-2; *küskü yıl* TT VII, 1-45.

Doerfer, runik harfli metinlerle Uygur metinlerinde geçen *küsgü* kelimesinin Çince olabileceğine inanmadığını söyler, TMEN 1636.

sıçgan

Tarihi Türk Dili Alanında:

sıçgan kün “fare günü” TT VII, 25-25; *sıçgan ödi* “fare zamanı”; *sıçgan yılı* “fare yılı” DLT I, 345; *sıçgan yılı* İM 185; *sıçgan yılı* ŞS 196; *sıçgan yılı* ŞT 74b-18; TB *somor* ~ *somor'* ~ *suyur* “fare yılı”.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Kırg. *çıçkan* (Yudahin 264) Kırg. *tışkan cıl* (R IV, 124); Alt. *çıçkan cıl*; Kaz. *tışkan*; Yuyg. *siçkan jili*.

Atanas Manof, “Gagauzlardaki *sıçan* kelimesi için, insan sıçanları telef etmeye muvaffak olamayınca “sıçan günü” (27 ekim) bayramı tertip etmiştir” demektedir (Manof 1939: 69).

Doerfer'e göre *sıçan* kelimesi *sıç-* kökündendir. Bu fiilin iki anlamı vardır: 1. Sıçramak 2. Sıçmak; krş. R IV, 657; *-ğan/-gen* eki ise sıfat-fiil eki olup güneybatı Türkçesinde ve Çuvaşçada *-an/-än* şeklindedir. Yani “sıçan, sıçma işini yapan”; Mo. *çiçaguli* kelimesi de “pislik” anlamındadır. Tü. *sıç-* ile Mo. *sıçaga* yapılıp

yapılmadığı ve *sıçaga'dan da Mo. *çiçaga* yapılıp yapılmadığı sorun teşkil eder, TMEN 1310.

Tuna Bulgarları metinlerinde geçen *somor* ~ *somor'* ~ *suşur* kelimeleri on iki hayvanlı takvimin birinci yılına karşılık gelen *küşgü* ~ *sıçan* ile bir akrabalığı var mıdır? OT *sugur* “gelincik”; Tat. ve Kaz. *suwir* “köstebek, dağ sıçanı”. G. Feher, Çağ. *yumran* ve Tat. *yorman* “köstebek, dağ sıçanı” kelimesinin (< *yumur-an) olduğunu ileri sürmüştür (Feher 1926: 260). Pritsak da Tuna Bulgarcasındaki *somor'* kelimesini OT *sugur*; Tat. *suwir*; Kırg. *sür* ve Çuv. *sivir* kelimeleri ile birleştirmiş ve bütün bu şekillerin **sugur* ~ **suşur* ana şekline veya şekillerine gittiğini ileri sürmüştür (Pritsak 1955: 70), (Tekin 1987: 19).

ud

Tarihi Türk Dili Alanında:

ud yıl “sığır yılı” TT VII, 14-14; *ud kün* “sığır günü” TT VII, 24-7; *ud yıl* ETŞ 26-1; Kutadgu Bilig’de bir yerde geçen *ud* kelimesi “boğa burcu” anlamındadır, KB 139; *ud yılı* DLT I, 346, Besim Atalay DLT I, 44’te ise kelimeyi *öd yılı* şeklinde okumuştur; *sıgır yılı* İM 185; TB *şegor'*; *oṭ* (اوṭ) Leh.Osm. 294, R. Toparlı kelimeyi *oṭ* şeklinde okumuş ise de *uṭ* da okunabilir.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Kırg. *uy* (Yudahin 789), Kırg. *sıyr*, R IV, 124; Alt. *uy cıl*; Alt. *inek cıl*; Yuyg. *kala jili*.

Tuna Bulgar metinlerinde geçen *şegor'* “sığır yılı” yıl adı için Tekin şunları söylemektedir: On iki yıllık dönemin ikinci yılı. Kelimenin ilk hecesindeki Slavca *e* harfi zayıf veya zayıflamış bir *ı* ya da *i*’yi temsil ediyor olmalıdır. Aynı kelime, Proto-Bulgar kitabelerinden Çatalar Kitabesinde, Grek harfleriyle *sigor* (= *şigor*)

şeklinde *i* iledir. Ön ses *s*'nin *ş*'ye değişmesine gelince *ı* ve *i* önündeki *s* foneminin *ş*'ye değişmesi, bilindiği gibi, Bulgar Türkçesi grubundan Çuvaşçada ve Altay dillerinden Moğolcada görülen kurallı bir ses değişikliğidir (Tekin 1987: 15).

bars

Tarihi Türk Dili Alanında:

bars yıl “pars yılı” Terkhin-B, 1-2; *bars yıl* IrkB. 67; *bars yıl* TT VII, 17-14; *bars kün* “pars, kaplan günü” TT VII, 19-4; *bars* DLT I, 344-347, Kâşgarlı kelimeyi *p* ile yazmıştır. *bars* maddesinde ise “pire bit gibi hayvanların ısırmasından, yahut çıban başlangıcından ileri gelen vücuttaki şişlik, kabartı. *anıñ eti bars boldı* “onun eti kabardı”” açıklaması vardır, DLT I, 348; *barıs yılı* İM 186; *bars yılı* YB II, 53; *bars ili* ŞS 67.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Kırg. *bars*; Alt. *bar cıl*; Yuyg. *bars jili*; Trkm. *bars yılı*.

Ramstedt (Ramstedt 1935: 35) Yun. *Πάρδος*'dan ödünçleme olduğunu söylemektedir. Bang ise *bars* < *bar* + *üs* “vaşak” demiştir, TMEN 685.

Clauson kelime için Far. *pārs*'tan ödünç kelime olduğunu söylüyor ise de Doerfer bunun mümkün olamayacağını vurgular ve kelimenin Farsçada da *bārs* olarak okunduğuna işaret eder. Osm.'daki *pars* şeklinde ise *s*'nin tesiriyle *p*'ye dönüşme vardır (assimilation). Eğer kelime gerçekten Far. *bārs*'tan alınmışsa Türkçeye *pārs* olarak geçmesi beklenirdi, EDPT 368a; TMEN 685.

Osman Yıldız ise Kök Türk devrinden başlayarak bütün devirlerdeki ve lehçelerdeki örnekleri vermiş ve tartışmalara değinmiştir. Kelimenin Türkçe olduğuna kanaat getiren Yıldız, Farsçaya Türkçeden geçtiğini ve *b* > *p* değişikliğini vurgulamıştır (Yıldız 1999: 158-159).

tabıŷgan

Tarihi Türk Dili Alanında:

tabıŷkan yıl “tavşan yılı” ŞU-D, 8-9; *tabıŷgan yıl* MÇ 20; *tavıŷgan ~ taviçgan yıl* TT VII, 19-15; *taviçgan kün* “tavşan günü” TT VII, 39-4; *tavşan yıl* USp. 14-1; *tawiŷkan yılı* DLT I, 346 ve 513; *taviŷgan yılı* İM 186; *tavuŷgan yılı* ŞS 105.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *toŷkan jili*.

Clauson’a göre Mo. *taulai* “tavşan” eski bir Türkçe alıntıdır, EDPT 447.

tabıŷ- ~ *taviŷ-* “koşmak, atlamak, sıçramak” kökünden yapılmıştır.

taviŷgan’ın Moğolca *tavlai* ile birleştirildiği de olmuştur, TDES 397b.

koyan

Alt. *koyon ~ köyön* “tavşan yılı”; Kırg. *koyan cıl*; Kaz. *koyan ~ kuyan*.

Yalnızca çağdaş Türk Dili alanında görülen bu ad için Arat, *koyan ~ kuyan* şeklinin eski Uygur metinlerinde geçmediğini söyledikten sonra A. von Le Coq’un yayımladığı M I’de *ol ödüñ yna kntü sürüg uduy quyanıy alqnur yoq qılır* cümlesindeki *quyan* kelimesinin Le Coq tarafından “tavşan” olarak anlamlandırıldığını ama bu kelimenin *qoyñ* “koyun” okunması gerektiğini vurgulamıştır (Arat 1936: 59).

Doerfer de, “*koyan* şekli, Etü.< **kodan*’dan gelişmiş olabilir” demektedir, TMEN 966.

lu

lu “ejderha” yıl adı runik harfli metinlerde ve Uygur metinlerinde *lu ~ lü* şeklindedir. Ancak DLT’de *nek* şeklinde; İM’de *balık*; TB’de *vereni* şeklindedir.

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Çin. *lung* “ejderha yılanı”; *lü yıl* “ejderha yılı” O-Ek, I-4, runik harfli metinlerde geçen bu kelimeyi Orkun *lü*, Gabain *luu*, Hamilton *lö*, Clauson ise *lu* şeklinde okumuşlardır. *lö* “ejderha” KP XXXIX, 6; *luu kün* “ejderha günü” TT VII, 25-27; *lu* TT VII, 14-46; *luy ~ lüy* (لوى) ŞS 275; TB *vereni*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Alt. *ulu cıl*; Kırg. *lū cıl*; R III, 759 ve R IV, 124.

Clauson, kelimenin *lü* ya da *lūi* şeklinde okunmasına karşı çıkararak Türkçede iki ünlünün yan yana bulunamayacağı kuralından hareketle, kelimemizin kesinlikle *lu* şeklinde okunması gerektiğine işaret etmiştir (Clauson 1957: 187).

P. Pelliot, Tibetçeden ödünçlemedir, demektedir. Tibet. *klu*, eski Çin. *li^wong*’daki Çin. -*ŋ* Türkçede kaybolmuştur. *pi* < *ping*, *ti* < *ting*, *kı* < *kéng* örneklerinde olduğu gibi, TMEN 1731.

Clauson ise Çince den ödünçleme olduğunu söylemektedir: Çin. *lung*; Mo. *nahang* “timsah”. *luu* kelimesi ile ilgili olarak Kovalevski’nin, Türkçeye Moğolca kanalıyla geçtiği yolundaki fikrinden kuşku duyduğunu belirtmiştir, EDPT 763a.

nek

Tarihi Türk Dili Alanında:

nek (نك) “Türklerin on ikili yıllarından birisi, timsah yılı” DLT III, 156.

Osman Turan *neg* kelimesi için, “Far. *nihang* (نهنك); Skr. *naga* kelimeleriyle müşterek bir menşeden görünüyor” demiştir (Turan 1941: 53).

Taymas, *nāk* şeklinde okumaktadır (Taymas 1988: 15-16); Doerfer, *nek* için uzun ünlü vardır diyerek kelimeyi *nēk* şeklinde transkribe etmiştir, TMEN 1731.

vereni

Yalnızca Tuna Bulgarcasında geçen bu kelime için Tekin şunları söylemiştir: “ejder, ejderha yılı” = OT döneminde *evren* “büyük yılan, ejderha”; EAT döneminde *evren* “büyük yılan, ejderha”, DK *evren* “çok büyük, azman”, DK 129-5; Anadolu ağızları *evren* ~ *evran* “büyük yılan, canavar” DS V, 1813 anlamındadır. On iki hayvanlı Türk takviminde ejderha yılının adıdır (Tekin 1987: 15-17).

İM ejderha yılı için *balık yılı* tabirini kullanmıştır, İM 186. Bu kelime için A. Battal Taymas şunları söylemektedir: “Türkçe yıl adlarından 5 nci yılın adı olmak üzere gösterilmiştir. Bu isim yabancıdır ve başka kaynaklarda görülmüş değildir. DLT’de bu 5. yıl *nak yılı* diye yazılmış (DLT I, 289) ve “timsah” diye anlatılmıştır. Kitabına yabancı sözler almaktan pek sakınan Kâşgarlı anlaşılan, bunu Türkçe bir kelime olarak kabul etmiştir. Timsahın نَهْشِك denilen bir ismi de vardır. Bunlar Acemce aynı kelimenin başka şekilleri midir yahut *nâk* Acemceyle Türkçe arasında müşterek bir söz müdür?” (Taymas 1988: 15-16).

yılan

Tarihi Türk Dili Alanında:

yılan yıl “yılan yılı” Terkhin-B, 1-2, *yılan yıl* “yılan yılı” TT VII, 18-12; *yılan kün* “yılan günü” TT VII, 19-7; *yılan* KP XXXVIII, 4; *yılan yılı* DLT I, 346; *yılan yılı* İM 186; *yılan yılı* ŞT 65b-2; TB *dilom*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Alt. *cılan cıl*; Kırg. *cılan cıl*.

W. Bang’a göre, *yıl-* “kaymak, sürünmek” + fiilden isim yapan ek *-an* şeklinde türemiş olması gereken bu kelime, *aslan*, *kaplan*, *sırtlan*, *bulan*, *kulan* gibi birçok hayvan ismindeki *-lan* ekinin kaynağını oluşturmuştur (Bang 1917: 127).

Tuna Bulgar metinlerinde geçen *dilom* şekli de Tuna Bulgarlarının ilk ayının adıdır. Genel Türkçede *yılan* olan kelime Tuna Bulgarcasında *dilom* şeklindedir. Kelimenin ikinci hecesindeki yuvarlak *o* ünlüsü aslı *a* ünlüsünün dudaksıllaşması ile oluşmuştur. Bu yuvarlaklaşma sonucunda son ses *n* de dudak ünsüzü *m*'ye değişmiştir. *dilom* ~ *cilom* < **cılam* < **cılan* (Tekin 1987 : 14).

yont

Tarihi Türk Dili Alanında:

Runik harfli metinlerde *yont* ~ *yunt* kelimesi geçmemektedir. Bunun yerine *yılka* geçmektedir. Ancak *yılka* kelimesi yıl adı olarak değil de “at sürüsü” anlamında kullanılmıştır.

yont yıl “at yılı” TT VII, 14-67; *yont kün* “at günü” TT VII, 6-2; *yund yılı* DLT I, 346; *at yılı* İM 186; *yunt* ~ *yont yılı* “ilkı yılı yani sâl-i Türkânın yedincisidir” ŞS 309; TB *dvan*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Alt. *at cıl*; Kırg. *cılka cıl*.

Ramstedt Tü. *yont*'u Yak. *sonoğos* “genç at”; Mo. *yondu* “yük atı” ve Kor. *yunduri* “koşum hayvanı” ile birleştirmiştir (Ramstedt 1951: 106); Doerfer de Ramstedt'in Kor. ve Mo. şekilleri Tü. *yunt* (Ramstedt'te *yont*) biçimiyle birleştirmesine karşı çıkmakla beraber, Ramstedt'in Yak. *sonoğos* ile birleştirmesine de katılmamıştır, TMEN 1901.

Eren de Ramstedt'in Kor. *yonduri* ile birleştirmesine karşı çıkmakta ama herhangi bir yorum getirmemektedir, TDES 460a.

Tuna Bulgar metinlerinde geçen *dvan* ~ *d'wan* < **cuan* < **yün* kelimesi için Tekin şunları söylemektedir: Gtü. *yunt* “at”; Etü. *yunt*; OT (DLT) *yund* “at, yılka” <

YERLİ YAZARLARIN
KATILIMIYLA
YAYINLANAN
TÜRK DİLİ VE DİL BİLİMİ
KURUMU

**yūn-t* (*t-* çokluk eki), Bazin, T(ı)virem'in tahta çıkış yılının bir tavşan yılı olan 715 yılı olmayıp bir at yılı olduğu gerçeğinden hareket ederek *dvan* kelimesinin Gtü. *yunt* (< **yun-t*) "at" kelimesine tekabül ettiğini ileri sürmüştür (Bazin 1991: 694-697), (Tekin 1987: 18).

koñ

Tarihi Türk Dili Alanında:

koñ yıl "koyun yılı" KT, K-D; *koñ yıl* O, 12; *koyñ kün* "koyun günü" TT VII, 19-9; *koñ yılı* DLT I, 346; *koñ yılı* İM 186; *koñ yılı* ŞS 242.; TB *tekoy* ~ *tekou*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Alt. *koy cil*, Yuyg. *koy jili*; Kırg. *koy*.

Pedersen, *koy* kelimesinin Türkçeden Ermeniceye değil de Ermeniceden Türkçeye geçtiğini iddia etmiştir (Pedersen 1903: 561); Dankoff da, konuya temas etmiş ancak herhangi bir fikir belirtmemiştir (Dankoff 1995: 8).

Doerfer, kelimenin etimolojisi ile görüşlere değindikten sonra, Clauson'un, Münih Orientalistler Kongresinde, bu kelime için kültür ödünçlemesi dediğini söyleyerek, kelimenin ödünçleme yolunu şu şekilde açıklamıştır: Tü. > Mo. > Tun., TMEN 1590.

Eren ise *koyun* şekli için "-(u)n küçültme eki ile yapılmış bir türevidir" demektedir: *kōñ* + -(u)n; yine Eren, Mo. *konin* şekli için de "eski bir Türk dilinden alınmadır" demiştir, TDES 255a.

Tuna Bulgar hanları listesinde Esperih'in oğlu Tervel'in, tahta çıkış yılı olarak kaydedilen *tekü* (< **tekū* < **tekegü*) kelimesi Tuna Bulgarlarının sekizinci yılı olan "koyun yılı" yerine kullandıkları ad olmalıdır (Tekin 1987 : 17).

beçin

Tarihi Türk Dili Alanında:

beçin ~ *biçin yıl* “maymun yılı” KT, K-D; *biçin yıl* Terkhin-G, 1; *biçin kün* “maymun günü” TT VII, 24-21; *biçin öd* “maymun zamanı” TT VII 3-22; *biçin yıl* TT VII, 5-44; *biçin yılı* DLT I, 346; *biçin yılı* İM 186; *biçin* ~ *miçin yılı* ŞS 89; *piçin yılı* Leh.Osm. 316, *piçin* “maymun yavrusu, eski Türkiye Türkçesi devrinin dokuzuncu senesi” KamT 365.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Alt. *meçin cil* “maymun yılı”; Alt. *meçin* “ülker (süreyya) takım yıldızı”; Tel. *meçin d’ıl*; Yuyg. *maymun jili*; Kırg. *meçin*; Kaz. *meşin*.

Ramstedt, kelimenin kökeni için < Soğd. demiştir (Ramstedt 1935: 43).

Clauson’a göre İndo-Avrupa veya muhtemelen İran kaynaklı *būzīna* ile ilgili olabilir; krş. Mo. *beçin*; Ar. *maymūn*, EDPT 295b.

Doerfer de, *biçin* kelimesinin etimolojisi için “*abū zinā*’, *abū zzinā* kanıt olamaz” dedikten sonra “**bozīna* veya **bōzīnā* şeklinde batı İran’daki -z- > doğu İran -j- olur; böylece **bōjīnak* küçültme eki -a ve -ak çıkarılınca geriye *bōjīn* kalır” ifadesini kullanmıştır. Buradan da **bōjīn* > *beçin* şekline gidilebilir ve belki de **bōçin* olabilir, demektedir, TMEN 821; DTO 182.

takagu

Tarihi Türk Dili Alanında:

[*taki*]gu yıl “tavuk yılı” Tes-B, 4-5; *taçağı yılı* DLT I, 346; Kâşgarî *taçuğ* için Türkmençe demiştir, DLT II, 286; *taçuğ yılı* İM 186; *taçağı yılı* YB-A I-23; *tawuğ yılı* YB-A IV-20; *taçağı yılı* ŞS 107; TB *toh* ~ *tōh*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *tohu jili*; Kırg. *took*.

Tuna Bulgar metinlerinde geçen *toh ~ tōh* < **taguk* biçimi için Tekin şunları söylemiştir: Bulgar hanları listesinde Sevar'ın tahta çıkış yılı olarak kaydedilen *toh ~ tōh* kelimesini bütün araştırmacılar Türkçe *tavuk* ile birleştirmekte tereddüt etmemişlerdir. Bu Tuna Bulgarcası kelime, hiç şüphesiz ki, büzülme sonucu daha eski bir **tawuk* (< **taguk*) şeklinden gelişmiştir (Tekin 1987: 18-19).

Gombocz, Mo. *takiya*'nın Türkçe alıntı olduğunu iddia eder (Gombocz 1912: 17), Ramstedt ise bu görüşe katılmayarak Türkçe ve Moğolca biçimlerin eski bir kültür dilinden kaldığını belirtip, göçebe Asyalıların tavuk yetiştirmediğini dile getirerek ya Arapça (*degaga, degagat*) veya Çince'den alındığını ileri sürmüştü ve Ramstedt *tavuk*'u Mo. *takiya* < *takiga* ile birleştirmiştir (Ramstedt 1935: 375).

Brockelmann ise bu adın, tavuğun çıkardığı sestən ileri geldiğini savunmuştur (Brockelmann 1928: 261); Eren'e göre de kökeni belli değildir, TDES 398a; TMEN 861.

it

Tarihi Türk Dili Alanında:

it yıl “köpek yılı” BK-G, 10; *it yıl* TT VII, 14, 25-28; *it yılı* DLT I, 346; *it yılı* İM 186; TB *yethi*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Çuv. *yiti*; Sal. *išt ~ ıšt*; Kırg. *it cil*.

Tuna Bulgarcasında geçen *yeth' ~ yethi ~ behti* biçimleri “köpek yılı” anlamında olup rahip Tudor Doksov'un Aziz Athanasius'un vaazlarının çevirisine 907 yılında düştüğü bir cümlelik notta geçen ve Han Boris'in Bulgarları Hristiyan

yaptığı tarihi gösteren *yethi* ~ *behti* ibaresi de on iki hayvanlı Türk takvimindeki it yılıdır. Gtü. *it* ~ *it*; Çuv. *yutī* (Tekin 1987: 20).

lagzın

Runik harfli metinler ile Uygur metinlerinde geçen *lagzın* şeklinin yerine daha çok *toñuz* kullanılmıştır. Bazı metinlerde de Far. *ḥūk* “domuz” kullanılmıştır.

Tarihi Türk Dili Alanında:

lagzın yıl “domuz yılı” BK-G, 10; *lakzın yıl* IhA b-2; *lagzın yıl* M I, 16; *lagzın* KP III, 2.

L. Ligeti’ye göre muhtemelen taş devri dönemi Asya dillerinden alınmış bir kelimedir (Ligeti 1951: 86); Clauson’a göre Toharcadan ödünçlemedir, EDPT 764a; Doerfer ise *lagzın*’ın Hiungnu veya Avarcadan kalmış olabileceğini söyler, (Dorfer 1973: 7) ve TMEN 945; Eren, kelimenin Türkçe olmadığını düşünmektedir, TDES 118a-119a-b; DTS 332-333.

toñuz

Tarihi Türk Dili Alanında:

toñuz yıl “domuz yılı” TT VII, 14-15; *toñuz kün* “domuz günü” TT VII, 19-13; *toñuz yılı* DLT I, 346; *toñuz yılı* İM 186, *toñuz* ŞS 128; TB *doh*’s.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *toñuz jili*; Kırg. *doñuz*.

Tuna Bulgarçası metinlerinde geçen *doh*’s’un gelişimi de Tekin’e göre şöyledir: *doh*’s ~ *dohos* ~ **dokus* < **dogus* < **doñuz*. Ana Bulgarcada “domuz” anlamında kullanılan kelime **cisnağ* idi. Bunu Macarcaya geçmiş *disznó* şeklinden anlıyoruz: Mac. *disznó* < *gysznó* < **cisnağ*. Kelime, ana Bulgarcaya giden Çuvaşçada da yaşamaktadır: *sinsa* < **sinsa* < **cisnağ*. Bu Çuvaşça kelime

Çeremisçeye de geçmiştir: Çer. *śōnsa* < Çuv. *śisna*. On iki hayvanlı Türk takviminde on ikinci yıl bazı Türk dillerinde öz kelime ile değil, fakat ödünçleme ile adlandırılır. Eski Türkçede ikinci yılın adı *toñuz* değil, ödünç kelime olan *lagzın* idi (Tekin 1987: 15).

ħūk

< Far.; *ħūk* “domuz yılı” Şiban 186b-2.

3. 2. “Geçmiş Yıl” Anlamındaki Kelimeler:

aşığı yıl

aşığı yıl “geçen yıl” KTS 25.

aziy

Tel. *aziy* “geçen yılki”.

bıldır

Tarihi Türk Dili Alanında:

bıldır “geçen yıl” NF 309-11; *bıldır* NF 46-17; *bıltır* Terc. 30a-14; KK 45b-2; *yıltur* ~ *bıltur* ŞS 58; *baldur* KTS 32; *bıldır* ~ *bıldur* TS I, 539-539; *bıldır* KamT 332.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

bıldır DS II, 690; *bıldır* TüS 181; Çuv. *pāddā*; Yak. *bılır* ~ *bılrın*; Dolg. *bılrğı* “eski, eskiden, vaktiyle”; Dolg. *bılrın* “son yıl”; Hak. *pudır*; Alt. *bıltır*; Şor. *pıltır*; Tel. *pıltır*; Yuyg. *bıltur*; Kırg. *bıltır*; Kaz. *bıltır*; Kar-Mal. *bıltır*; Kum. *bıltır*; Trkm. *bıldır*; Gag. *bıldır*; Az. *bıldır*; krş. Yuyg. *baldur* “önce, evvel”.

bıldır kelimesinin etimolojisi için dile getirilen görüşler ise şunlardır: *pıltır* < *bir* + *yıl* + *tır*, R IV, 1315; < *bir yıl-tur(ur)*, EW 74a; *bıldır* < *bir* + *yıltur* (Şen 1993: Dizin-92).

Clauson, Radloff'un *bir + yıl + tır* şeklindeki etimolojisi için, "sadece modern çağ için geçerlidir" diyerek bu fikrin herhangi bir dayanağı olmadığını ifade etmiştir, EDPT 334a; DTO 189.

getdiki sene

getdiki sene "geçen yıl" DS VI, 2008.

ilişen yıl

Tarihi Türk Dili Alanında:

ilişen yıl "geçen yıl" KTS 92; *ilşin yıl* "geçen yıldan önceki yıl" Terc. 30a-4.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ılışıl "evvelki yıl" DS VII, 2472; *ilişil* DS VII, 2527; *ılıştıyıl* "iki yıl önce" DS VII, 2472; *ılıştır* "geçen yıldan da önceki yıl" DS VII, 2472; *ilişir* "evvelki yıl" DS VII, 7527; krş. *ılış* "geçen, daha önceki".

öññil

Trkm. *öññil* < *öñ* + *yıl* "geçen yıl değil önceki yıl".

3. 3. "Gelecek Yıl" Anlamındaki Kelimeler:

arkun

arkun "gelecek yıl, öbür yıl" TT VI, 262-3; *arkın izi* DLT I, 89; DLT I, 108; *izi* "öbür yıl, gelecek seneden sonraki yıl" DLT I, 89.

Clauson kelimeyi *ızı* şeklinde okumayı tercih ediyor, EDPT 280a.

devlüñki yıl

devlüñki yıl "gelecek yıl" KEnb.

esen

Tar. *esen* "gelecek yıl"; Yuyg. *esenge*; krş. Yak. *esiğl* "gelecek yıl".

esiğl

Yak. *esiğl* “gelecek yıl”; krş. Yak. *äsil* “yıl”

İşaret sıfatı olan *o* ile “yıl” anlamında olan *sıl*’dan mürekkeptir (Pekarskiy 1945: 298).

gelesi yıl

gelesi yıl “gelecek yıl, ertesi yıl” TS III, 1626.

gelisene

gelisene < *geli* + *sene* “ertesi sene” DS VI, 1983.

hergine

hergine “yıl aşırı” DS VII, 2344.

isen

Yuyg. *isen* ~ *isenge* “gelecek yıl”.

kilesi yıl

kilesi yıl “gelecek yıl” İMS 322b-5.

yeni

yeni “gelecek yıl”, DS XI, 4245; *yeniye* “gelecek yıl” DS XI, 4247; Az. *yéngi*.

yeyil

yeyil < *yeni* + *yıl* “gelecek yıl” DS XI, 4260.

3. 4. Diğer Kelimeler:

artık yıl

artık yıl “dört yılda bir gelen 366 günlük yıl, sene-i kebise” KamT 53.

‘aşr

Tarihi Türk Dili Alanında:

‘aşr “asır, yüzyıl” GT 162-11, ‘aşr Lutfi 2007, ‘aşr Sekkakî 337; *asr* “müddeti belli değildir. Bunun için tarihin her yüz senesine asır denilmesi galattır” KamT 57.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

asır Tüs 92; Az. *esr*.

bāta

bāta “bu yıl” DS II, 568.

emser

emser “bu yıl” DS V, 1741.

äsil

Yak. *äsil* < *o* + *sıl* < **yıl* “yıl” EW 50a; krş. Yak. *esiğl* “gelecek yıl”.

gen salısı

gen salısı “tarlaların dinlenmek için boş bırakıldığı yıl” DS VI, 1993.

ğerine

Az. *ğerine* “aslında 33 yıllık bir zaman dilimine verilen addır, ancak asır anlamında kullanılır”.

ilğ

ilğ < *il* + *ğ* “yıllık” Lutfi 2015.

pīl

Alt. *pīl*; Leb. *pīl*; Şor. *pīl* < *pıyıl* “bu yıl”, R IV, 1337.

sāl

< Far.; *sāl* “yıl, sene” Babür 398-4; *sāl* Lutfi 2345; *sāl* Sekkakî 261; *sāl* Şiban 186 147a-4.

sene

< Ar.; *sene* “yıl” TüS 1280; *sene-i kebire* “artık yıl” TüS 1280; Gag. *sene* “yıl”.

yıl

Tarihi Türk Dili Alanında:

yıl “yıl” KT-K, 4; *yıl* Tes-K, 5; *yıllık* ŞU-D, 9; *yağı yıl* TT I, 85; *yıl* TT VII, 17-4; *yıl* KP XIII-6; *yıl* KB 84; *yıl* DLT III, 162; *yıl* KE 29v10; *yıl* NF 191-6; *yıl* ME 50-1; *yıl* CC 121-12; *il* “yıl” KTS 86; *yıl* İMS 249a-5; *yıl* GT 165-3; *yıl* MG 3a-8; *yıl* İM 184; *yıl* Abuşka 70; *yıl* Lutfi 2249; *yıl* Şiban 50b-2; *yıl* ŞT 65b-16; *il* veya *il* “yıl” ŞS 57; *yıl* DK 261-10; VB *cāl*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

yıl DS X, 3728; *yıl* TüS 1630; Çuv. *s'öl*; Yak. *cıl* ~ *sıl*; Dolg. *ğil* ~ *d'il* ~ *dil* ~ *ğillāgi*; Alt. *cıl*; Şor. *çıl*; Tel. *d'il*; Koyb. ^d*yıl*; Özb. *yil*; Yuyg. *jil*; Kırg. *cıl*; Kaz. *cıl* ~ *col*; Kar-Mal. *cıl*; KazT. *cıl*; Trkm. *yıl*; Gag. *yıl*; Az. *il*; krş. Mo. *cil* (Ramstedt 1935: 109); krş. Kor. *yel* (Räsänen 1957: 79).

Ramstedt “Mo. *jil* ile Tü. *yıl* arasında bir akrabalık var” demektedir (Ramstedt 1935: 109). Yine Ramstedt *yıl* kelimesinin, Tun. *dilaça* “güneş” veya *dild'apki* “gökyüzü” ile ilgisi bulunabileceğini düşünmektedir (Ramstedt 1957: 52). Doerfer ise Ramstedt'e karşı çıkararak her iki Evk. kelimenin birbiriyle ilgisi olmadığını söylemektedir. Ona göre *dilaça* (*d-* ile !); *d'ild'apki* ise (*d' < *j* ile !) şeklindedir. Doerfer'e göre Türkçe ile Moğolca kelimenin semantik olarak bir ilişkisi görünmemektedir, TMEN 1940.

Clauson ise, Mo. *j-* = Tü. *y-* diyerek Türkçeden Moğolcaya ödünç verildiğini kaydeder, EDPT 917a.

yıl oniki ay

yıl oniki ay “bütün bir yıl” DS XI, 4272.

yüzyıl

yüzyıl “yüzyıl, asır” Tüs 1660.

4. TÜRK DİLİNDE MEVSİM ADLARI VE BÖLÜMLERİ:

4. 1. “İlkbahar” Anlamındaki Kelimeler:

bahār

< Far.; *bahar* “ilkbahar” Babür 11-4; *bahār* LM XVIII; *bahār* Hafız 8a-15.

cazbaşı

Kar-Mal. *cazbaşı* “ilkbahar”; *yazbaşı* DS XI, 4215; krş. *yazseri* “ilkbahar”.

cazğirturi

Kaz. *cazğirturi* “ilkbahar”.

çaskı

Şor. *çaskı* < *ças* + *kı* “bahar, ilkbahar”.

d’as

Tel. *d’as* < *yaz* “ilkbahar”.

érte yaz

érte yaz “ilkbahar, ilk yaz” Babür 187b-12.

ev çıkımı

ev çıkımı “yaz başlangıcı, ilkbahar” DS V, 1802.

hazar

hazar “ilkbahar” KDİAT.

ilk yaz

ilk yaz “ilkbahar” MŞ 7b-4; *ilk yaz* DS VII, 2531.

karacayaz

karacayaz “ilkbahar” DS VIII, 2638.

köklem

köklem “ilkbahar” DS VIII, 2952; *külken* “ilkbahar” DS VIII, 3026; Özb. *köklem*;
Kklp. *köklem*; krş. Kırg. *köktöm* “ilkbahar”.

köktöm

Kırg. *köktöm* “ilkbahar, erken başlamış ilkbahar”; Kaz. *köktem* “ilkbahar”; krş.
köklem “ilkbahar”.

küüle

Alt. *küüle* “ilkbahar”.

nev-bahār

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *nev-bahar* < *nev* + *bahār*; “ilkbahar” GT 356-8; *nev-bahar* Lutfi 398; *nev-*
bahār Şiban 146a-4.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *nevbahar*.

oğlağ ay

oğlağ ay “yeni gün (nevruz) den sonra gelen ilkbahar” DLT I 347; *uluğ oğlağ ay*
“oğlak aydan sonra gelen yıl parçası” DLT I, 347.

rebīʿ

< Ar.; *rebīʿ* “ilkbahar” GT 5-13; *rebīʿ* “bahar” Lutfi 569; *rebīʿ* GT-M 4a-8.

sanga cıl

Yak. *sanga cıl* “yeni yıl, ilkbahar”; krş. Yak. *saņa cıl* “yılbaşı”.

şāh-ı rebīʿ

< Far. + Ar.; *şāh-ı rebīʿ* “bahar” Lutfi 569.

yay

yay “ilkbahar” KTS 240.

yaz

Tarihi Türk Dili Alanında:

yaz “ilkbahar” TT VII, 38-1; *yaz* Suv. 589/9-10; *yaz* “yaz, ilkbahar” KB 4623; *yaz* “yaz” DLT II 172; AH 471; *yaz u küz* “ilkbahar ve sonbahar” KE 249v1; *yaz* CC 130-38; *yaz* İM 184; *yaz* Sekkaki 260; *yaz* Şiban 79b-3; *yaz* ŞT 75b-1; *yaz* KTS 241; *yaz* TS VI, 4449; *yaz* KamT 1527.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

yaz DS XI, 4215; Çuv. *şur*; Yak. *hās ~ sās*; Tuv. *ças*; Alt. *yas*; Yuyg. *yaz*; Kırg. *caz*; Kaz. *yaz*; Kar-Mal. *caz*; Kum. *yaz*; Nog. *yaz*; Trkm. *yaz*; Gag. *yaz ~ ilkyaz*; Az. *yaz*.

Ramstedt Moğolca ve Macarca ile ilgi kurmuştur: Blk. *zaz* “ilkbahar”; Mac. *nyár*; Mo. *naran* “güneş”; Kor. *nal* “güneş” (Ramstedt 1949: 159).

Poppe ise, Mo. *nirai* “yeni doğmuş, taze, yeni” biçimine bağlamıştır (Poppe 1960: 36).

Räsänen’e göre **yāz* (< **yār* < **nār*), EW 193a.

Doerfer ise temkinli olarak Tü. *y-* = Mo. *n-* yani Tü. *yaz* = Mo. *nirai* denklüğünü desteklemiştir, TMEN 1787.

Ligeti de Tü. *-z* sesinin karşılığı olarak Mac. *nyár*’daki *-r*’yi de bir ön Türk diyalektinden kalma erken bir rhotazismus örneği saymıştır, TDES 447b.

Bazin ise Tü. *yāz* ile Mac. *nyár*’ın antik **nār* prototipinden gelebileceğini dile getirmiştir (Bazin 1991: 53).

Clauson'a göre Mac. *nyár* şekli eski bir ödünçlemedir, Clauson *yaz* şeklinin çok evvelden “yaz” anlamında (İng. summer) olduğunu daha sonradan “ilkbahar” (İng. spring) anlamını kazandığını söylemektedir, EDPT 982b.

Eski metinlerde olduğu kadar çağdaş lehçelerde de bir karışıklık göze çarpmaktadır. Kimi zaman *yay* “yaz”; *yaz* “ilkbahar” şeklinde anlamlandırılması gerekirken karışıklıklar meydana gelmiştir; krş. *yay* “yaz”; ayrıca bk. DTO 524.

yazağzı

yazağzı “ilkbahar” DS XI, 4215.

yazönü

yazönü “ilkbahar” DS XI, 4219.

yazseri

< Tü. + Far.; *yazseri* < *yaz* + *ser* + *i* “ilkbahar, yazın başı” DS XI, 4219; krş. *yazbaşı* “ilkbahar”.

4. 2. “Yaz” Anlamındaki Kelimeler:

amnon

amnon “yaz” DS I, 239.

kazanç

kazanç “yaz” DS VIII, 2710.

temin

temin “yaz” DS X, 3875; krş. *temin* “demin, az önce”.

yay

Tarihi Türk Dili Alanında:

yay “yaz” TT VII, 38-4; *yay* Suv. 589-10; *yay* KB 6009; Kâşgarlı'da da *yay* ve *yaz* kelimelerinin karışık olduğuna dair deliller vardır: *öđ yayıktı* “zaman baharlaştı,

yazlaştı” şeklinde anlamlandırılmıştır, DLT I, 82; *yay* AH 223; *yay u kış* “yaz ve kış” KE 18r4; *yay* ME 148-5; *yay* CC 120-1; *yay* GT 90-10; *yay* İM 184; *yay* ŞT 73a-16, ŞS’de *yay* ve *yaz* kelimelerinin ikisine birden “yaz” anlamı verilmiştir, ŞS 292 ve 302; MŞ’de de hem *yay* hem de *yaz* kelimeleri “yaz” anlamıyla verilmiştir, MŞ 2a-14 ve 13b-5; Gunya ve Teshil’de de her iki kelime “yaz” anlamıyla verilmiştir; Gunya 164a-6 ve 18b-8; Teshil 13b-11 ve 16b-5; *yay* TS VI, 4433; Kâmus-ı Türkî’de *yay* için şu açıklama verilmiştir: “yaz mevsimi, ortası olan temmuzda şemsin yay burcunda bulunması sebebiyle böyle tesmiye olunmuştur veyahut bu mevsimde sürülerin yaylalarda yaylaması ve herşeyin sıcaktan açılması münasebetiyle *yaymak* fiilinden müştaktır” KamT 1540.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

yay DS XI, 4208; Çuv. *s’ər*; Yak. *sayın* (-n eki araç durum eki); Dolg. *hayın* (-n araç durum eki); Alt. *cay*; Özb. *yōz*; Tel. *d’ay*; Kırg. *caz*; Kaz. *caz* “yaz”; Kar-Mal. *cay*; Kum. *yay*; Nog. *yay*; Az. *yay*; bk. R IV, 65; EDPT 980a; krş. *yaz* “ilkbahar”.

4. 3. “Sonbahar” Anlamındaki Kelimeler:

bozkıroo

Kırg. *bozkıroo* “son güz”.

derdim ayı

derdim ayı ~ *derim ayı* “sonbahar” DS IV, 1432.

hasl

hasl “güz vakti” DS VII, 2300.

hazān

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *hazān* “güz mevsimi, sonbahar” KB 6531; *hazān* Babür 29-1; *hazān* Şiban 162a-11.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *hazan*; Trkm. *hazan* ~ *hezan*.

kaç

kaç “sonbahar” DS VIII, 2585; Kar-Mal. *kaç*.

kırkar

Kar-Mal. *kırkar* “sonbahar”.

küz

Tarihi Türk Dili Alanında:

küz “güz, sonbahar” ŞU-D, 8; *küz* TT I, 134; *küzki* TT VII, 38-5; *küz* Suv. 589/11-12; *küz* KB 142; *küz* DLT I, 327, DLT’de *küz* ismiyle bir fiil dahi yapılmıştır: *küzgermek* “güzleşmek, güze doğru gitmek” *öğlek küzgerdi* “zaman güzleşti” DLT II, 196; *küz* AH 472; *küz* KE 249v1; *küz* CC 130-39; *küz* KK 45b-6; *küz* İM 184; *küz* Babür 556-4; *küz* Sekkakî 261; *güz* DK 115-10.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

garagüz “sonbaharın sonu” DS VI, 1919; *guz* “sonbahar” DS VI, 2204; *güzbeyi* “sonbahar zamanı, güzün” DS VI, 2244; *güz* TüS 589; Çuv. *kā*; Yak. *kühün* (-n araç durum eki); Dolg. *kühün* (-n araç durum eki); Özb. *küz*; Kum. *guz*; Kar-Mal. *küz artı*; KazT. *küz*; Trkm. *güyz*; Gag. *güz*; Az. *güz*.

güz kelimesi, Ramstedt tarafından Mo. *küreñ* “kahverengi” ile birleştirmişse de Doerfer tarafından eleştirilmiştir (Ramstedt 1935: 248). Ramstedt ayrıca *küz*

kelimesini Kor. *kiru* “ikinci mahsul, benzer yıl” ile de birleştirmek istemiştir (Ramstedt 1949: 118). Bkz. TMEN 328 ve 1724; EDPT 757a; TDES 169b.

payız

< Far.; *payız* “sonbahar” DS XII-Ek, 4640; *payız* Arpaçay-KD; Az. *payız*.

yaprakdökümü

yaprakdökümü “güz” DS XI, 4179.

4. 4. “Kış” Anlamındaki Kelimeler:

çekel

Tel. *çekel* “kış ortası”.

dey

< Far.; *dey* “kış ayı” Babür 558-36; *dey* Şiban 196a-13; *dey* ŞS 173.

gücü

gücü “kara kış” KamT 1191.

ħəl

Çuv. *ħəl* “kış”.

kara-kış

Kar. *kara-kış* “ocak ayının başıdır, kara kış anlamındadır”; krş. İbr. *şevat* (Kowalski 1930: 12).

kış

Tarihi Türk Dili Alanında:

kış “kış” TT VII, 38-7; *kış* KB 142; *kış* DLT II, 27; *kış* KE 167r13; *kış* KK 45b-7; *kış* MG 94b-8; *kış* Babür 62-1; *kış* Lutfi 2607; *kış* ŞT 70a-8; *kış* ŞS 247; *kış* DK 26-4.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

gış “kış” DS VI, 2062; *kış* TüS 861; Yak. *kışın* (-n araç durum eki); Dolg. *kışın* (-n araç durum eki); Alt. *kış*; Sag. *kış*; Koyb. *kış*; Özb. *kış*; Yuyg. *kiş*; Kırg. *kış*; Kaz. *kış*; KazT. *kış*; Trkm. *gış*; Gag. *kış*; Az. *gış*.

Etimolojik sözlükler bu kelimenin etimolojisi için herhangi bir şey söylememişlerdir, DTO 449; EDPT 670a; TDES 241a.

zemhedi

< Ar. *zamharīr*; *zemhedi* “kışın en soğuk günleri, zemheri” DS XI, 4360; *zınharı* “kışın ikinci yarısı, zemheri sonrası” DS XI, 4373; krş. *zahmeri* “ocak”; krş. *zahmarı* ~ *zemheri* “şubat”.

Türkçede *zemherir* biçiminin sonundaki *r* düşmüştür, TDES 467b.

Kış mevsimini ve kasım günlerini ortalayan kasımın doksanına (4 şubat) *kış doksanı* denir. Bu günün, önce ve sonrası olarak yakınındaki günlere de *zemherir* denilmektedir (Akgür 1993: 137).

4. 5. Diğer Kelimeler:

acı delikanlılık

acı delikanlılık “erkeklerde 18-22 yaş arasındaki çağ” DS I, 45.

ağnak

ağnak “balıkların yumurta dökme mevsimi” DS I, 105.

ağrıma

ağrıma “koyunların hastalık mevsimi” KamT 16.

ahsut

Kar-Mal. *ahsut* “güneşin toprağı kızdırıp çiğın kuruduğı vakit”.

aladı

aladı ~ *alat* “ipek böceklerinin koza yapmalarından bir hafta, on gün önce, çok yaprak yeme devresi” DS I, 182.

altaltı oniki

altaltı oniki “12 ocakta başlayıp, 24 ocakta biten bol yağmurlu devre” DS I, 230.

arpa orağı

arpa orağı “arpa biçme zamanı” DS XII-Ek, 4424.

avuz

Kar-Mal. *avuz* “kış sonu ile bahar arasındaki mevsim”; krş. Kar-Mal. *avuz* “21 mart-31 mart arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *balavuz* “21 ocak-1 şubat arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “24 ağustos-1 eylül arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “ocak”; krş. Kar-Mal. *avuznu al ayı* “şubat”; krş. Kar-Mal. *avuznu art ayı* “mart”.

barsak

barsak “ekinlerin başak verme zamanı” DS XII-Ek, 4444.

beşe

beşe “31 ocakta başlayan 50 günlük kış dönemi” DS II, 642.

böğürüm

böğürüm “geyiklerin çiftleşme mevsimi” DS II, 766.

bükülek

bükülek “tavşanların çiftleşme zamanı” DS II, 819; krş. *bükülek* “mayıs”; krş. *köşen* “tavşanların çiftleşme zamanı”.

bülkü

bülkü “havanın bunaltıcı, sıcak zamanı” DS II, 820.

cıl keme

Yak. *cıl keme* “mevsim”.

çag

Tarihi Türk Dili Alanında:

çag “çağ, zaman, devir” Suv. 612-20; *çağ* KE 81v10; *çağ* ~ *çah* CC 60-5, *çag* ~ *çağ* İMS 291a-1 ve 254b-7; *çağ* MG 10b-5; *çag* KI; *çag* “vakit manasınadır ki ol çağ dirler, ol vakit demektir” Abuşka 226; *çag* Babür 129-19; *çag* ~ *çağ* Lutfi 2040 ve 1690; *çag* LT 60; *çag* TS II 783.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Çuv. *çox* ~ *çux*; Alt. *çağ*; Tel. *çak*; Kırg. *çağ*; Kaz. *şak*.

Ramstedt (Ramstedt 1935: 419) ve Poppe (Poppe 1960: 26 ve 54) en eski akrabalık olarak Kor. *çek* “zaman” ile birleştirmişlerse de Doerfer bunu kabul etmemektedir. Çünkü Tü. ve Mo. *a*; Kor. *e* değildir, TMEN 1045. Ayrıca Ramstedt Mo. *çag* “zaman” kelimesine işaret etmiştir (Ramstedt 1935: 419).

Osman Turan ise miktar bildiren *-çal/-çe* eki için “çağ kelimesinin kalıntısı” olabilir diyerek Osmanlı metinlerinde geçen *varıcak*, *gidicek* bugün ise *varınca*, *gidince* şekillerindeki son eklerin de *çağ* kelimesinin kalıntısı olabileceğini düşünmektedir (Turan 1941: 26-Not 1).

çag kelimesi runik harfli metinlerde geçmemektedir. Uygurcada ise Moğol çağından başlayarak kullanılır ve Türkçeye de Moğolcadan geçmiştir, TDES 76a.

çapramış

çapramış “ekinin hasat vakti” DS III, 1077.

çatlığ zamanı

çatlığ zamanı “sığırların tavlandığı, tüylerinin döküldüğü zaman” DS III, 865.

çitirik

çitirik “kışın ekin ekme zamanı” DS III, 1245.

erbein

Az. *erbein* “Muharrem ayının birinci gününden başlayarak 40 gün devam eden müddet”.

erä

Özb. *erä* “çağ, milat”.

eten tavi

eten tavi “arpa, buğday vb. şeylerin son ekilme zamanı” DS V, 1797.

gitçe küz

Kar-Mal. *gitçe küz* “eylül sonu”.

hayhay tavi

hayhay tavi “ocak ayında nemli, ekime elverişli zaman” DS VII, 2317.

horalay tavi

horalay tavi “mısır ekilecek zaman” DS VII, 2408.

ıddet

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *ıddet* ~ *ıddet* “kocasından ayrılan kadının tekrar başkasıyla evlenebilmesi için üç defa hayız görüp temizlenmeye kadar geçecek olan süre” *ıddet* KE 242v20; *ıddet* NF 180-14; *ıddet* ME 143-5; *ıddet* İMS 133b-4; *ıddet* GT 268-3; *ıddet* Gunya 80a-1.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Az. *iddet*.

iğne atımı

iğne atımı “tütün yaprakların koparıldığı zaman” DS VII, 2512.

ilk öğrek

ilk öğrek “sonbaharda ilk kez ekin ekme zamanı” DS VII, 2531.

ğarn

< Ar.; *ğarn* “yüzyıl, asır” *ğarn* KE 173r1; *ğarn* “yüzyıl, asır” KamT 1065; krş. *ğarn* “vakit, zaman”.

kéçigıran

Az. *kéçigıran* “martın sonu ve şubat ayının ilk yarısına denk gelen zaman”.

kıntam

kıntam “güreşte karşısındakini yenmek için beklenen uygun zaman” DS VIII, 2811.

koç katımı

koç katımı “koçların güzün çiftleşmek için koyunların arasına salınması işinin yapıldığı zaman” KamT 1091; *koç katımı* TüS 882.

köşen

köşen “tavşanların çiftleşme zamanı” DS VIII, 2980; krş. *bükülek* “tavşanların çiftleşme zamanı”.

küzek

Kaz. *küzek* 1. “yaz aylarında koyunların kırpıldığı vakit”, 2. “sonbaharda yayladan indikten sonra koyunların kırpıldığı vakit”.

mere

mere “dört aylık müddet, hayvanatta bir yaş itibarı” Leh.Osm. 278.

mevsim

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *mevsim* “bir şeyin muayyen vakti” KE 203v17; *mevsim* Lutfi 855; *mevsim* Şiban 155a-12.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

mevsim TüS 1017; Özb. *mävsüm*; Kaz. *mavsim*; Trkm. *mövsüm*; Az. *mövsüm*.

mezgl

Yuyg. *mezgl* “zaman, an, mevsim”; Kırg. *mezgl*; Kaz. *mezgl*; Nog. *mezgl*.

orağ vaqtı

orağ vaqtı “hasat zamanı” TS V, 3005.

seğir

seğir “çağ” DS XII-Ek, 4678; krş. *seğir* “zaman, vakit”.

sellap

sellap “ilkbaharda suların bol olduğu zaman” DS X, 3577.

tarcıh vakti

tarcıh vakti “ilkbaharda otun bol olduğu zaman” DS XII-Ek, 4740.

tarfetü'l- ayn

< Ar.; *tarfetü'l- ayn* “göz açıp kapayıncaya kadar geçen zaman” Lutfi 2191.

taşıvul

Kar-Mal. *taşıvul* “hasat, ürün kaldırma zamanı”.

tekese

tekese “dişi keçinin çiftleşme zamanı” DS X, 3864.

tiriglik

tiriglik “hayat” ME 112-7; *tiröv* “hayat” CC 121-21; *arı tiröv* “sonsuzluk, ebediyet” CC 121-21; *dirülik* “hayat, ömür” Gunya 64a-8.

toksan

Kaz. *toksan* “senenin dörtte biri”; krş. *celtoksan* “aralık”.

totur

Kar-Mal. *totur* “Karaçay-Malkar halk takviminde bahar aylarının adı”; krş. Kar-Mal.

totur “1-10 nisan arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *toturnu al ayı* “mart”; krş. Kar-

Mal. *toturnu art ayı* “nisan”.

tsirki

< Çin. *tsiě-k’i* < *tsiet-k’jei*; *tsirki* ~ *sirki* “yılın yirmi dört kısmı” ETü.Gr. 302; < Çin.

chieh-ch’i “şematik ayların ay bölünmeleri” TT VII, 4-8; EW 112a.

türk

türk “vakit anlamına gelen bir kelime. Bütün meyvaların olgunlaştığı zamanın

ortasıdır”, *türk üzüm öği* “üzümün olgunluk vakti”; *türk kıyaş öği* “gün ortası”; *türk*

yigit “gençlik çağının ortası” DLT I, 353.

uçur

Kırg. *uçur* “mevsim”; krş. Kırg. *uçur* “vakit, an”.

ullu küz

Kar-Mal. *ullu küz* “temmuz sonundan eylül ortasına kadar olan zaman”.

yak

Kum. *yak* “devir, zaman, çağ”.

yoluk

yoluk < *yol-(u)k* “ekin biçme zamanı” DS XI, 4292.

zahmeti

zahmeti “zemheriden sonra gelen elli günlük dönem” DS XI, 4344.

5. TÜRK DİLİNDE AY ADLARI VE BÖLÜMLERİ:

Türkçedeki ay adlarını hazırlarken runik harfli metinlerde ve Uygur metinlerinde ay adlarının sayılarla ifade edildiğine tanık olduk. Yalnızca Uygur metinlerinde bir iki ay adının sayıların dışında bir kelime ile ifade edildiğini tespit ettik. Ay adlarını verirken Miladî takvimdeki ay sırasına göre sıralamayı tercih ettik. Miladi Takvimdeki ay adlarının dışında kalan ay adlarını da “Diğer Kelimeler” başlığında verdik.

5. 1. “Ocak” Anlamındaki Kelimeler:

başı ay

Kar-Mal. *başı ay* “ocak”.

büyükay

büyükay “ocak” DS II, 832; Gag. *büyük ay*.

büük güjük

Gag. *büük güjük* “esasen şubat anlamında olup nadiren de ocak anlamındadır”; krş. *gücük* “şubat”; *gücük* “1 şubattan 22 marta kadar olan zaman”.

çagan ay

Alt. *çagan ay* “ocak, Altay halk takviminde birinci ayın adı”; Tel. *çagan ay*; krş.

Yuyg. *çagan* “Budistlerin yeni yıl bayramı (şubat)”.

çel ayı

Şor. *çel ayı* “ocak”.

donaray

donaray “ocak” DS IV, 1558.

hasyanar

hasyanar “ocak” DS VII, 2301; krş. Alt. *yanvar* “ocak”; krş. *yanar* “ocak”; krş. *yanar* “aralık”.

kalander

kalander “ocak” KDİAT.

kantar

Kaz. *kantar* “ocak”; Nog. *kantar* “ocak”; Kırg. *kañtar* “ocak”; Kaz. *kañtar* “bir ay adı”; R II, 85.

kırkavuz

Kar-Mal. *kırkavuz* “ocak”; krş. Kar-Mal. *avuz* “kış sonu ile bahar arasındaki mevsim”; krş. Kar-Mal. *avuz* “21 mart-31 mart arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *balavuz* “21 ocak-1 şubat arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “24 ağustos-1 eylül arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *avuznu al ayı* “şubat”; krş. Kar-Mal. *avuznu art ayı* “mart”.

kün taksar ıya

Dolg. *kün taksar ıya* “ocak”. Kelime grubunun anlamı: “uzun geceden sonra tekrar güneşin doğması”.

ocak

ocak “ocak” TüS 1098.

sonkış

sonkış “ocak” DS X, 3664.

tohsunnu

Yak. *tohsunnu* “ocak”.

yanar

< Rus.; *yanar* “ocak” DS XI, 4160; Alt. *yanvar* “ocak”; Özb. *yänvär*; Yuyg. *yanvar*; Kırg. *yanvar*; Az. *yanvar*; krş. Alt. *yanvar*; krş. *hasyanar* “ocak”; krş. *yanar* “aralık”.

yanar kelimesi *yanvar* “ocak”tan bozulmuştur. Radloff, Osm. demiştir, R III, 83. Bu kelime ayrıca “temmuz” anlamındadır. Burada *yan-* “aşırı sıcak olmak, pişmek” fiilinden yapıldığı açıktır; krş. *yanarayı* “temmuz”, *yanar gün* “temmuzun son üç günü”.

yeni yıl

yeni yıl “ocak” DS XI, 4247.

zahmeri

zahmeri “ocak” DS XII-Ek, 4829; krş. *zahmarı* ~ *zemheri* “şubat”; krş. *zemhedi* “kışın en soğuk günleri, zemheri”.

5. 2. “Şubat” Anlamındaki Kelimeler:

avuznu al ayı

Kar-Mal. *avuznu al ayı* “şubat”; krş. Kar-Mal. *avuznu art ayı* “mart”; krş. Kar-Mal. *avuz* “kış sonu ile bahar arasındaki mevsim”; krş. Kar-Mal. *avuz* “21 mart-31 mart arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *balavuz* “21 ocak-1 şubat arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “24 ağustos-1 eylül arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “ocak”.

azıg ayı

Şor. *azıg ayı* “şubat”.

badırık batman ayı

badırık batman ayı “şubat” DS II, 468.

bayrım ay

Kar-Mal. *bayrım ay* “şubat”.

beşe

beşe “şubat” DS II, 642; *beş ayı* “şubat” DS II, 642; *peşe* “şubat” DS IX, 3435.

çibir

çibir “şubat” DS III, 1158.

fevral

< Rus.; Kırg. *fevral* “şubat”; Alt. *fevral*; Gag. *fevral*.

gücük

Tarihi Türk Dili Alanında:

gücük “şubat, Rum aylarından biri, Türkler ana *gücük* dirler” TS III, 1841; *gücü* “karakış, gücük ay, şubat” Leh.Osm. 167; *gücük ay* “şubat” KamT 1191.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

cücük ayı “şubat” DS III, 1024; *gücük* ~ *gucuk* ~ *güçük* ~ *güdükay* ~ *güjüyh* ~ *kücük* ~ *kücü* ~ *küçük ay* “şubat” DS VI, 2209 ve VIII, 3024; Gag. *gücük ay*; Gag. *büük güjük* “şubat anlamında olup nadiren ocak anlamı da vardır”; krş. *gücük* “1 şubattan 22 marta kadar olan zaman”.

koçkor ay

Tel. *koçkor ay* “şubat”.

meşe

meşe “şubat” DS IX, 3172.

olunúu

Yak. *olunúu* “şubat”.

şubāţ

< Sür.; *şubāţ* “Rumi takvimin 12. ve son güneş ayı” TMu. 139b-13; *şubāt* “şubat” TüS 1391.

Akadların on birinci ayı olup asıl adı *schabatu*’dur. Bir nevi buğday anlamındadır (Ülgen 1946: 61).

tulaan ay

Alt. *tulaan ay* “şubat, Altay halk takviminde ikinci ayın adı”. *tulaan* kelimesi tek başına Altaycada “beş yaşındaki inek veya at” anlamındadır; krş. Tel. *tulaan ay* “mart”; krş. Alt. *tuulan ay* “mart”.

Ramstedt kelimenin Moğolca olduğunu düşünmektedir < ? Mo. (Ramstedt 1935: 413); Räsänen de, bu kelime için “bir ay adı” demekle yetinmiştir; Kalm. *tülä* “tavşan”; *tülä sara* “ocak”, EW 498a.

uvit

Nog. *uvit* “şubat”.

üläst ıya

Dolg. *üläst ıya* “şubat”; *üläst ıya*’nın kelime anlamı: “yılın ortasındaki ay”.

üsüm

üsüm “şubat” DS XI, 4077.

zahmarı

zahmarı “şubat” DS XII-Ek, 4829; *zemheri* “şubat” DS XII-Ek, 4831; krş. *zahmeri* “ocak”; krş. *zemhedi* “kışın en soğuk günleri, zemheri”.

5. 3. “Mart” Anlamındaki Kelimeler:

adar

adar “mart” DS I, 64.

apıl

apıl “mart” DS I, 286.

art

art “mart” DS I, 333.

aşıra ayı

aşıra ayı “mart” DS I, 355.

avuznu art ayı

Kar-Mal. *avuznu art ayı* “mart”; krş. Kar-Mal. *avuznu al ayı* “şubat”; krş. Kar-Mal. *avuz* “kış sonu ile bahar arasındaki mevsim”; krş. Kar-Mal. *avuz* “21 mart-31 mart arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *balavuz* “21 ocak-1 şubat arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “24 ağustos-1 eylül arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “ocak”.

bayrıçe ay

Kar-Mal. *bayrıçe ay* “mart”.

döl ayı

döl ayı “hayvanların yavruladıkları mart veya nisan ayları” DS IV, 1576.

gicimik ayı

gicimik ayı “mart” DS VI, 2072.

hıağan ıya

Dolg. *hıağan ıya* “mart”. Dolganca bu kelime grubunun anlamı: “kurbağaların yakalandığı ay”.

kamal

Kaz. *kamal* “mart”, EW 228b; krş. *hamel* “koç burcu”; krş. Yuyg. *hemel* “22 marttan 21 nisana kadar olan zaman”.

kāṅ

Koyb. *kāṅ* “mart”; Mo. *kaṅ* “yazın şiddetli sıcaklık” (Ramstedt 1935: 144); EW 232a.

körük ayı

Şor. *körük ayı* “mart”. *körük* kelimesinin diğer sözlük anlamı: “üzeri çizgili bir cins küçük sincap”.

kulun tutar

Yak. *kulun tutar* ~ *kulun tutar ıy* “mart-nisan, kısrakların sağılmak maksadıyla bağlandıkları ay; bugün bu ad gerçeği yansıtmamaktadır, zira Yakutsk bölgesinde mart ve nisan aylarında kısraklar henüz sağılmazlar” (Pekarskiy 1945: 556); *kulun* kelimesinin sözlük anlamı: “bir yaştan küçük tay”.

mart

Tarihi Türk Dili Alanında:

mart “mart” Leh.Osm. 273 (< Rum.); “harp tanrısı sayılan Merih’in adından alınmıştır” KamT 1255.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

mart TüS 991 (< Lat. *martius*); Alt. *mart*; Özb. *märt*; Yuyg. *mart*; Kırg. *mart*; Kaz. *mart*; Trkm. *mart*; Gag. *mart*; Az. *mart*; R IV, 2030.

R. Ülgen’e göre Romalıların birinci ayıdır. Latince (*martius*) harmanı takdis veya yok eden tabiat ve savaş ilahı olan (Mars)’ın adı verilmiştir. Bu ilah 1 martta doğmuş olduğu için bu ad verilmiştir (Ülgen 1946: 60).

toturnu al ayı

Kar-Mal. *toturnu al ayı* “mart”; krş. Kar-Mal. *toturnu art ayı* “nisan”; krş. Kar-Mal. *totur* “Karaçay-Malkar halk takviminde bahar aylarının adı”; krş. Kar-Mal. *totur* “1-10 nisan arasındaki günler”.

tulaan ay

Tel. *tulaan ay* “mart”; Alt. *tuulan ay* “mart”; krş. Alt. *tulaan ay* “şubat”.

ulu sook ay

Alt. *ulu sook ay* “mart, şiddetli soğuklar ayı”; krş. Alt. *küçü suuk ay* “nisan”.

yilin ayı

yilin ayı “mart” TS VI, 4601.

5. 4. “Nisan” Anlamındaki Kelimeler:

abril

< Rum.; *abril* “nisan” TS I, 2; *abril* ~ *abil* ~ *abrél* ~ *abril* ~ *abrol* ~ *abrul* ~ *april* ~ *april* ~ *april* ~ *arbil* ~ *arbul* DS I, 30; *april* TüS 3; Kaz. *apbel*; Nog. *ábirli*; Az. *aprél*.

abril'in Rumca *Ἀπρίλης* 'ten geldiği düşünülmüştür. Ancak -b-'li biçimlerin Ermeniceden geçtiği de düşünülebilir, TDES 1b; (Tietze 1955: 212).

açaray

açaray “nisan” DS I, 57.

aη ayı

Şor. *aη ayı* “nisan”. *aη* kelimesi tek başına “vahşi hayvan, yırtıcı canavar” anlamındadır.

artarık

Kar. *artarık* “nisan”.

artarık < *artı arık* “arkası zayıf” (Kowalski 1930: 6).

bire

bire “nisan” DS II, 699.

kandık ay

Tel. *kandık ay* “nisan”.

kırçan ayı

kırçan ayı “nisan” DS VIII, 2819; krş. *kırçan* “28 mayıstan 28 hazirana kadar olan süre”.

kökek

Kaz. *kökek* “nisan”.

kubuy ay

Tel. *kubuy ay* “nisan”; krş. R II, 1037.

küçü suuk ay

Alt. *küçü suuk ay* “nisan”; krş. Alt. *ulu sook ay* “mart”.

lukkola

Kar-Mal. *lukkola* “nisan”; krş. *lukkol* “1-10 haziran arasındaki günler”.

nīsān

nīsān “nisan” Lutfi 1773 (< Far.); *nīsān* Şiban 98a-3; *nīsān* MN 143-7 (< Yun.);

nīsān Leh.Osm. 287; *lihsan* DS XII-Ek, 4580; *nisan* TüS 1087 (< Ar. < Sür.).

Räsänen’e göre kelimenin kökeni Akadcadır: < Ar. < Akkad. *nisanu* EW

353b; Ülgen’e göre de Akadların birinci ayıdır. Adı *nissanov*’dur (Ülgen 1946: 60);

R III, 700.

sāvīr

Kaz. *sāvīr* “nisan ayının eski adı”.

şırlı ay

Kar-Mal. *şırlı ay* “nisan”.

tabata ämiydır ıya

Dolg. *tabata ämiydır ıya* “nisan”. Kelime grubunun anlamı: “dişi geyiklerin memelerine süt dolduğu ay”.

tob ay

tob ay “pişmanlık ayı, nisan” CC 72-13.

Kowalski’ye göre CC’deki bu kelime “pişmanlık, tevbe ayı” olmalıdır. Bu ay adı “nisan”dır. < Ar. *tevbe* (توبة) dendir (Kowalski 1930: 21-22).

toturnu art ayı

Kar-Mal. *toturnu art ayı* “nisan”; krş. Kar-Mal. *toturnu al ayı* “mart”; krş. Kar-Mal. *totur* “Karaçay-Malkar halk takviminde bahar aylarının adı”; krş. Kar-Mal. *totur* “1-10 nisan arasındaki günler”.

5. 5. “Mayıs” Anlamındaki Kelimeler:

balık ıy

Yak. *balık ıy* ~ *balığığr* “mayıs-haziran”.

bükülek

bükülek “mayıs” DS II, 819; krş. *bükülek* “tavşanların çiftleşme mevsimi”.

cılcıl ayı

cılcıl ayı “mayıs” DS III, 909.

çicik ayı

çicik ayı “mayıs” DS III, 1203; Gag. *çiçek ai* “mayıs”.

ekimay

ekimay “mayıs” DS V, 1694.

gulan

gulan “mayıs” DS VI, 2191.

gülan

gülan “mayıs” DS VI, 2217; *gülayı* “mayıs” DS VI, 2217; *gülen* “mayıs” DS XII-Ek, 4512.

hıçavban

Kar-Mal. *hıçavban* ~ *hıçavman* “mayıs”.

ıam ıya

Yak. *ıam ıya* “sağım ayı, balığın havyar bıraktığı ilkbahar ayı, havyar ayı, mayıs ayı” (Pekarskiy 1945: 402-403).

mamır

Kaz. *mamır* “mayıs”.

mayıs

Tarihi Türk Dili Alanında:

mayıs “mayıs” Leh.Osm. 275 (< Lat.); *mayıs* TüS 997 (< Lat. *maius*).

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Alt. *may* “mayıs”; Yuyg. *may*; Kırg. *may*; Kaz. *may*; Trkm. *may*.

Räsänen’e göre kelimenin kökeni: < Lat. *mayus* EW 323a; Ülgen’e göre de Romalıların 3. ayıdır. Latince *maius* ilkbahar ilahesi olan *Maia* adına nispetle *mayıs* denmiştir (Ülgen 1946: 61).

pes ayı

Şor. *pes ayı* “mayıs”.

pipiruda

Gag. *pipiruda* “mayıs”.

zavza

Kaz. *zavza* “mayıs”.

5. 6. “Haziran” Anlamındaki Kelimeler:

altınçı ay

Yuyg. *altınçı ay* “haziran”.

ay petro ai

Gag. *ay petro ai* “haziran”.

başal

başal “haziran” DS II, 552.

bötüöp ıya

Yak. *bötüöp ıya* “haziran” (Pekarskiy 1945: 128); Vasiliev’de *bes ıya* şeklindedir (Vasiliev 1995: 112).

ħazırān

ħazırān “haziran” KamT 547; *heziran* DS XII-Ek, 4517; *haziran* TüS 630.

Ülgen’e göre *haziran*’ın aslı *heziron*’dan gelmekte olup Süryanicedir (Ülgen 1946: 61).

iyun

< Rus.; Alt. *iyun* “haziran”; Özb. *iyun*; Yuyg. *iyun*; Kırg. *iyun*; Trkm. *iyun*; Gag.

iyun; Az. *iyun*.

kiraz ayı

kiraz ayı ~ *kirez ayı* “haziran” DS VIII, 2875; krş. (Tietze 1955: 225).

küçü üzü ay

Tel. *küçü üzü ay* “haziran”.

külürgen ay

Alt. *külürgen ay* “haziran”; krş. Alt. *külürgen ay* “temmuz”.

lukkur

Kar-Mal. *lukkur* “haziran”; krş. Kar-Mal. *lukkur* “22-31 mayıs arasındaki günler”.

mavsım

Kaz. *mavsım* “haziran”.

orakayı

orakayı “haziran” DS IX, 3285; krş. *orgakayı* “ağustos”; krş. *orakayı* “temmuz”.

öleñ ayı

Şor. *öleñ ayı* “haziran”. Şor. *öleñ* kelimesi “ot, yeşil ot” anlamındadır.

sabar

Küer. *sabar* “haziran”; krş. R IV, 416.

sertän

Tob. *sertän* “haziran” R IV, 469; krş. *sertän* “yengeç burcu”.

ū kälär ıya

Dolg. *ū kälär ıya* “haziran”. Dolganca kelime grubunun anlamı: “su gelen ay”.

ünüs

ünüs “haziran” DS XI, 4067.

5. 7. “Temmuz” Anlamındaki Kelimeler:

ay iliya ai

Gag. *ay iliya ai* “temmuz”.

birdak ıya

Dolg. *birdak ıya* “temmuz”. Dolganca kelime grubunun anlamı: “sivri sinek ayı”.

biçim ayı

biçim ayı “temmuz” DS II, 683; krş. *piçim ayı* “ekim”.

caynı al ay

Kar-Mal. *caynı al ay* “temmuz”; krş. Kar-Mal. *caynı art ay* “ağustos”

d'aan üzü ay

Tel. *d'aan üzü ay* “temmuz”.

eliya ay

Kar-Mal. *eliya ay* “temmuz”.

äsät

< Ar. *asad*; Tob. *äsät* “temmuz” EW 50a; krş. *asad* “aslan burcu”.

iyul

< Rus.; Alt. *iyul* “temmuz”; Özb. *iyul*; Yuyg. *iyül*; Kırg. *iyul*; Kaz. *iyul*; Trkm. *iyul*;

Gag. *iyul*; Az. *iyul*.

kısır ay

kısır ay “temmuz” DS VIII, 2841.

kiçü ay

Alt. *kiçü ay* “temmuz”.

külürgen ay

Alt. *külürgen ay* “temmuz”; krş. Alt. *külürgen ay* “haziran”.

orak ayı

orak ayı “temmuz” DS IX, 3285; krş. *orakayı* “haziran”; krş. *orgakayı* “ağustos”.

orta yay ayı

orta yay ayı “temmuz” TS V, 3017.

otayı

otayı “temmuz” DS IX, 3293; Yak. *ot ıya* “temmuz”.

Buradaki *ot* kelimesi temmuz ayının sıcaklığından dolayı “ateş” anlamında olmalıdır.

piçen ayı

Şor. *piçen ayı* “temmuz”.

temmüz

Tarihi Türk Dili Alanında:

temmüz “temmuz” KE 232r17 (< Ar.); *temüz* NF 315-16; *temmüz* ME 189-7 (< Far.); *temmüz* GT 242-11; *temmüz* KamT 440 (< Sür.)

Çağdaş Türk Dili Alanında:

temüs DS X, 3876; *temis* ~ *temiz* ~ *tomuz* DS XII-Ek, 4750; *temmuz* TüS 1451; Kaz. *tamız*; Nog. *tamız*; Trkm. *tomus*.

temmuz ay adının kökeni için KE’de < Ar.; ME’de < Far.; KamT’de < Sür. denmiştir.

Ülgen de bu ay adı için, “Akadların dördüncü ayıdır. Babil’de bir ilahın adıdır. Nebtîlerden Tamuza’ya atfen söylenmiştir” demektedir (Ülgen 1946: 61).

yanarayı

yanarayı “temmuz” DS XI, 4160; krş. *yanar gün* “temmuzun son üç günü”.

Bu kelime temmuz ayının sıcaklığından dolayı *yan-* fiilinden yapılmıştır.

yaydın ay

Alt. *yaydın ay* “temmuz”; krş. (Kowalski 1930: 10).

yulyus

yulyus “temmuz” Osm., R III, 558.

5. 8. “Ağustos” Anlamındaki Kelimeler:

ağustos

Tarihi Türk Dili Alanında:

ağustos “ağustos” Leh.Osm. 10; *ağustos* Leh.Lug. 24; *ağustos* KamT 16.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

avustas DS I, 396; *ağustos* TüS 28; Alt. *avgust*; Özb. *avgust*; Kaz. *avgust*, Az. *avgust*.

R. Ülgen *ağustos* ay adı için, “Romalıların altıncı ayı, Latince (ağustos). Eski adı *sextilis* olup, “altıncı” demektir. Fakat Roma senatosu, imparator ağustos’un hikmetlerini takdiren *sextilis*’i *ağustos*’a çevirdi. Bugün kullanılan *ağustos* adı, eski Roma imparatorunun adıdır”, demektedir (Ülgen 1946: 61).

atırcah ıya

Yak. *atırcah ıya* “ağustos”.

buğday gün

buğday gün “ağustos” TS I, 682.

caygı kuran ay

Alt. *caygı kuran ay* “ağustos”; krş. Alt. *küskü kuran ay* “ağustos”; krş. Kırg. *kuran* “Kırgız halk takviminde bir ayın adı”; krş. Alt. *kuran ay* “kasım”.

caynı art ay

Kar-Mal. *caynı art ay* “ağustos”; Kar-Mal. *caynı al ay* “temmuz”.

harman ay

Gag. *harman ay* “ağustos”.

hetüz

hetüz “Kıpt dilinde yazın son ayı, ağustos” TN 17b-15.

ırgakta ıya

Dolg. *ırgakta ıya* “ağustos”; < Evk. *ırgakta* “geyiklerin durdurulması” (Alm. rentierbremse) (Stachowski 1993: 258 ve 261).

kırkar ay

Kar-Mal. *kırkar ay* “ağustos”.

küskü kuran ay

Alt. *küskü kuran ay* “ağustos”; krş. Alt. *caygı kuran ay* “ağustos”; krş. Kırg. *kuran* “Kırgız halk takviminde bir ayın adı”; krş. Alt. *kuran ay* “kasım”.

küskü kuran ay kelime grubu için Altayca Sözlük’te anlam olarak “ağustos” verilmişse de bu anlam pek uygun düşmemektedir. Yine *caygı kuran ay* ay adı için de “ağustos” anlamı verilmiştir. Bize göre *küskü kuran ay* “güz mevsimine ait ay” ay adı için “eylül” ya da “ekim” anlamı daha uygun olurdu. Çünkü yine Altaycada *kuran ay* “kasım” anlamındadır; krş. *kuran* “Kırgız halk takviminde bir ay adı”.

küs paji ay

Tel. *küs paji ay* “ağustos”.

küznü al ay

Kar-Mal. *küznü al ay* “ağustos”; krş. Kar-Mal. *küznü art ay* “eylül”.

lobut ay

Gag. *lobut ay* “ağustos”.

orgak ay

Şor. *orgak ay* “ağustos”; *orakayı* “ağustos” DS IX, 3285; krş. *orakayı* “haziran”; krş. *orakayı* “temmuz”.

panaya orucu

Gag. *panaya orucu* “ağustos”.

sağır ayı

sağır ayı “ağustos” DS X, 3513.

tabak

tabak ~ *tabbak* “ağustos” DS X, 3796.

tonuz

tonuz “ağustos” DS X, 3961.

vartuvur

vartuvur “ağustos” DS XI, 4092.

5. 9. “Eylül” Anlamındaki Kelimeler:

avara

avara “eylül” DS I, 377; krş. *avara* “ekim”.

balağan ıya

Yak. *balağan ıya* “eylül”.

boşayı

boşayı “eylül” DS II, 743; krş. *boşayı* “safer ayı”.

bögrüm ayı

bögrüm ayı “eylül” DS II, 758; krş. *bükrüm ayı* “ekim”.

cegert

cegert ~ *cegart* “eylül” DS III, 874.

eylül

eylül “Eylül” KamT 248; *eylül* TüS 481 (< Ar.).

Bu ay adı R. Ülgen' e göre Akadların altıncı ayıdır. Adı *oululu* “sevinçten haykırmak” anlamını gösterir. Bugün Doğu bölgesinde birçok kabilelerin bir ağızdan (lu, lu, lu) diye zılgıtları belki buradan kalmadır (Ülgen 1946: 61).

hacı ayı

hacı ayı “eylül” DS VII, 2248.

istavrut

istavrut “eylül” KDİAT.

ıybaniap ıya

Dolg. *ıybaniap ıya* “eylül”.

ilkgüz

ilkgüz “eylül” DS VII, 2529.

istavros ay

Gag. *istavros ay* “eylül”.

kîhek

kîhek “Kıpt dilinde güzün ilk ayı, eylül” TN 17b-7.

küs ortozi ay

Tel. *küs ortozi ay* “eylül”.

küznü art ay

Kar-Mal. *küznü art ay* “eylül”; krş. Kar-Mal. *küznü al ay* “ağustos”.

mıyzam

Kaz. *mıyzam* “eylül”.

öğrüm

öğrüm “eylül” DS IX, 3318.

sentyabr

< Rus.; Alt. *sentyabr* “eylül”; Yuyg. *séntebir*; Kırg. *sentyabr*.

sulta

sulta “eylül” DS X, 3691.

şarapayı

şarapayı “eylül” DS X, 3748.

ujbanyap ıya

Dolg. *ujbanyap ıya* “eylül”. Dolganca kelime grubunun anlamı: “Ivan’ın ayı veya Ivan ayı”.

ürtün ayı

Şor. *ürtün ayı* “eylül”.

üzüm ayı

üzüm ayı “eylül” DS XI, 4086.

verimay

verimay “eylül” DS XI, 4096.

5. 10. “Ekim” Anlamındaki Kelimeler:

altını

Yak. *altını* “ekim”.

avara

avara “ekim” DS I, 377; krş. *avara* “eylül”.

beğrim ay

beğrim ay “ekim” DS II, 598.

bükrüm ayı

bükrüm ayı “eylül” DS II, 818; krş. *bögrüm ayı* “eylül”.

darı ayı

darı ayı “ekim” DS IV, 1370.

ekim

ekim “ekim” TüS 438.

et ıyık ay

Kar-Mal. *et ıyık ay* “ekim”; krş. Kar-Mal. *etıyık* “24 eylül-3 ekim arasındaki günler”.

haç

haç “ekim” DS VII, 2248.

kaçnı al ayı

Kar-Mal. *kaçnı al ayı* “ekim”; krş. Kar-Mal. *kaçnı art ayı* “kasım”.

kahus

kahus “ekim” DS VIII, 2598.

karaşa

Kaz. *karaşa* “ekim”.

kırım

Gag. *kırım* “ekim”.

koç ayı

koç ayı “ekim” DS VIII, 2894.

koçkoyan

koçkoyan “ekim” DS VIII, 2894.

kurtuyak ayı

Şor. *kurtuyak ayı* “ekim”.

küçürgen ay

Alt. *küçürgen ay* “ekim”.

küstiñ kuyruk ayı

Alt. *küstiñ kuyruk ayı* “ekim”.

oktyabr

Alt. *oktyabr* “ekim”; Kırg. *oktyabr*.

orta küz ay

orta küz ay “orta güz ayı” CC 72-16; *ortagüz* “ekim” DS IX, 3289.

piçim ayı

piçim ayı < *biç-(i)m* “ekim” KDİAT; krş. *biçim ayı* “temmuz”.

pokruop ıya

Dolg. *pokruop ıya* “ekim”.

sıgın ay

Tel. *sıgın ay* “ekim”; krş. Alt. *sıgın ay* “aralık”.

ulū ürgön

Alt. *ulū ürgön* “ekim” R I, 1839; krş. *ürgön* “bir ay adı, ekim veya kasım” EW 522b; krş. Alt. *küçü ürgön* “kasım” R I, 1839.

üzümayı

üzümayı “ekim” DS XI, 4086.

5. 11. “Kasım” Anlamındaki Kelimeler:

abistol ay

Kar-Mal. *abistol ay* “kasım”; krş. Kar-Mal. *abistol* “24 ekim-1 kasım arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *amistol* “2-12 kasım arasındaki günler”.

bokırav

Kaz. *bokırav* “kasım”.

canavar yortuları

Gag. *canavar yortuları* “kasım”.

esmek

esmek “Davar ve koç katım zamanı, kasım ayı” DS V, 1785.

goç ayı

goç ayı “kasım” DS VI, 2090; *goç ayı* KDİAT; *koç ayı* DS VIII, 2894.

izim ayı

izim ayı “kasım” KDİAT.

kaçını art ayı

Kar-Mal. *kaçını art ayı* “kasım”; krş. Kar-Mal. *kaçını al ayı* “ekim”.

kasım

< Ar.; *kasım* “kasım” TüS 807; Gag. *kasım*.

kırlaş ay

Şor. *kırlaş ay* “kasım”.

kış ay

kış ay “kasım” CC 72-18.

kuran

Kırg. *kuran* “Kırgız halk takviminde bir ayın adıdır. Bunlar iki tanedir: *calğan kuran* ve *çın kuran*” (Yudahin 523); Alt. *kuran ay* “kasım”; Tel. *kuran ay*; krş. Alt. *caygı kuran ay* “ağustos”; krş. Alt. *küskü kuran ay* “ağustos”.

Kowalski'nin tespitlerine göre *kuralay* kelimesi de bir ay adıdır. Bu kelime için, iki tahmin yürütmektedir: 1. *kuralı ay*, *kura*: “saman, kuru sap, başak”, 2. *kuranay*: *n / l* alternasyonu Türk dilinde sıklıkla görülür. *kuran* “erkek karaca” demek olup *yuran*, 1240 tarihli bir Moğol edebi metninde ay adı olarak geçer

(Kowalski, bahsettiği 1240 tarihli Moğol edebi metni hakkında bilgi vermemiştir). Karakırgızlarda iki şekilde geçer: 1. *yalgon kuran* “yanlış kuran” (Yudahin’de *calğan*); 2. *çoŋ kuran* (Yudahin’de *çın*) “büyük kapsamlı kuran”. Kowalski’nin burada *kuran* ile “erkek karaca” yı mı ifade etmek istediği anlaşılamamıştır (Kowalski 1930: 8).

Kowalski’nin *çoŋ kuran* kelimesini yanlış anlamlandırıdığı kanaatindeyiz. Buradaki *çoŋ* kelimesi *çın* “gerçek, hakiki” olmalıdır. Çünkü *yalgan* kelimesinin zıddı olan *çın* kelimesi anlam olarak da uygun düşmektedir.

Radloff, *kuran* için “geyiklerin cinsî arzu duydukları ay” demiştir, R II, 922-923; Radloff, Kırg.’dan tespit ettiği *kuralay* kelimesine sözlüğünde yer vermiştir ancak bu kelime “mayısın ikinci yarısındaki soğuk zaman” anlamındadır, R I, 8 ve II, 923.

küçü ürgön

Alt. *küçü ürgön* “kasım”; krş. *ürgön* “bir ay adı, ekim veya kasım”, EW 522b; krş.

Alt. *ulü ürgön* “ekim”.

mitiriäp ıya

Dolg. *mitiriäp ıya* “kasım”.

noyabr

< Rus.; Alt. *noyabr*’ “kasım”; Yuyg. *noyabr*; Kırg. *noyabr*; Trkm. *noyabr*.

sıǵırkoyun

sıǵırkoyun “kasım” DS X, 3603.

soyum ay

soyum ay “Karaylarda kasımda veya Aralığın başında başlar. Kışa hazırlık ayıdır. Radloff’a göre (R I, 8) batı Kırgızlarında (Kazak) aralık ayında *soyum* adlandırması bir zaman periyodudur. Yoksa *soyum* diye bir ay bilinmiyor (Kowalski 1930: 11).

songüz

songüz “kasım” DS X, 3664.

tiber

tiber “kasım” DS X, 3928.

üzümayı

üzümayı “kasım” DS XI, 4086.

5. 12. “Aralık” Anlamındaki Kelimeler:

ayruksay

Kar. *ayruksay* “aralık”.

Karaycada *ayruksu* ~ *ayruksı* (Troki’de *ayruχsu*) “önemli, kutsal” anlamındadır. Aslında bu ay, gelecek kutsal günlerin habercisidir. Çünkü bu ayın 10. gününde “barış günü” ve 15. gününde de “yaprak dökümü” bayramı kutlanır. *ayruksu* ~ *ayruksı* kış aylarının ilki olup, halen Karay takvimi bununla başlar (Kowalski 1930: 11). Kowalski bu ay adı için herhangi bir şey söylememiş ise de “kış aylarının ilki ifadesinden” “aralık” olabileceğini düşünmek mümkündür.

aralık

aralık “aralık” TüS 80.

Bu ay adı için herhangi bir etimoloji denemesine rastlanmamıştır.

aşur ay

aşur ay “aralık” CC 72-21; *azuk ay* “aralık” (Kowalski 1930: 23).

K. Grönbech, CC sözlüğünde *aşura ay* maddesini *azuk* maddesine göndermiştir. Dolayısıyla *aşura ay* teriminin CC’de olup olmadığı anlaşılamamıştır. KTS’de ise *azuk* için “bir ay adı” denilmiştir (Toparlı 1993: 30); krş. (Kowalski 1930: 23); krş. *aşur ay* “aralık”.

cekebir

Alt. *cekebir* “aralık”.

celtoksan

Kaz. *celtoksan* “aralık”; krş. *toksan* “senenin dörtte biri”.

dekabr

< Rus.; Alt. *dekabr*; Yuyg. *dekabr*; Gag. *dekabri*; Az. *dékabr*.

doğuza

doğuza “aralık” TS II, 1200.

endrevük ay

Kar-Mal. *endrevük ay* “aralık”; krş. *endrevük* “23 kasım-2 aralık arasındaki günler”.

hristos orucu

Gag. *hristos orucu* “aralık”.

karaña kün ıya

Dolg. *karaña kün ıya* “aralık”. Dolganca kelime grubunun anlamı: “karanlık gün ayı”.

koçhar koşhan ay

Kar-Mal. *koçhar koşhan ay* “aralık”.

küs kuyruğı ay

Tel. *küs kuyruğı ay* “aralık”.

orta kış ay

orta kış ay “orta kış ayı” CC 72-19; Dolg. *ortoku kışın ay* “aralık”.

sığın ay

Alt. *sığın ay* “aralık”; krş. Tel. *sığın ay* “ekim”.

tekir

tekir “aralık” DS X, 3865.

tügönök

Tub. *tügönök*; Leb. *tügönök* “aralık”, R III, 1539.

yağarak

yağarak “aralık” DS XI, 4116.

yanar

< Rus.; *yanar* “aralık” DS XI, 4160; krş. Alt. *yanvar* “ocak”; krş. *yanar* “ocak”; krş.

hasyanar “ocak”.

Bu ay adının < Rus. *yanvar*’dan geliştiği söylenebilir.

5. 13. Arapça Ay Adları:

ara ay

ara ay “zilkade” Osm., R I, 245.

aralık

aralık “Ramazan ve Kurban bayramları arasında kalan zilkade ayı” DS I, 297.

béyram ayı

béyram ayı “şevval” DS II, 648.

boşayı

boşayı “safer” DS II, 743; krş. *boşayı* “eylül”.

cemadiyelahir

Az. *cemadiyelahir* “cemaziyülahir”; *cemaziyülahir* TüS 251.

cim

cim “tarihlerde cemaziyülula ayının kısaltmasıdır” KamT 177.

cemadiyelevvel

Az. *cemadiyelevvel* “cemaziyülevvel”; *cemaziyülevvel* TüS 251.

ımık

ımık “ramazan” DS VII, 2474.

küçük tevbe

küçük tevbe “şaban” TS IV, 2765.

mered

mered “şaban” ŞS 277; Trkm. *meret*.

muharrem

Tarihi Türk Dili Alanında:

muharrem “muharrem” KE 33r18; *muharrem* NF 122-8; *muharrem* İMS 158b-6.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *muharrem*; Az. *meharrem*.

oraza

Trkm. *oraza* “ramazan”.

oruç ayı

oruç ayı “ramazan” DS V, 3018.

oruçluk

oruçluk “ramazan” DS IX, 3290; Az. *oruçluğ*.

ramazān

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *ramazān* “ramazan” NF 154-4; *ramazān* İMS 259a-8; *ramazān* GT 95-9; *ramazān* Babür 297-1.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ırmızan DS VII, 2488; *iramazan* KDİAT; Az. *ramazan*.

rebīʿi'l-evvel

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *rebīʿi'l-evvel* “rebiyülevvel” KE 198r17; *rebīʿi'l-evvel* NF 87-2.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Az. *rebbiülevvel*.

receb

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *receb* “recep” KE 25r14; *receb* NF 5-8; *receb* İMS 5-8; *recep* YB-A, I-24.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Az. *receb*.

Nehirlerin akımı anlamına gelir. Suyun bunlar (Araplar) yanında yüksek değeri olmak dolayısıyla *recep* demişlerdir (Ülgen 1946: 45).

şafir

< Ar.; *şafir* “safer” NF 84-14; *safar ay* CC 72-10; krş. (Kowalski 1930: 19); *şafir* Şiban 50a-6.

Boşaltma anlamındadır. Bu ayda Mekke halkı zahirelerini toplamak üzere etrafa dağılırlarmış, Mekke boşalır. İşte bu boşalma ve boşaltma sözü gözönüne

alınarak veya birbirini yağma ile memleketlerini boşalmış bir hale koydukları için buna *safer* terimini vermişlerdir (Ülgen 1946: 44).

seğirdim ayları

seğirdim ayları “üç aylar (recep, şaban, ramazan)” DS XII-Ek, 4678.

sonnamaz

< Tü. + Far.; *sonnamaz* “şaban” DS X, 3664.

şafân

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *şafân* “şaban” İMS 158b-3; *şābān* YB-A, II-53.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Kar-Mal. *şagaban*; Trkm. *şaban*.

Araplar bu ayda su isteği veya yağma ve talan için yani başka başka doğrultulara ayrılmalarıyla bu aya *şaban* demişlerdir (Ülgen 1946: 45).

şevvāl

< Ar.; *şevvāl* “şevval” İMS 286b-5; *şevvāl* GT 355-12; *şevvāl* Gunya 65a-9.

Ay adlarını koymaya başladıkları zamanlar, bu ayda develer çiftleşmek için kuyruklarını yukarıya kaldırırılar. Ayrıca göç zamanına da tesadüf ettiğinden *şevval* denmiştir (Ülgen 1946: 45).

zū'l-ħicce

< Ar.; *zū'l-ħicce* “zilhicce” KE 120v3; *zū'l-ħicce* NF 122-6; *zilħicce* İMS 322a-8.

Bu ayda Kabeyi ziyaret etmek ve hacca gidilmekte olduğundan *zilhicce* demişler. “hac” ve “tavaf” anlamındadır (Ülgen 1946: 45).

zu'l-ka'de

Ar.; *zu'l-ka'de* “zilkade” NF 77-3; *zi'l-ka'de* İMS 323a-8.

Bu ayda Araplar sefer ve savaştan vazgeçerek rahat oturmayı kabul etmiş olduklarından buna *zilkade* demişlerdir. “oturmak” anlamına gelen *kuut*’tan alınmıştır (Ülgen 1946: 45).

5. 14. “Hafta” Anlamındaki Kelimeler:

atna

KazT. *atna* “hafta”, R I, 466.

cum'a

Tarihi Türk Dili Alanında:

cum'a “hafta” GT 186-11.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *cüme*; Nog. *yuma*.

hafta

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *hafta* “hafta” KE 191r3; *hafta* NF 266-9; *hafta* CC 71-30; *hefte* Lutfi 543;

hafta Sakkakî 129.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *hepte*; Kaz. *apta*; Trkm. *hepde*; Gag. *afta*; Az. *hefte*.

ıyık

Kar-Mal. *ıyık* “hafta”.

nedele

< Rus.; Dolg. *nädälä* “hafta”; Alt. *nedele* “hafta”.

öte

öte “hafta” DS IX, 3293.

yedil

< Rus. *nedélja*; *yedil* “hafta” DS XI, 4221; Alt. *yädilä*; krş. Ukr. *nedil'a*; Bulg. *nedël'a*; Skr. *nèdželja* “pazar; hafta” (Tietze 1957: 23); R III, 374.

yediler haftası

yediler haftası “eylül ortalarından, ekim sonuna dek olan haftalar” DS XI, 4221.

yediye

yediye “kasımın ikinci haftası” DS XI, 4222.

yeti

yeti “hafta” CC 71-30.

yik

yik “hafta” DS XI, 4277.

5. 15. Burç Adları:

akreb

akreb “akrep burcu” LM 224; *akrab* Babür 14; *akrep* Tüs 39.

arслан

arслан “aslan burcu” KB 140; *kür arslan* KE 66v4; *arслан* İM 183; *arслан* LT 143; krş. Erm. *arlan* “aslan burcu” (Tryjarski 1966: 152).

asad

< Ar.; *asad* “aslan burcu” Babür 34; krş. Tob. *äsät* “temmuz”.

atçak

Kar-Mal. *atçak* “2-13 eylül arasında doğanların burcu”.

balavuz

Kar-Mal. *balavuz* “21 ocak-1 şubat arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *avuz* “kış sonu ile bahar arasındaki mevsim”; krş. Kar-Mal. *avuz* “21 mart-31 mart

arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “24 ağustos-1 eylül arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “ocak”; krş. Kar-Mal. *avuznu al ayı* “şubat”; krş. Kar-Mal. *avuznu art ayı* “mart”.

balık

balık “balık burcu” KB 66; *balık* KE 66v5; *balık* İM 183; *balık* Şiban 192a-4; *balığ* NŞ, R 507a-7; *balık* TüS 137; krş. Erm. *balix* “balık burcu” (Tryjarski 1966: 152).

ban

Kar-Mal. *ban* “4-12 ekim arasında doğanların burcu”.

başak

başak “başak burcu” TüS 152.

batık

Kar-Mal. *batık* “24 ekim-1 kasım arasında doğanların burcu”.

beçel

Kar-Mal. *beçel* “2-12 ocak arasında doğanların burcu”.

boğa

boğa “boğa burcu” TüS 204.

buğday başı

buğday ~ *buğday başı* “başak burcu” KE 9v21; *buğday başı* “burçlardan biri” İM 183; krş. Erm. *çz oylan* “başak burcu” (Tryjarski 1966: 152).

burc

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *burc* “burç, güneşin on iki kısmından her biri” KE 66v13; *burc* Lutfi 2452; *burc* Sekkakî 361; *burc* LM 227.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Az. *bürc*.

canakkı

Kar-Mal. *canakkı* “24 eylül-3 ekim arasında doğanların burcu”.

cangan

Kar-Mal. *cangan* “1-9 mart arasında doğanların burcu”.

cantay

Kar-Mal. *cantay* “2-10 şubat arasında doğanların burcu”.

cedî

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *cedî* “oğlak burcu” KamT 164.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

cedî TüS 250; Tob. *ceddi*; krş. R IV, 200.

cemiş

Kar-Mal. *cemiş* “13-23 ekim arasında doğanların burcu”.

cevzâ

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *cevzâ* “ikizler burcu” Sekkakî 149; *cevzâ* LT 142; *cevzâ* Babür 288b-2; *cevzâ*

KamT 171.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

cevzâ TüS 255.

çağan

çağan “akrep burcu” KB 4889; *çıdan* KE 66v5; *çıyan* LT 144; *çayan* ~ *çagan* ŞS

150; krş. Mo. *çaya* “böcek, haşere” (Ramstedt 1935: 420); krş. EW 94b.

çamay

Kar-Mal. *çamay* “22-31 mayıs arasında doğanların burcu”.

çolpançı

Kar-Mal. *çolpançı* “1-10 mayıs arasında doğanların burcu”.

dalv

< Ar.; *dalv* “kova burcu” Babür 288b-4.

dü-peyker

< Far.; *dü-peyker* “iki yıldız, ikizler burcu, cevza” Sekkakî 242.

eghen

< Hint.; *eghen* “akrep burcu” Babür 288b-3.

erendend

erendend “ikizler burcu” KE 66v4; krş. *erentir* ~ *erentüz*

erentir

erentir “terazi burcu” KB 139; krş. *erentüz* “terazi burcu”; krş. Erm. *egiz* (Tryjarski 1966: 152).

Bu burç adının anlamını vermede bir karışıklık yaşandığı ortadadır. Çünkü KB A nüshası 24. beyitte *eren-tüz* şeklinde yazılmış olan kelimenin altında Arapça *cevzā* yazılı olduğu Arat tarafından bildirilmektedir. Arat, haklı olarak tercümede de *erentir* ~ *erentüz* kelimesini “burc-ı cevza” olarak anlamlandırmıştır. Ancak ne var ki Dizin’de ise “terazi burcu, müşteri yıldızı” olarak anlam verilmiştir. Dizindeki bu anlamlandırmanın sebebi de Kâşgarlı olmalıdır. Çünkü DLT I, 76 ve III, 40’da geçen bu kelimenin Kâşgarlı tarafından farklı şekillerde anlamlandırıldığı Besim Atalay tarafından ifade edilmiştir. Sonuçta Atalay da kelimeye “terazi yıldızı, müşteri yıldızı” anlamını vermiştir. Rabguzî’nin eseri KE’de geçen *erendend* şekli

de “ikizler burcu, burc-ı cevzâ” KE 66v4 ve 9; ayrıca E. Tryjarski’nin burçlarla ilgili çalışmasında da *erentir* kelimesi “ikizler burcu, burc-ı cevzâ” şeklinde anlamlandırılmıştır (Tryjarski 1966: 152).

erentüz

erentüz “terazi burcu” DLT I, 76; krş. *erentir* “terazi burcu”.

erentir ve *erentüz* kelimeleri arasında Mo. -r-, Tü. -z- denkliği (rhotazismus)

kurulabilir mi?

ergür

Kar-Mal. *ergür* “11-18 şubat arasında doğanların burcu”.

gondaray

Kar-Mal. *gondaray* “11-22 temmuz arasında doğanların burcu”.

hamel

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *hamel* “koç burcu” KE 38r18; *hamel* GT 220-9; *hamel* Sekkakî 219; *hamel* LM 221; *hamal* Babür 263a-8.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

hamel TüS 604; krş. Yuyg. *hemel* “22 marttan 21 nisana kadar olan zaman”; krş.

Kaz. *kamal* “mart”.

hummy

Kar-Mal. *hummy* “1-10 nisan arasında doğanların burcu”.

hırtlı

Kar-Mal. *hırtlı* “2-12 kasım arasında doğanların burcu”.

hunta

Kar-Mal. *hunta* “21-30 nisan arasında doğanların burcu”.

hūt

< Ar.; *hūt* “balık burcu” KE 68r13; *hūt* LT 146; *hūt* LM 226; *hūt* Babür 215b-1.

huttus

Kar-Mal. *huttus* “11-20 nisan arasında doğanların burcu”.

kany-a

< Skr. *kaynā*; *kany-a* “başak burcu” TT VII, 2-13.

karkağ

< Skr. *karkaṭa*; *karkağ* “yengeç burcu” TT VII, 2-8.

kaus

< Ar. *qavs*; Tob. *kaus* “yay burcu”, R II, 53.

kıllı

Kar-Mal. *kıllı* “14-23 eylül arasında doğanların burcu”.

kopka

kopka “kova burcu” LM 226; *kova* TüS 904.

koz

İbni Mühenna Lugati’nde geçen *koz* kelimesi için A. Battal Taymas şunları yazmıştır: “cevza adlı burç. Bu ikinci mana doğru olmasa gerektir. Zira burç adı olan *cevza*’nın “ceviz” ile alakası yoktur. Burada *cevza* sözü *zevce*’nin tersine çevrilmiş şeklidir ki “çifte” demektir. Bu burç, hakikaten, çifte olarak tasavvur edilmektedir ve Türkçe adı da *ezidiz*’dir” (Taymas 1988: 46).

kozi

kozi “koç burcu” KB 66; *kozi* KE 66v4; krş. Erm. *çoy* “koç burcu” (Tryjarski 1966: 152)

kölköl

Kar-Mal. *kölköl* “11-21 mayıs arasında doğanların burcu”.

könek

könek “kova burcu” KB 141; *könek* KE 66v5; *könek* İM 183; krş. Erm. *suv tok’ulur* “kova burcu” (Tryjarski 1966: 152).

kuçık

kuçık “yengeç burcu” KB 139; *kuçık* KE 66v4; krş. *yengeç* “yengeç burcu”.

kumba

< Skr. *kumbha*; *kumba* “kova burcu” TT VII, 2-24.

kuşdüger

Kar-Mal. *kuşdüger* “1-11 temmuz arasında doğanların burcu”.

kutas

Kar-Mal. *kutas* “3-12 aralık arasında doğanların burcu”.

künlü

Kar-Mal. *künlü* “13-23 ağustos arasında doğanların burcu”.

küsümmü

Kar-Mal. *küsümmü* “1-12 ağustos arasında doğanların burcu”.

küylü

Kar-Mal. *küylü* “1-10 haziran arasında doğanların burcu”.

lengeç

lengeç (*leneç*) “yengeç burcu” İM 183; *yengeç* “yengeç burcu” TüS 1619; krş. Erm. *xsxaç* “yengeç burcu” (Tryjarski 1966: 152); krş. *kuçık* “yengeç burcu”.

maidun

< Skr. *mithuna*; *maidun* “ikizler burcu” TT VII, 2-6.

makara

< Skr. *makara*; *makara* “oğlak burcu” TT VII, 2-22.

mina

< Skr. *mīna*; *mina* “balık burcu” TT VII, 2-26.

miş

< Skr. *meṣa*; *miş* “koç burcu” TT VII, 1-2.

oğlağ

oğlağ “oğlak burcu” KB 141; *oğlağ* İM 183; *oğlak* TüS 1100; krş. Erm. *eçki* *munguzi* “oğlak burcu” (Tryjarski 1966: 152).

öküz

öküz “boğa burcu” İM 182; krş. Erm. *oguz* “boğa burcu” (Tryjarski 1966: 152).

ötgür

Kar-Mal. *ötgür* “23-31 temmuz arasında doğanların burcu”.

pırsıvay

Kar-Mal. *pırsıvay* “13-20 ocak arasında doğanların burcu”.

serfān

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *serfān* “yengeç burcu” KB 744; *serfān* LT 143; *serefān* LM 222.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

sırtan DS XII-Ek, 4692; *seretan* TüS 1283; Tob. *sertän*, R IV, 469; krş. *sertän* “haziran”.

sevr

< Ar.; *sevr* “boğa burcu” Şiban 190a-13; *sevr* LT 141; *sevr* LM 221.

sezgek

Kar-Mal. *sezgek* “22-30 haziran arasında doğanların burcu”.

sınçıma

Kar-Mal. *sınçıma* “24 ağustos-1 eylül arasında doğanların burcu”.

sınx-a

< Skr. *simha*; *sınx-a* “aslan burcu” TT VII, 2-11.

sönegey

Kar-Mal. *sönegey* “19-28 şubat arasında doğanların burcu”.

sünbüle

< Ar.; *sünbüle* “başak burcu” Şiban 190a-3.

şatlık

Kar-Mal. *şatlık* “10-20 mart arasında doğanların burcu”.

tanu

< Skr. *dhanus*; *tanu* “yay burcu” TT VII, 2-20.

tarazı

< Far.; *tarazı* “terazi, mizan burcu” İM 183; *terāzū* LM 224.

toruk

Kar-Mal. *toruk* “21-31 mart arasında doğanların burcu”.

tuly-a

< Skr. *tulā*; *tuly-a* “terazi burcu” TT VII, 2-15.

tusanak

Kar-Mal. *tusanak* “13-21 aralık arasında doğanların burcu”.

tutamış

Kar-Mal. *tutamış* “13-22 kasım arasında doğanların burcu”.

tutar

Kar-Mal. *tutar* “22 aralık-1 ocak arasında doğanların burcu”.

uđ

uđ “boğa burcu” KB 139.

uslu

uslu “Kar-Mal. 23 kasım-2 aralık arasında doğanların burcu”.

ükek

ükek “burç” KB 138; *ükek* KE 66v8; *ükek* İM 183; *ükek* için DLT’de ise “şehrin etrafında savaş için hazırlanmış olan burç” DLT I, 78 anlamı verilmiştir; krş. EDPT 105a.

ülgü

ülgü “terazi burcu” KB 140; *ülgü burcu* KE 66v4; *ülgü çayan* “burc-ı mizan” ŞS 39; krş. Erm. *t’arazu* “terazi burcu” (Tryjarski 1966: 152).

vrçik

< Skr. *vrşcika*; *vrçik* “akrep burcu” TT VII, 2-17.

vriş

< Skr. *vrşabha*; *vriş* “boğa burcu” TT VII, 2-4.

yay

yay “yay burcu” KE 66v5; *yay* İM 183; *yay* LM 225; *yay oğlağ* “burc-ı akreb” ŞS 302; *yay* TüS 1609; krş. Erm. *oğçi* “yay burcu” (Tryjarski 1966: 152).

5. 16. Diğer Kelimeler:

aram ay

aram ay “eski Uygurlarda yılın ilk ayının adıdır” TT VII, 27-14; R I, 263; DTS 50.

artık ay

Kar. *artık ay* “artık ay, fazla ay”

Karaylarda kullanılan bu ay adı “artık ay, fazla ay” anlamındadır. Tabii ki bazı Sibirya halklarında olduğu gibi yıl on üç ay değildir” (Kowalski 1930: 12).

asme

asme “ay, on ikide bir” DS I, 346.

ay

Tarihi Türk Dili Alanında:

ay “ay, yılın on iki parçasından her biri” ŞU-D, 3; *ay* TT VII, 4-9; *ay* KB 6624; *ay* DLT I, 82; *ay* KE 78v4; *ay* NF 82-8; *ay* ME 59-7; *ay* CC 142-14; *ay* GT 291-2; *ay* Terc. 5b-4; *ay* Şiban 50a-6; *ay* LT 2290; *ay* DK 52-9; VB *ayuh* ~ *ayuh* 75-5 ve 52-4.

Volga Bulgarcasında ay kelimesi *ayuh* ~ *ayuh* şeklinde geçmektedir. krş. Çuv. *uyăh* “ay” < **ayuk* (Tekin 1988-b: 167, not:5).

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ay TüS 108; Çuv. *oyix* ~ *uyăh*; Dolg. *ıy*; Alt. *ay*; Şor. *ay*; Tel. *ay*; Kaz. *ay*; KazT. *ay*.

ayşılık

Kaz. *ayşılık* “bir aylık vakit”.

baş-kuskan

Kar. *baş-kuskan* “ilkbahar veya yazın sınırında bir ay”.

Radloff’a göre Karaylarda böyle bir ay adı yoktur. *baş* = “baş”, bazı Türk lehçelerinde “başak” olarak adlandırılır. Karayca *baş-kuskan* adı ilkbahar ve yazın sınırında bir aydır. İklima göre Kırım ve sınırdaki bölgeler için uygundur” (Kowalski 1930: 8).

bes ıya

Yak. *bes ıya* “çam ayı”; krş. Yak. *bötüöp ıya* “haziran”.

Yakutlardan tespit edilen *bes ıya* “çam ayı” için Pekarskiy şunları söylemektedir: “mayıs-haziran ayları zarfında çam lifleri kolayca kabuktan soyulup çıkarılır, Yakutlar bunlardan kendilerine kış yemeği hazırlarlar; bunun için çam liflerini kurutur, öğütürler yahut da bir şeye sürterek onu un haline getirirler. Viltüysk Yakutlarında yeni yıl bu ayla başlar” (Pekarskiy 1945: 88). Vasiliev *bes ıya* ay adı için “haziran” anlamını vermiştir (Vasiliev 1995: 112).

biä baylaydı

Kaz. (Radloff'ta: Westkirgisisch) *biä baylaydı* “nisanın sonu” R I, 8.

birdin ayı

Kırg. *birdin ayı* “Kırgız halk takviminin birinci ayı”.

bozay

Az. *bozay* “kışın son ayı, 22 şubat-21 mart Arası”.

bugu

Kırg. *bugu* “Kırgız halk takviminde bir ayın adıdır”.

büük afta

Gag. *büük afta* “Hristiyanlarda dini bayram haftası”.

çakşaput

< Skr *şikşāpada*; *çakşaput* ~ *çkşpt* ~ *çkşapt* ~ *ħafşabat*; “eski Uygurlarda on ikinci ayın adı” TT VII, 4-74 ve TT VIII, 88; R III, 1839-1840.

ħafşabat şekli için Räsänen, Osm. demiştir, EW 152a; DTS 140.

Çakşaput ay yabancı bir kelimedir ve oruç ayı olarak gösterilir. Maniheistlerde ocak-şubat arasına düşen bu ayda oruç tutulurdu. Huastuanift, her yıl

çakşaput ayında bir ay oruç buyurur. Bu ay ile şubat ayı arasında bir münasebet var mı? (Turan 1941: 33).

çürük ay

çürük ay “sebzelerin çabuk çürüdüğü temmuz, ağustos ayları” DS III, 1308; Kar. *çürük ay* “Karaylarda bir ay adı”.

çürük ay Karaylarda, anlam olarak “demode olmuş, çürük ay” anlamındadır.

Bu ad yazın bitimi ve kışın gelişini hatırlatır (Kowalski 1930: 10 ve 15).

dékada

Az. *dékada* “on günlük zaman birimi, ayın üçte biri”.

deniya

Gag. *deniya* “Hristiyanlarda mukaddes hafta”.

döküm vakti

döküm vakti “ekim, kasım ayları” DS IV, 1574; *döküm zamanı* “meyve ve sebzelerin bol bulunduğu günler” DS IV, 1574.

elgovan ay

Az. *elgovan ay* “yaz mevsiminin son ayı, yayladan inme ayı”.

hæren-erni

Çuv. *hæren-erni* “büyük perhizin ilk haftası”.

il yaz ay

il yaz ay “ilkbaharın ilk ayı” CC 72-12.

kerlac'ə

Çuv. *kerlac'ə* “ilk ay”; Çuv. *kəz'ən kərlac'a* “on üç ay süren bazı yıllarda ikinci ay”;

KazT. *kırlaç* “yılın en soğuk iki ayı”; Şor. *kırlaş*; Sag. *kırlas*; Küer. *kırlaŋ*, EW 267a.

kış ay

Kar. *kış ay* “kış ayı”.

Karaylarda aralık veya ocak ayının başında başlar, kış ayıdır (Kowalski 1930: 12).

kurban bayram ay

kurban bayram ay “Kurban bayramı ayı” CC 72-20.

küz ay

küz ay “güz ayı” CC 72-15; Kar. *küz ay*.

“Karaylardaki bu ay ekimde veya kasımda başlar. Anadolu ay listesinde üç ay bulunur. *küstün paşki ay* “güz başlangıcı ay”; *küstün orta ay* “güz ortası ay”; *küskü ay* “güz ayı”. Bu ay adı da “ilk güz ay” anlamında olmalıdır (Kowalski 1930: 11).

namıs

Tel. *namıs* “bir ay adı” *üzü namıs* “yaz ayı”; *sök namıs* “kış ayı”, R III, 665.

navsrdiç

< Soğd.; *navsrdiç* “Soğdların ilk ayının adı” TT VII, 20-27.

öliara

Kaz. *öliara* “eski ay ile yeni ay arasındaki vakit”.

piinir aftası

Gag. *piinir aftası* “dini bir hafta (sadece yağlı yeme haftası)”.

s’əv-ar’ni

Çuv. *s’əv-ar’ni* “yağlı haftası, Hristiyan perhizinden önceki hafta”.

sinçau

< Çin. *hsin-ch’ao*; *sinçau* “şematik ayların ay bölünmeleri” TT VII, 6-9.

soma

< Skr. *soma*; *soma* “ay” TT VII, 4-49.

soñ küz ay

soñ küz ay “son güz ayı” CC 72-17; krş. (Kowalski 1930: 22).

songu yaz ay

songu yaz ay “ilkbaharın son ayı” CC 72-14.

Radloff, kelimeyi *soñı yay ay* olarak okumuştur. Kowalski bu okuyuşu kabul etmeyerek *söünç ay* şeklinde okumak istemektedir. *söünç* CC’de sık sık “barış” anlamında geçmektedir. Karaylarda da *süünç ay* vardır ve şubat veya marta denk gelmektedir (Kowalski 1930:19); krş. Kar. *süünç-ay* “şubat veya mart”.

süünç-ay

Kar. *süünç-ay* “şubat veya mart”.

Karaylarda şubat veya martın ilk günlerinde başlar. Anlamı “sevinç ayı”dır. Bu ayın ondördünde “purim bayramı” kutlanır. Bu, Karayların eski bir karnavalıdır (Kowalski:1930: 12).

şilde

Kaz. *şilde* “yazın en sıcak günleri, haziran, temmuz ve ağustos ayları”.

şün

< Çin. *rùn* (zù ĩn); *şün* “artık ay”, R IV, 1109.

Radloff’un ay adı olarak aldığı bu kelime, Doerfer’e göre bir ay adı değildir. Kelimeyi yalnızca Güney Sibiryա halkları kullanmaktadır ve Çinceден ödünçlemedir, TMEN 1331.

totur

Kar-Mal. *totur* “Karaçay-Malkar halk takviminde bahar aylarının adı”; krş. Kar-Mal. *totur* “1-10 nisan arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *toturnu al ayı* “mart”; krş. Kar-Mal. *toturnu art ayı* “nisan”.

uluğ ay

uluğ ay “yaz ortası” DLT I, 347-348; Kar. *ulagay*.

Kowalski, Karaylardaki bu şekil için *ulagay* < *ulag ay* açıklamasında bulunmuş ve *ulak* kelimesine “kuzu, keçi yavrusu” anlamını vermiştir. DLT’de de hayvan adlarının aylara ad olarak verilmesi gerçeğinden hareketle “oglak ay” anlamında düşünmüştür (Kowalski 1930:10).

zambı

zambı “9 aralık-17 ocak arasındaki 40 gün” DS XI, 4345.

6. TÜRK DİLİNDE GÜN ADLARI:

6. 1. “Pazartesi” Anlamındaki Kelimeler:

āras

āras “pazartesi” DS I, 299.

balamurt

balamurt “pazartesi” DS II, 499; *palamut* DS XII-Ek, 4633.

baş

baş “pazartesi” DS II, 549.

başkün

başkün “pazartesi” DS II, 562; Kar-Mal. *başkün*; Miş. *baş-kün* (Munkácsi 1967: 43).

bazar

bazar “pazartesi” DS II, 586; *pazar* DS IX, 3415; krş. *bazar* “salı”; krş. *bazar* “çarşamba”; krş. *bazar* “perşembe”.

bedelienik

Yak. *bedelienik* “pazartesi”. Yakutça sözlükte < Rus. ibaresi vardır (Pekarskiy 1945: 82).

bolbazarı

bolbazarı “pazartesi” DS II, 734.

cumaüçü

cumaüçü “pazartesi” DS III, 1015.

cüz

cüz “pazartesi” DS III, 1029.

devrek

devrek “pazartesi” DS IV, 1444.

diri günü

diri günü “pazartesi” DS IV, 1517; krş. *deri* “çarşamba”; krş. *deri* “perşembe”; krş. *deri* “pazar”; krş. *derigün* “panayır, pazar kurulan gün veya panayır ve pazarın kurulacağı günün arefesi”.

duşenbe

Tarihi Türk Dili Alanında:

duşenbe “pazartesi” KE 33r18; *duşenbih* NF 4-11; *tu-şanbe* CC 72-1.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Özb. *düşänbä*; Yuyg. *düşenbe*; Kırg. *düyşembi*; Kaz. *düysenbi*.

eflāni

eflāni “pazartesi” DS V, 1670.

erek

erek “pazartesi” DS V, 1765.

gerey

gerey “pazartesi” DS VI, 2000, *gireği* “gerdek gününe rastlayan pazartesi” DS VI, 2081; krş. *girē* “pazar”; krş. *girey* “cumartesi”; krş. *gireertesi* “pazartesi”; krş. *gök gireği* “Hristiyanların bayramı, yortu”.

gireertesi

gireertesi “pazartesi” DS VI, 2055; *gereğiertesi* DS VI, 1997; krş. *gerey* “pazartesi”; krş. *girē* “pazar”; krş. *girey* “cumartesi”; krş. *gök gireği* “Hristiyanların bayramı, yortu”.

gölsar pazarı

gölsar pazarı “pazartesi” DS VI, 2145.

gülüser

gülüser “pazartesi” DS VI, 2221.

itni-gûn

Kum. *itni-gûn* “pazartesi”, EW 175a; krş. Çuv. *itla-ri-kon* “salı”.

pazartesi

Tarihi Türk Dili Alanında:

pazartesi < *pazar* + *ertesi* “pazartesi” Leh.Lug. 539; *bazar irtesi* KamT 586.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

pazartesi TüS 1172; *bazértesi* ~ *bazarötesi* DS II, 586; Gag. *pazeertesi*; Az. *bazar értesi*.

perşenbe

perşenbe “pazartesi” DS IX, 3432; krş. *penç-şenbe* “perşembe”.

se-şenbe

se-şenbe “pazartesi” YB-A. IV, 21; krş. *se-şenbe* “salı”.

tirepazarı

tirepazarı “pazartesi” DS X, 3937.

tosyapazarı

tosyapazarı “pazartesi” DS X, 3973.

tuğan-kün

Başk. *tuğan-kün* “pazartesi”; Tat. *tugan-kün* (Munkácsi 1967: 43).

tundi-køn

Çuv. *tundi-køn* “pazartesi”; Tat. *tandaşi: a > u* (Munkácsi 1967: 43).

üçügün

üçügün < *üçüncü* + *gün* “pazartesi” DS XI, 4057.

yalavaç

yalavaç “pazartesi” DS XI, 4140.

yolcu

yolcu “pazartesi” DS X, 4289.

6. 2. “Salı” Anlamındaki Kelimeler:

aralık

aralık “salı” DS I, 297; krş. *aralık* “mühlet, vade”; krş. *aralık* “pazar”.

atlangan kün

Başk. *atlangan kün* “salı” (Munkácsi 1967: 43).

bazar

bazar “salı” DS II, 586; krş. *bazar* “pazartesi”; krş. *bazar* “çarşamba”; *bazar* “perşembe”.

buldur bazarı

buldur bazarı “salı” DS II, 788.

Burdur’dan derlenen bu kelimedeki *l*’nin *r*’den gelişmiş olması gerekir: $r > l$;

burdur > *buldur*.

buş-kün

Miş. *buş-kün* “salı” (Munkácsi 1967: 43).

çerşenbe aḥşamı

Az. *çerşenbe aḥşamı* “salı”.

dernek

dernek “salı” DS XII-Ek, 4484; krş. *dernek* “çarşamba”; *dirnek günü* “cuma”; krş. *ternek* “cumartesi”; krş. *dernek* “pazar”.

deynek

deynek “salı” DS IV, 1447.

gürgekün

gürgekün “salı” DS VI, 2236; Kar-Mal. *gevürge kün* ~ *gürgekün*.

itlari-kon

Çuv. *itlari-kon* “salı”, EW 175a; krş. Kum. *itni-gün* “pazartesi”.

Çuv. *itla* “çok, fazla” anlamında olup kelimenin tam anlamı “aşırı gün, fazla gün” olmaktadır. “salı” günü, Aşmarin’e göre Çeremisçe veya Wotyakçada halk etimolojisine göre *itlari* değil *utlan-* “ata binmek” fiiliyle anlaşılmalıdır. *şamat* <

şumat'ta olduğu gibi *a > u* değişimi vardır. Öyleyse *ut = at*; *lar-* “oturmak”; *-i* ise üçüncü şahıs ekidir (Munkácsi 1967: 44).

kıyav kün

Kar-Mal. *kıyav kün* “salı”.

şalı

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *şalı* “salı” Leh.Osm. 329; *şalı* Leh.Lug. 561; *salı* “haftanın üçüncü günü, bugün gök cisimlerine tapan eski kavimlerce harp tanrısı Merih ile ilgili sayıldığından, uğursuz olarak tanınmış ve o batıl inancın izi yerleşip kalmıştır” KamT 812.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

sāli DS X, 3526; *salı* TüS 1250; Nog. *sāli*; Gag. *salı*.

se-şenbe

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *se-şenbe* “salı” KE 152v9; *se-şenbe* CC 72-2; krş. *se-şenbe* “pazartesi”.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Özb. *seşänbe*; Yuyg. *seyşenbe*; Kırg. *seyşembi*; Kaz. *çişembi*, R III, 2151.

şehiringidimi

şehiringidimi “salı” DS X, 3756.

teyn

teyn “salı” DS XII-Ek, 4756.

yeñişü gün

yeñişä gün “salı” GBAA

6. 3. “Çarşamba” Anlamındaki Kelimeler:

arbe

arbe “çarşamba” DS I, 302.

baraskün

baraskün “çarşamba” DS II, 526; Kar-Mal. *baraskün*.

bazar

bazar “çarşamba” DS II, 586; krş. *bazar* “pazartesi”; krş. *bazar* “salı”; krş. *bazar* “perşembe”.

bud

< Skr. *budha*; *bud* “çarşamba” TT VII, 1-3.; *budvār* “çarşamba” Babür 288b-10.

çahar-şenbe

Tarihi Türk Dili Alanında:

çahar-şanbe “çarşamba” CC 72-3; *çehār-şenbe* KE 3v3; *çehārşenbih* NF 122-7; *çārşenbe* ML, T781b-26.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

çarşamba Tüs 281; Özb. *çârşänbä*; Kaz. *sârşenbi*; KazT. *çärşämbä*; Nog. *sârşenbi*; Trkm. *çarşenbe*; Az. *çerşenbe*.

çerede

< Rus.; Yak. *çerede* ~ *serede* “çarşamba”.

deri

deri “çarşamba” DS IV, 1433; krş. *deri* “perşembe”; krş. *deri* “pazar”; krş. *diri günü* “pazartesi”; krş. *derigün* “panayır, pazar kurulan gün veya panayır ve pazarın kurulacağı günün arefesi”.

dernek

dernek “çarşamba” DS XII-Ek, 4484; krş. *dernek* “salı”; krş. *dirnek günü* “cumma”; krş. *ternek* “cumartesi”; krş. *dernek* “pazar”.

eğirme

eğirme “çarşamba” DS V, 1679.

göbekli

göbekli “çarşamba” DS VI, 2114.

ışıklı

ışıklı “çarşamba” DS VII, 2495.

kan günü

Başk. *kan-kün* “çarşamba”; Kar. *kan-kün*.

hān küwen “çarşamba”; krş. *yunkun* < *yun kun* “kan günü, kurban günü” (Tekin 1988-b: 69).

Mord. *kan-k'éń*; Başk. *kan-kün*; Kar. *kan-kün* “çarşamba”, J. Mészáros’a göre Osmanlılarda çarşamba günü uğursuz gündür. Hatta çocuklar bu gün için “çarşamba karısı” derler. Almanlarda da çarşamba günü için “dışlanmış, atılmış büyücü günü” denir. Bu sebeple çarşamba için *kan günü* denilmiş olması muhtemeldir. Çünkü hastalık ve tehlikelerin çarşamba günü ortaya çıktığı sanılmaktadır. Mészáros’a göre Çuvaşlarda çarşamba gününe “kan günü” denilmiştir (Munkácsi 1967: 56-57).

tabakpazarı

tabakpazarı “çarşamba” DS X, 3796.

6. 4. “Perşembe” Anlamındaki Kelimeler:

adna

< Far.; *adna* “perşembe” DS I, 68; *eyne* “perşembe” DS V, 1824; krş. *adna* “cuma”; Az. *adına*.

bazar

bazar “perşembe” DS II, 586; *bazar* DS IX, 3415; krş. *bazar* “pazartesi”; krş. *bazar* “salı”; krş. *bazar* “çarşamba”.

bolu

bolu “perşembe” DS II, 735.

borlu pazarı

borlu pazarı “perşembe” DS II, 740.

brispavār

< Skr. *brhaspati*; *brispavār* “perşembe” Babür 288b-10.

cumaakşamı

cumaakşamı “perşembe” DS III, 1014; *cumicesi* “perşembe” DS III, 1014; Az. *cümeaḥşamı*.

çepier

< Rus.; Yak. *çepier* “perşembe”.

deri

deri “perşembe” DS IV, 1433; krş. *diri günü* “pazartesi”; krş. *deri* “çarşamba”; krş. *deri* “pazar”; krş. *derigün* “panayır kurulan gün, panayır ve pazarın kurulduğu günün arefesi”.

gerde

gerde “perşembe” DS VI, 1995.

hamîs kün

< Ar. + Tü.; *hamîs kün* “perşembe” İMS 158b-1; Kum. *hamîş-gun*.

işgiyan

işgiyan “perşembe” DS XII-Ek, 4525.

işkan

işkan “perşembe” DS VII, 2563.

keçe-atna

< Tü. + Far.; Tat. *keçe-atna* “küçük cuma, perşembe”; Başk. *ksi-atna* “küçük cuma, perşembe”; Başk. *ksi-juma*; krş. *keçeñ-erñi-kün* “küçük cuma, perşembe”; krş. *kiç-ayne-kün* “küçük cuma, perşembe”; *atna* < Far. *ağîne* (Munkácsi 1967: 44).

keçeñ-erñi-kün

Çuv. *keçeñ-erñi-kün* “küçük cuma, perşembe”; VB *kicîerne* “perşembe”; krş. VB *îrne* ~ *erni* “cuma”; krş. Tat. *keçe-atna* “küçük cuma, perşembe”; krş. Kar. *kiç-ayne-kün* “küçük cuma, perşembe” (Munkácsi 1967: 44).

kiç-ayne-kün

Kar. *kiç-ayne-kün* “küçük cuma, perşembe”, krş. *keçe-atna* “küçük cuma, perşembe”; krş. *keçeñ-erñi-kün* “küçük cuma, perşembe” (Munkácsi 1967: 44).

kiçi cuma

Trkm. *kiçi cuma* “perşembe” (Munkácsi 1967: 44).

kitseni

Kar. *kitseni* “perşembe” R II, 1384.

orta

orta “perşembe” DS IX, 3289; *ortaküm* DS IX, 3289; Kar-Mal. *ortakün*.

penç-şenbe

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *penç-şenbe* “perşembe” KE 3v4; *pan-şanbe* CC 72-4; *perşembe* Leh.Osm. 313.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

perşembe TüS 1179; Özb. *päyşänbä*; Yuyg. *peyşembe* ~ *peyşenbe*; Kırg. *beşembi* ~ *beşämbi*; Trkm. *penşenbe*; krş. *perşenbe* “pazartesi”.

yenice

yenice ~ *yeñice* ~ *yenile* ~ *yeñice* “perşembe” DS XI, 4245.

6. 5. “Cuma” Anlamındaki Kelimeler:

ādīne

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far. *ādīne*; *ādīne* “cuma” KE 173r18; *ayna* NF 77-8; *ādīne* ME 80-3; *ayna* CC 72-5; *eyne* EZ, KTS 82; *ayna* DK 6-10; *ayna* TS I, 330.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Çuv. *ärnä*, R I, 17; Kaz. *atna*; Trkm. *ānna*, EW 6b; krş. *ayna* “cuma”; krş. *adna* “perşembe”.

avşar

avşar “cuma” DS I, 394.

bayrumkün

Kar-Mal. *bayrumkün* “cuma”.

beğtingse

< Rus.; Yak. *beğtingse* “cuma”.

cum'a

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *cum'a* “cuma” NF 5-13; *cum'a* MŞ 176b-3.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Tar. *yuma*, R III, 574; Yuyg. *cüme*; Kaz. *cuma*; Nog. *yuma*; KazT. *comğa* ~ *cumğa*;

Gag. *cumaa*; Az. *cüme*.

dirnek günü

dirnek günü “cuma” DS IV, 1519; krş. *dernek* “salı”; krş. *dernek* “çarşamba”; krş. *ternek* “cumartesi”; krş. *dernek* “pazar”.

İRNE

VB *İRNE* ~ *erni* “cuma”; *inegün* < *irne* + *gün* “cuma” DS VII, 2540; krş. VB *kicīerne* “perşembe”.

nağid jmnu

<Soğd. *jamanū*; *nağid jmnu* “cuma” TT VII, 9-30; krş. *kivan jmnu* “cumartesi”.

6. 6. “Cumartesi” Anlamındaki Kelimeler:

atn-arte

< Far. + Tü. *ađīne* + *erte*; Tat. *atn-arte* “cumartesi” (Munkácsi 1967: 45).

ayna ertesi

ayna ertesi “cumartesi” TS I, 330.

cuma biri

cuma biri “cumartesi” DS III, 1014.

cumartesi

cumartesi “cumartesi” TüS 263; *cümertesi* DS III, 1016; *cumiytesi* DS III, 1016;

Gag. *cumaertesi* ~ *cumeertesi* “cumartesi”.

çäjizi gün

çäjizi gün “cumartesi” GBAA.

ene

ene “cumartesi” DS V, 1747.

girey

girey “cumartesi” DS VI, 2082; krş. *girē* “pazar”; krş. *gerey* “pazartesi”; krş. *gireertesi* “pazartesi”; krş. *gök gireği* “Hristiyanların bayramı, yortu”.

kivan jmnu

< Soğd. *jamanū*; *kivan jmnu* “cumartesi” TT VII, 9-24; krş. *nağid jmnu* “cuma”.

kuru-kün

Başk. *kuru-kün* “cumartesi” (Munkácsi 1967: 45).

sebt

< Ar.; *sebt* “cumartesi” KamT 705.

soñnu gun

Kum. *soñnu gun* “cumartesi”.

şabat kün

Tarihi Türk Dili Alanında:

şabat kün “cumartesi” CC 72-6.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

şabatkün DS X, 3732; Çuv. *şəmat* ~ *şəmat-kən*; Yak. *subuota*; Kar-Mal. *şabat kün*.

Çuv. *şemat* ~ *şumat* kelimesi kesinlikle İbranice *şabbāt*'tan gelir. Kafkas dillerinde de var olan *şabat* kelimesi bu dillere Hristiyanlık ile birlikte girmiştir. Kafkas dillerine Ermeniceden ödünçleme yoluyla geçmiştir. Erm. *sabat* “hafta” < Sür. *sabb 'tā* = İbr. *sabbat*'. Eğer Çuv. *şumat* Hazarcadan ödünçleme ise Hazarcada

mevcut olan ve Çuvaşçada açıklanamayan *b > m* ses değişmesini ortaya çıkarmak mecburiyetindeyiz. Bunun yanında eski Hristiyan şekil *şabat* da böyledir. Eski Slavcada *sambota*; Etiyopya dilinde *sanbat*; yeni Farsçada *şanba*; Alm. *samstag*; Fr. *samedi*'dir. Bu kelime popüler veya dinî bir kelime olmalı belki de İncille ilgili bir kelimedir (Munkácsi 1967: 48).

Yahudilerin çok önem verdikleri *sabbath* günü için öne sürülen üç köken ihtimali vardır:

1. “yedi” kelimesi olabilir. Yahudiler “ilk gün, ikinci gün” derlerdi ama yedinci güne *sabbath* demiş olabilirler.
2. İbr. “dinlenmek” fiilinden gelmiş olabilir.
3. “dolunay” anlamına gelen *sabbatu* ya da *sappatu*'dan geldiği de söylenmektedir (O'neil 2001: 49).

şenbe

Tarihi Türk Dili Alanında:

şenbe “cumartesi” KE 36v2; *şenbih* NF 5-9.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Özb. *şänbä*; Yuyg. *şenbe*; Kırg. *işembi*; Kaz. *senbi*.

ternek

ternek “cumartesi” DS X, 3893; krş. *dernek* “salı”; krş. *dernek* “çarşamba”; krş. *dirnek günü* “cuma”; krş. *dernek* “pazar”.

6. 7. “Pazar” Anlamındaki Kelimeler:

aditya

< Skr. *āditya*; *aditya* “pazar” TT VII, 5-2; *atvār* ~ *aytvār* “pazar” Babür 288b-10.

ahet

ahet “pazar” DS I, 129.

aralık

aralık “pazar” DS XII-Ek, 4422; krş. *aralık* “salı”; krş. *aralık* “mühlet, vade”.

avdan

avdan “pazar” DS I, 379.

bazar

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far. *bāzār*; *bazar* “pazar” Leh.Lug. 539; *bazar* “haftanın birinci günü ki vaktiyle pazar kurulmaya mahsus bulunmuş olduğu için bu isimle şöhret bulmuştur” KamT 263.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

pazar TüS 1171; Az. *bazar*.

Eski alım satım ilişkilerinin gerçekleştiği çağlara ve yerlere çıkan bu sözün, Karadeniz’in kuzeyinde ve Doğusunda uzanan topraklarda büyük rol oynadığı açıktır. Alışveriş yeri olarak pazarın kurulduğu güne verilen “pazar günü” adı da düşündürücüdür, TDES 326b-327a.

beskirsienye

< Rus. *baskısianya*; Yak. *beskirsienye* “pazar”.

cuma ikisi

cuma ikisi “pazar” DS III, 1014.

deri

deri ~ *diri* “pazar” DS IV, 1433; krş. *diri günü* “pazartesi”; krş. *deri* “çarşamba”; krş. *deri* “perşembe”; krş. *derigün* “panayır kurulan gün, panayır ve pazarın kurulduğu günün arefesi”.

dernek

dernek “pazar” DS XII-Ek, 4484; *denek gün* “pazar” DS IV, 1421; krş. *dernek* “salı”; krş. *dernek* “çarşamba”; krş. *dirnek günü* “cuma”; krş. *ternek* “cumartesi”.

girē

girē “pazar” DS XII-Ek, 4509; *giregü günü* “pazar” KEnb.; *gereği* “pazar” DS VI, 1997; *girvugün* DS VI, 2080; *gireyi* DS VI, 2080; *kireği* DS VIII, 2876; krş. *gerey* “pazartesi”; krş. *girey* “cumartesi”; krş. *gireertesi* “pazartesi”; krş. *gök gireği* “Hristiyanların bayramı, yortu”.

Bu kelime Ermeniceden alınmıştır, Erm. *giragi* ~ *kiraké*, TDES 156a.

gölsar gidimi

gölsar gidimi “pazar ” DS VI, 2145.

ıyılı kün

ıyılı kün “pazar ” DS VII, 2498; Kar-Mal. *ıyılı kün*.

kudaydın künü

Tel. *kudaydın künü* “pazar ”, R II, 998.

kudaydın künü Hristiyanların kutlu günü olan pazar gününe atfen “Tanrının günü” anlamındadır.

pörsen

Şor. *pörsen* “pazar”; krş. Şor. *pörsügün* “geçen gün, evvelki gün”.

şarbazarı

şarbazarı “pazar” DS X, 3748.

ursatna-k'en

Krç. *ursatna-k'en* “pazar”; Başk. *urus-atna-kün* “pazar” < *urus* + *atna* + *kün*; *atna* “hafta” (Munkácsi 1967: 43).

yekşembi

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *yekşembi* “pazar” TT VII, 31-18; *yek-şenbe* KE 3r21; *yek-şenbih* NF 122-8; *ye-şanbe* CC 72-7.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Özb. *yäkşänbä*; Yuyg. *yekşenbe*; Kırg. *cekşembi*; Kaz. *ceksenbi*.

zerzene

zerzene “pazar ” DS XI, 4362.

6. 8. “Geçmiş, Evvelki Gün” Anlamındaki Kelimeler:

asra kün

asra kün “evvelki gün” EZ, KTS 24; *esregü kün* KMSem., KTS 80; *yasrağı kün* BM, KTS 238; *asrağı* “evvelki” TS I, 247.

beğese

Yak. *beğese* “dün”, < *ba* veya *be* + *kiese* (Pekarskiy 1945: 82).

dönen gün

dönen gün “geçmiş gün” DS IV, 1584.

ellere kün

Yak. *ellere kün* “evvelki gün”.

endi

endi “evvelki gün” DS V, 1746; *endigün* DS V, 1746; *endiygün* DS V, 1747.

əner

Çuv. *əner* “dün”.

esregü kün

Tarihi Türk Dili Alanında:

esregü kün “dünden bir önceki gün” Terc. 30a-10.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

israhagün ~ *israhayün* ~ *srahagün* ~ *srahayün* “dün değil, evvelki gün” DS VII, 2559 ve DS X, 3686; Az. *israğagün* “evvelki gün, bir önceki gün”.

keçe

Alt. *keçe* “dün, geçenlerde”; Şor. *keçe*; Tel. *keçe*; Özb. *keça*; Kırg. *keçee*; KazT. *kiçe*.

obirsi gün

obirsi gün ~ *öbürsü gün* “evvelki gün” DS IX, 3260;

otegün

otegün < *öte[ki] gün* “evvelki gün” DS IX, 3293.

otun

otun “evvelki gün” DS IX, 3295.

ozav kün

ozav kün “evvelki gün, dünden önceki gün” CC 114-8; *uzağu kün* “geçen gün” ŞS 32.

öğürdü gün

öğürdü gün “geçen gün” DS IX, 3322.

öndüğün

öndüğün ~ *öndegün* ~ *öndüğ gün* ~ *öndüğü gün* ~ *öndüğün gün* ~ *öndürgün* <
önde[ki] gün “evvelki, önceki gün” DS IX, 3336 ve DS XII-Ek, 4624.

öngüñ

öngüñ “evvelki gün” DS IX, 3340; Trkm. *öññin* “dün değil, önceki gün”.

önürt

önürt “geçenlerde, birkaç gün önce” DS IX, 3342; *önüt* DS IX, 3342.

pörsüğün

Şor. *pörsüğün* “geçen gün, evvelki gün”; krş. Şor. *pörsen* “pazar”.

tün

Tarihi Türk Dili Alanında:

tün “dün” Lutfi 428; *tün* Sekkakî 606; *dün* DK 47-9; *tüne* “dün” CC, EZ, KTS 216.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

dün TüS 418; Kar. *tüne*; Sag. *tüne*; Koyb. *tüne*, R III, 1549; Kar-Mal. *tünene*; Trkm. *düyn*; Gag. *dün*; Az. *dün*.

tün kelimesi dilimizde “dün” olarak kullanılmaktadır. Eski *tün* biçimi *tünemek*, *tünek* gibi türevlerde kalmıştır, TDES 420b.

tünekün

Tarihi Türk Dili Alanında:

tünekün “geçen gün” KE 178v21; *tünekün* CC 61-7; *tünekün* İMS 9a-8; *tünekün* KK 45a-125; *tünegün* ŞS 127; *düne gün* TS II, 1317.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

düneyin ~ düneği ~ düneğen ~ düneğin ~ dünen ~ dünegün DS IV, 1630; *dünan* “geçen gün” DS IV, 1630; Yuyg. *tünügün*; Kum. *tunegun*; KazT. *tüne-gün*; Nog. *tünegün*, R III, 1550; DTO 247.

ügün

Şor. *ügün* “önceki gün, evvelki gün”.

ülüşkün

Yuyg. *ülüşkün* “geçen gün, evvelki gün”.

ündüner

ündüner “geçen gün” DS XI, 4065.

yeğün

yeğün “geçen gün, önceki gün” DS XI, 4228.

6. 9. “Gelecek Gün” Anlamındaki Kelimeler:

aynı kün

aynı kün “yarından sonraki gün” BM, KTS 29.

başğa kün

başğa kün “yarından sonraki gün” BM, KTS 34.

birikün

Tarihi Türk Dili Alanında:

birikün “öbürkün, yarından sonraki gün” İMS 225a-3; *birikün* KTS 41; *birisi kün* CC 78-28; *biri gün ~ birisi gün* TS I, 597;

Çağdaş Türk Dili Alanında:

birgün ~ bürgün DS II, 701 ve 827; Trkm. *birigün*.

dâne günü

dâne günü “ertesi gün” Malatya-İA; *danesi gün* “ertesi gün” DS IV, 1358.

erte

Tarihi Türk Dili Alanında:

ertesı “yarın” NF 18-7; *irte* “ertesi gün” GT 194-6; *irte* Camasb. 1542.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ertey “ertesi gün” DS V, 1777; *erte* “bir günün veya olayın arkasından gelen zaman” TüS 465, Alt. *erten* “yarın”; Tel. *erten*; Özb. *ertä*; Yuyg. *ete*; Kaz. *erten*; Nog. *érteŋ*; Az. *érte*; krş. *irte* “sonra”; krş. *irte* “tan vakti”; krş. *erte* “sabah”; krş. *irte* “gündüz”; krş. *irte* “gece”.

ertir

Trkm. *ertir* “yarın”.

etigen

Yuyg. *etigen* < *erte* + *gün* “yarın”.

indi gün

indi gün “ertesi gün” DS VII, 2540.

sabaḥ

sabaḥ “yarın” Arpaçay-KD.; *zabah* “yarın” DS XI, 4340; Gag. *sabaa*; Az. *sabah*.

tambla

Kar-Mal. *tambla* “yarın”.

taḇda

taḇda “ertesi gün, yarın” GT 271-5.

tañla

tañla “ertesı gün, yarın” Babür 166-2; *tañla* ŞS 104; *dañla* İM, KTS 65; *tañlası* “sabahsı, ertesı” TS V, 3734; Yuyg. *tañla*.

tañda

Tarihi Türk Dili Alanında:

tañda “yarın” KK 45a-13; *tañdası kün* İMS 329b-1.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Şor. *tañda*; Tel. *tañda*; Nog. *tañda*.

yarın

Tarihi Türk Dili Alanında:

yarın “yarın, gelecek gün” TT II, A-59; *yarın* KB 587; *yarın* KE 123v4; *yarın* Terc. 30a-11; *yarın* İM 94; *yarın* ŞS 292; *yarın* TS VI, 4349.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

yarın TüS 1601; Yak. *sarsın*; Kaz. *carın*; KazT. *cärin*; Az. *yarın*.

< *yar*, *yarı*, *yarı* “ışıklanmak, parlamak” EW 190a; < *yarı*- “parlamak” EDPT 970a.

Erdal, Clauson’un *yarı*- fiilinden türetilmiş olduğu fikrine katılmayarak eğer böyle olsaydı *sa*- eyleminden *san* adı türetildiği gibi burada da beklenen şekil *yarın* olurdu. *yarın* kelimesi henüz metinlerde ortaya çıkmamış **yar* şeklinde bir adın araç durumu, *yarı*-‘yu ise *az* + *u*- ya da *bäk* + *ü*- gibi addan eylem türeten + *u*- ekiyle aynı **yar* kelimesinden saymak gerekir, demiştir (Erdal 1977: 88); Erdal, 1991 yılında yayımlanan sözlüğünde ise daha önce söylediklerinden vazgeçerek *yarın* < *yarı*-n, şeklinde düşünmektedir. Ona göre Buddhist metinlerin dışında kalan

Karahanlı, Mani ve diğer metinlerde *yarın* şeklinde; Buddhist metinlerinde ise *yarın* şeklindedir, Erdal 300-301; DTO 524; R III, 123.

yarındası

Tarihi Türk Dili Alanında:

yarındası “yarın, ertesi gün” KE 50v4; *yarındası* ŞS 292; *yarındası* TS VI, 4349.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

yarıntası DS XI, 4185; *yarıntısı* DS XI, 4185.

6. 10. Diğer Kelimeler:

abistol

Kar-Mal. *abistol* “24 ekim-1 kasım arasındaki günler”; Kar-Mal. *amistol* “2-12 kasım arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *abistol ay* “kasım”.

ağır gün

ağır gün ~ *ağır ayak gün* “mübarek gün” DS I, 91;

ağrıce

ağrıce “hidrellezin ilk günü olan mayısın altıncı günü” DS I, 109; *arice* “hidrellez” DS I, 324; *eğrıce* 1. “hidrellez günü” 2. “nevruz” DS V, 1683.

ak gün

ak gün “mutlu, iyi gün” DS XII-Ek, 4411.

ala günler

ala günler “ağustos ayında sam yelinin estiği günler” DS I, 188.

alay günü

alay günü “düğünden altı gün sonra, güveyin arkadaşlarının köy meydanında toplanıp, tüfek, tabanca atarak eğlendikleri gün” DS I, 204.

apa

apa “arife günü” DS I, 282; krş. *apa* “şimdi”.

ara günü

ara günü “kına gecesinden iki gün önce, geline boya hazırlamak için toplanılan ve “boya günü” denilen gün ile kına gecesi arasındaki günler” DS I, 293.

arefe

Tarihi Türk Dili Alanında:

arefe “dini bayramlardan önceki gün” KE 121v12; *arefe kün* NF 84-5; *arafa* İMS 174b; *arefe* “asıl Kurban bayramının arefesi, yani zi'l-hiccenin dokuzuncu günü için kullanılır. Bu günde hacılar Arafat'a çıkar. Sonra genişleme yoluyla Ramazan bayramından bir önceki gün için de kullanılmıştır” KamT 49.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

arfa DS I, 308; *arife* TüS 84; Yuyg. *eripe*.

argışlık

Kar-Mal. *argışlık* “14-23 eylül arasındaki günler”.

askı günü

askı günü “düğünün, geline askı asılan ikinci günü” DS I, 344.

âşürâ

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *âşürâ* “muharrem ayının onuncu günü” İMS 158b-7; *âşür* Babür 354a-7.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

aşura ~ *aşır* DS I, 363; Yuyg. *eşure*.

atanmış kün

atanmış kün “atanmış gün denilen, memurların kariyer aldıkları gün”; krş. Mo. *noyan mür-i ol-* “memurlar için kariyer almak istemek” TT VI, 435.

avuz

Kar-Mal. *avuz* “21 mart-31 mart arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *balavuz* “21 ocak-1 şubat arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “24 ağustos-1 eylül arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *avuz* “kış sonu ile bahar arasındaki mevsim”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “ocak”; krş. Kar-Mal. *avuznu al ayı* “şubat”; krş. Kar-Mal. *avuznu art ayı* “mart.

aymuş ayı

Kar-Mal. *aymuş ayı* “13-23 ağustos arasındaki günler”.

baçağ kün

baçağ kün “Hristiyanların oruç günü, perhiz günü, kutsal gün” TT II, A-62; *baçağ* U I, 49; *buzad* ETŞ 26, 2-3; *baçağ kün* TT VII, 40-6; *baçağ* DLT I, 411; *bucuk* “Bulgarca velâdet-i İsa yortusu, buçuk kırımı velâdet perhizinden çıkıldıkta vaki et kesimi, domuz kırdıkları mevsim” Leh.Osm. 66.

Radloff’a göre *bucuk* kelimesi “noel, Hristiyan Bulgarların kutladıkları kırk günlük bir bayram”dır, < Bulg.; R IV, 1863-1864. Yine Radloff *bojuk* “noel, Hz. İsa’nın doğum günü” kelimesi için ? işareti koymuş ve Osm. demiştir ki muhtemelen bu kelime *bucuk* ile aynı kelimedir, R IV, 1691.

Arat’a göre TT VII’de geçen *buzad* ~ *busat* şeklinin *baçağ* ile sinonim olduğunu vurgulayarak Soğd. *pāç* şekline *-a* fiil yapan ek getirilmiş ve *paça-* fiilinden *-ğ* ile *paçağ* > *baçağ* şekli meydana gelmiştir; krş. Skr. *uposatha*, (Arat 1936: 77).

baçağ kelimesi Clauson'a göre *baça-*'dan geliyor; krş. Mo. *baçak* ve *maçak*, krş. Soğd. *p'şyk* "ilahi", EDPT 293b, DTS 76.

baçram

Tarihi Türk Dili Alanında:

baçram ~ *beçrem* ~ *beyrem* "bayram, sevinç ve eğlence günü" DLT III, 176; *bayram* ME 102-4; *bayram* İMS 231b-6; *fiğr bayramı* "Ramazan bayramı" İMS 233a-5; *bayram* İM 184; *bayram* Babür 104-1; *bayram* Sekkakî 182; *bayram* NŞ, R 484a/21-25; *hacılar bayramı* "Kurban bayramı" TS III, 1893; *ulu bayram* "Ramazan bayramı" TS VI, 3950; *kiçi bayram* "Kurban bayramı" TS IV, 2555; *kurban bayramı* Leh.Osm. 254.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

béyram götü "Ramazan bayramının dördüncü, kurban bayramının beşinci günü" DS II, 648; *koca bayram* "Ramazan bayramı" DS VIII, 2891; *küçük bayram* "kurban bayramı" DS VIII, 3024; *baddem bayramı* "bahar bayramı (özellikle kırdada baddem denilen otlarla haşlanarak boyanmış yumurta yenir)" DS XII-Ek, 4439; *bayram* Tüs 160; Çuv. *payran* "yalnız paskalyadan önceki çarşamba için kullanılır" (Paasonen 97); Çuv. *uyav* ~ *uyav kθn*; Alt. *bayram*; Tel. *payram*; Şor. *payram*; Yuyg. *bayram*; Kırg. *mayram*; Kaz. *meyram*; Kar-Mal. *bayram*; Kar-Mal. *kurman bayram* "Kurban bayramı"; Kar-Mal. *oraza bayram* "Ramazan bayramı"; KazT. *beyrem* ~ *meyrem*; Az. *bayram*.

Clauson'a göre Farsça *bađrām*'dan ödünçlemedir, EDPT 308a.

Doerfer de *bayram* için bir etimoloji denemesi yapmamış sadece Türkçe olduğunu söylemiştir. Bu savını da Kâşgarî'ye dayandırdığını ifade etmiştir, TMEN 823.

Eren de, Sevortyan'ın *bayram*'ı, “şölen” anlamına gelen *bay* biçiminden yola çıkarak **bayır*'dan getirmesi ve *bayrak* ile *bayram* arasında olası bir bağdan söz etmesinin yanlış olduğunu vurgulamış ve Tuvaca *bayır* kelimesinin de büyük bir olasılıkla Moğolca alıntı olduğuna işaret etmiştir; krş. Mo. *bayar* “mutluluk, sevinç”, TDES 45a.

badratık

Kar-Mal. *badratık* “12-22 temmuz arasındaki günler”.

bāhūr

< Ar.; *bāhūr* “temmuzda senenin en sıcak günleri olarak bilinen yedi gün ve bunların sıcağı” KamT 85.

başil

Kar-Mal. *başil* “2-12 ocak arasındaki günler”.

bayhın

Kar-Mal. *bayhın* “11-18 şubat arasındaki günler”.

belerze

belerze “nevruz, martın yirmi ikisine rastlayan gün” DS II, 615.

berāt

berāt “Hz. Muhammed'e peygamberliğinin bildirildiği şaban ayının 15. gecesi” İMS 101b-1; *berāt* YB-A, IV-20; *berāt* Şiban 173a-4; *berāt* Hafız 54a-14; *berat* TüS 172.

berdazı

Nog. *berdazı* “nisan ayının 14-21 tarihleri arası”.

bes konak oti

Kaz. (Radloff'ta: Westkirgisisch) *bes konak oti* “1-5 nisan arası”, R I, 8.

beşe

beşe “martın son üç günü ve nisanın ilk iki günü” DS II, 642.

betnam gecesi

betnam gecesi “yilda bir kutlanan özel bir gecedir. O gece ateş yakılıp üzerinden atlanır, şarkılar söylenir, yumurta boyanır” DS II, 646.

bilmek küni

bilmek küni “zi'l-hicce ayının dokuzuncu günü” NF 213-5; krş. *yevmü arife* “İbrahim peygamberin oğlunu kurban etmesiyle ilgili gördüğü düşün 4. gününde bu düşün hayırlı olduğunu anladığı gün”.

boya gecesi

boya gecesi “kız evinde gelinin saçları boyanırken yapılan eğlence” DS II, 744.

boya günü

boya günü “kına gecesinden iki gün önce mazi, düz, rastık taşından geline boya hazırlamak için yapılan toplantı” DS II, 744.

buğday günü

buğday günü “aşure günü, muharrem ayının on ikinci günü” TS I, 682.

bükün

bükün < *bu* + *kün* “bu gün” Maitr. 35-34.

bürkenşik

Kaz. *bürkenşik* “dumanlı, bulutlu gün”.

büyük kına

büyük kına “gelin alma günü” DS II, 832.

büyük kırk

büyük kırk “doğurmuş kadının kırkinci günü” DS II, 832.

cabalak

Kar-Mal. *cabalak* “1-9 mart arasındaki günler”.

camuskıran

camuskıran “20 nisan” DS III, 854.

cay çille

Kar-Mal. *cay çille* “yılın en sıcak kırk günü”; krş. *çille* ~ *çelle* “kışın en soğuk, yazın en sıcak günleri”; krş. Kar-Mal. *kış çille* “kışın en soğuk kırk günü”.

cılını allı

Kar-Mal. *cılını allı* “yılbaşı”; buradaki *allı* “önü, başı”.

cırmı

Kar-Mal. *cırmı* “13-23 ekim arasındaki günler”.

cūgarada

Kırg. *cūgarada* “bu gün” < *cūk* + *arada*; buradaki *cūk* “yakın” anlamındadır.

çagan

Yuyg. *çagan* “Budistlerin yeni yıl bayramı (şubat)”; krş. Alt. *çagan ay* “ocak, Altay halk takviminde birinci ayın adı”.

çıklı

Kar-Mal. *çıklı* “4-12 ekim arasındaki günler”.

çıtırık

çıtırık “çıkacak ayın son, girecek ayın ilk günleri” DS III, 1195.

çille

çille ~ *çelle* “kışın en soğuk, yazın en sıcak günleri” DS III, 1219; Trkm. *çille* “kış, kışın en soğuk günleri”; Az. *çile* “Azerbaycan Türklerinin kışın iki ayına verdiği ad (büyük ve küçük çile olarak ikiye ayrılır ve altmış gün sürer. *büyük çile* aralık ayının

20. gününde başlar. *büyük çile kırk, küçük çile yirmi gündür*); Az. *çille* “doğum, düğün veya ölümden sonra geçen kırk günlük zaman”; krş. Kar-Mal. *cay çille* “yılın en sıcak kırk günü”; krş. Kar-Mal. *kış çille* “kışın en soğuk kırk günü”.

ç'ük

Çuv. *ç'ük ~ ç'ükleme* “Kurban bayramı”.

darabul gecesi

darabul gecesi “köylerde güveyin evinde düzenlenen eğlence gecesi, sadece erkeklerin bulunduğu kına gecesi” DS IV, 1365.

darğan

Az. *darğan* “kış mevsiminin son günü”.

davar bezeği

davar bezeği “Kurban bayramı” DS IV, 1378.

deri

deri ~ déri ~ derigün ~ derinti “panayır kurulan gün, panayır ve pazarın kurulduğu günün arefesi” DS IV, 1433; krş. *diri günü* “pazartesi”; krş. *deri* “çarşamba”; krş. *deri* “perşembe”; krş. *deri* “pazar”.

derim

derim “sonbahar ortasında elma derleme günleri” DS IV, 1434.

dızır

dızır “Hristiyanların bayramı, paskalya” DS IV, 1477.

dommay

Kar-Mal. *dommay* “13-23 ağustos arasındaki günler”.

dragayka

Gag. *dragayka* “Hristiyan azizlerden İvan Kupala'nın günü”.

duvak açma günü

duvak açma günü “gerdek gecesinin sabahı” DS IV, 1614.

duvan

duvan “düğünün ikinci günü” DS IV, 1614.

düğüşü günü

düğüşü günü “nikâhtan sonraki çarşamba günü” DS IV, 1627.

düzgünnü

düzgünnü “gerdek gecesinden bir gün evvelki gün” DS IV, 1646.

el önü

el önü “düğünde çarşamba günü düzenlenen kına gecesi” DS V, 1726.

endîşe küni

endîşe küni “zi'l-hicce ayının sekizinci günü” NF 213-3; krş. *yevmü't-terviye* “zi'l-hicce ayının sekizinci günü”.

endrevük

Kar-Mal. *endrevük* “23 kasım-2 aralık arasındaki günler”; krş. *endrevük ay* “aralık”

erbein günü

Az. *erbein günü* “Hz. Hüseyin'in şehadetinin, kırkıncı günü”.

erik

erik “hidrellez” DS V, 1769.

etiyık

Kar-Mal. *etiyık* “24 eylül-3 ekim arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *et iyık ay* “ekim”.

et pazarı

et pazarı “arife günü” DS V, 1799.

evāyil

evāyil “ayın ilk günleri” YB-A, IV-19.

eyyām-ı acūz

eyyām-ı acūz “şubattan son dört marttan ilk üç günler” KE 30v4.

eyyām-ı teşrîk

eyyām-ı teşrîk “zilhicce ayının 10., 11., 12. ve 13. günleri” İMS 266a-6.

eyyāmü'l-bîz

eyyāmü'l-bîz “her ayın 13., 14. ve 15. günleri” NF 282-7; ayrıca bu terime *aķ künler* denildiğini de NF'den öğrenmekteyiz: NF 282-9; *eyyāmü'l-bîz* “her Arabî ayın 12., 13., 14. ve 15. günleri” İMS 384a-2; *eyyāmü'l-bîz* Gunya 55a-6.

galandar

galandar “yılbaşı” KDİAT.

gına gecesi

gına gecesi “gelinin ve damadın eline kına yakılan, gerdek gecesinden bir önceki gece” DS VI, 2046.

gök gireği

gök gireği “Hristiyanların bayramı, yortu” DS VI, 2137; krş. *girē* “pazar”; krş. *gerey* “pazartesi”; krş. *girey* “cumartesi”; krş. *gireertesi* “pazartesi”.

göreci

göreci “düğünün ertesi günü, paça günü” DS VI, 2158.

gurre

gurre “Arap aylarının birinci günü” KamT 965.

gücük

gücük “1 şubattan 22 marta kadar olan zaman” DS VI, 2209; krş. *gücük* “şubat”; krş.

Gag. *büük güjük* “esasen şubat anlamında olup nadiren de ocak anlamındadır”.

gügük kışı

gügük kışı “nisan ayı içinde yağmurlu ve soğuk günler” DS VI, 2216.

gürüldevük

Kar-Mal. *gürüldevük* “1-10 mayıs arasındaki günler”.

hak günü

hak günü “düğün günü” DS VII, 2253.

hamursuz bayramı

hamursuz bayramı “Yahudilerin Mısır’dan çıkışlarını anmak amacıyla her yıl kutladıkları bayram” TüS 605.

haskına

haskına “kına gecesi” DS VII, 2300.

hemel

Yuyg. *hemel* “22 marttan 21 nisana kadar olan zaman”; krş. Kaz. *kamal* “mart”; krş.

hamel “koç burcu”.

häyit

Özb. *häyit* “dini bayram”; Yuyg. *héyit*.

hidrellez

hidrellez “Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl buluştuklarına inanılan 6 mayıs günü ve 6 mayısta yapılan geleneksel bayram” TüS 639.

Halk takviminin yaz yarıyılı olan Hızır günlerinin ilk günü, Rumî 23 nisan (günümüzde Miladi 6 mayıs), ilkbaharın tam ortalandığı gün olup hidrellez olarak

adlandırılır. Sözlük anlamı olarak *hızır* Ar. “yeşil, yeşermek”ten gelir. Eskiden bu günün, darda kalanların yardımcısı olduğu bilinen Hz. Hızır ile Hz. İlyas’ın her yıl yinelenen buluşma günleri olduğuna inanılmış (Akgür 1993: 135).

hiseb küni

< Ar. + Tü.; *hiseb küni* “kıyamet günü” İMS 68a-6.

ispas

Gag. *ispas* “Hristiyan dininde kurtuluş bayramı”.

qadr

qadr “Kur’an-ı Kerim’in inmeye başladığı ramazan ayının 27. gecesi” İMS 101b-1;

KazT. *kadir-kiçi*.

kapkap günü

kapkap günü “yağma günü” DS VIII, 2634.

karaispat

karaispat “şubat ayının soğuk yapan belli günleri” DS VIII, 2645.

karsan

Kaz. *karsan* “arefe, belli bir meselenin, vakanın önündeki günler”.

kelebüzük

kelebüzük “nevruz” Elazığ-YAD.

kencer

kencer “bağ bozumunda yapılan et bayramı” DS VIII, 2741.

kerti günü

Kar-Mal. *kerti günü* “kıyamet günü”.

kığırdım

kığırdım ~ *ğığırdım* “bayram arefesinden bir önceki gün” DS VI, 2037.

kına düğünü

kına düğünü ~ *kına basma* ~ *kına toyu* “kına gecesi” DS VIII, 2805.

kıravlu

Kar-Mal. *kıravlu* “3-12 aralık arasındaki günler”.

kırçan

kırçan “28 mayıstan 28 hazirana kadar olan süre” DS VIII, 2819; krş. *kırçan ayı* “nisan”.

kırkar

Kar-Mal. *kırkar* “23-31 temmuz arasındaki günler”.

kırkavuz

Kar-Mal. *kırkavuz* “24 ağustos-1 eylül arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *avuz* “kış sonu ile bahar arasındaki mevsim”; krş. Kar-Mal. *avuz* “21 mart-31 mart arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *balavuz* “21 ocak-1 şubat arasında doğanların burcu”; krş. Kar-Mal. *kırkavuz* “ocak”; krş. Kar-Mal. *avuznu al ayı* “şubat”; krş. Kar-Mal. *avuznu art ayı* “mart”.

kış çille

Kar-Mal. *kış çille* “kışın en soğuk kırk günü”; krş. *çille* ~ *çelle* “kışın en soğuk, yazın en sıcak günleri”; krş. Kar-Mal. *cay çille* “yılın en sıcak kırk günü”.

kıyamıt

Kar-Mal. *kıyamıt* “13-20 ocak arasındaki günler”.

kızıl issi

kızıl issi “ağustosun ilk haftasında olan en sıcak günler” DS VIII, 2865.

konok

Alt. *konok* “gün, yirmi dört saat”; Şor. *konak*; Bar. *konak*; Kırg. *konak*, R II, 536.

koy kozdaydı

Kaz. (Radloff'ta: Westkirgisisch) *koy kozdaydı* "nisan başlangıcı", R I, 8.

kozi küzöm ot

Kaz. (Radloff'ta: Westkirgisisch) *kozi küzöm ot* "15-20 temmuz arasındaki günler", R I, 8.

köfrü

köfrü "paskalya bayramından önce Türklerce yapılan bir tören" KDBulg.A.

ķurban küni

ķurban küni "Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye karar verdiği gün" NF 213- 6; krş. *yevmü'n-naħr* "İbrahim peygamberin oğlunu kurban etmeye karar verdiği gün".

kün

Tarihi Türk Dili Alanında:

kün "gün" T I K, 3; *kün* TT I, 99; *kün* TT VI, 326; *kün* KB 765; *kün* DLT I, 69; *kün* KE 38v2; *kün* NF 112-7; *kün* ME 137-8; *kün* CC 122-2; *kün* GT 37-12; *kün* Terc. 5b-2; *kün* İM 184; *kün* Babür 55-8; *kün* Sekkakî 134; *kün* Şiban 39a-2; *kün* LT 557; *kün* ŞT 66a-12; *kün* ŞS 261; *gün* DK 152-3; *gün* TS V, 3518; VB *küwen*.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

gün DS XI, 4056; *gün* Tüs 583; Çuv. *køn*; Yak. *kün*; Dolg. *kün*; Alt. *kün*; Şor. *kün*; Tel. *kün*; Özb. *kün*; Yuyg. *kün*; Kırg. *kün*; Kaz. *kün*; Kar-Mal. *kün*; Kar. *kin*; KazT. *kün*; Gag. *kün*; Az. *kün*; R II, 1344.

W. Winter'e göre (Winter 1963: 245) Toh. *kom*, Tü. **qōn* veya **kōn*, TMEN 1688.

Clauson ise *kün* kelimesi için şunları söyler: “*kün* kelimesi temelde “güneş” anlamında kullanılmıştır, burada ise bir aktarmadan dolayı “gün” anlamındadır. Çağdaş lehçelerin bir çoğu kelimeyi “gün” anlamında kullanır, EDPT 725a.

künica

künica “hergün” Abuşka 365.

künde

Tarihi Türk Dili Alanında:

künde “hergün” ME 139-4; *künde* CC 60-3; *künde* Lutfi 221; *günde* TS III, 1866; *gündeye* “günlük” TS III, 1867.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

kunde “hergün” DS VIII, 3001; Kaz. *künde*.

künikek

künikek “her günkü” TT I, 160.

Bang ve Gabain notlarında bu kelimeyi ihtiyatlı olarak **künik*- şeklinde düşünüp, *kün* isminden getirirler. Anlam olarak “her günkü” şeklindedir (Bang 1929-a: not. 160).

küz

Kar-Mal. *küz* “2-13 eylül arasındaki günler”.

küz allı

Kar-Mal. *küz allı* “1-11 temmuz arasındaki günler”.

lukkol

Kar-Mal. *lukkol* “1-10 haziran arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *lukkola* “nisan”.

lukkur

Kar-Mal. *lukkur* “22-31 mayıs arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *lukkur* “haziran”.

mahul

mahul “bayramın ikinci günü” DS IX, 3106.

mart-gurt

Kar-Mal. *mart- gurt* “8-16 mart arasındaki günler”.

mereke

Kaz. *mereke* “bayram gibi, mutlu gün”.

multu

Tel. *multu* “Hristiyanların ocak ayında kutladıkları yortu”.

miceh

miceh “hıdrellez günü” DS IX, 3196.

mihricān

< Ar.; *mihricān* “eski İranlıların iki büyük bayramından birinin adı olup güneş ayının 16. gününe rastlar. Bu gün, İran Mecusilerinin nevruzdan sonra gelen en büyük bayramıdır” İMS 282a-3.

miṛāc

miṛāc “Hz. Muhammed’in göğe çıktığı Recep ayının 27. gecesi” İMS 38b-8; *miṛāc* GT 7-3; *miṛāc* Şiban 158a-12; *miṛāc* MN 20-8; *miṛāc* KEMŞ 154a; *miraç* TüS 1029.

mişi

< Soğd.; *mişi* “Soğd aylarının 16. günü” TT VII, 8-4.

mθn-kθn

Çuv. *mθn-kθn* “paskalya yortusuna yakın bir zamanda kutlanan bir bayram, paskalya”.

nagran

< Soğd.; *nagran* ~ *ngran* “Soğd aylarının 30. günü” TT VII, 9-16.

naḥırgoyan

naḥırgoyan “bir yıllığına ücretle tutulan çobanların hesap verdikleri aralık ayının 25. günü” DS IX, 3234; *nahırkavan* “1 aralık” DS IX, 3234.

nehār

< Ar.; *nehār* “gündüz” GT 151-4; *nehār* Lutfi 1682; *nehār* Sekkakî 260.

nev-rūz

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *nev-rūz* “nevruz, ilkbaharın başlangıcı” KE 112r20; *nev-rūz* İMS 282a-3; *nev-rūz* Lutfi 1562; *nev-rūz* Şiban 42b-12; *nev-rūz* Camasb. 2367.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Çuv. *nəres*; Özb. *nəvröz*; Yuyg. *noruz*; Kırg. *nooruz*; Trkm. *novruz*; Az. *novruz*.

Farsça “yenigün” anlamına gelen *nevruz*, güneşin güney yarımküreden Ekvator çizgisini aşarak kuzey yarımküreye geçiş noktası olan koç burcu başlangıcına geldiği martın 21., artık yıllarda 20. ve kasımın 135. günüdür. İlkbaharın başlangıcı olup, Celalî takvimin ilk günüdür. Bu gün gece ve gündüz eşittir (Akgür 1993: 138).

nikkol

Kar-Mal. *nikkol* “11-21 Mayıs arasındaki günler”.

oğlakkıran

oğlakkıran “30, 31 mart ve 1 nisan günlerine verilen ad” DS XII- Ek, 4609.

oraza açılğan kün

Kar-Mal. *oraza açılğan kün* “ramazan ayının ilk günü”.

oraza cabılgan kün

Kar-Mal. *oraza cabılgan kün* “ramazan ayının son günü”.

ödüş

ödüş “gün, tam gün” BK-G-D.

öngün

öngün “arife, bir gün önce” DS XII- Ek, 4624; *öngün* TüS 1139.

paça günü

paça günü “düğünün paça çorbası ziyafeti çekildiği ertesi günü” TüS 1151.

pasha

Trkm. *pasha* “Hristiyanların Hz. İsa’nın dirildiğine inandıkları gün yaptıkları bayram, paskalya bayramı”; Az. *paşha*; krş. *paşkalya* “Hristiyan bayramı”.

paşkalya

paşkalya “Hristiyan bayramı” Leh.Lug. 538; *paşkalya* “İbranice *feşh*’den gelir ve Hristiyanların bayramıdır” KamT 344; krş. *pasha* “Hristiyanların, Hz. İsa’nın dirildiğine inandıkları gün yaptıkları bayram, paskalya bayramı”.

paştama

Tel. *paştama* “bayramın ilk günü”.

perhîz

perhîz “Hristiyan orucu, bayramı” Osm., R IV, 1235.

pün

Küer. *pün* < *bu* + *kün*; Tel. *pün* “bugün”; Tel. *puun*, R IV, 1364.

regāyib

regāyib “recep ayının ilk cuma gecesi” İMS 158b-1; *regaip* TüS 1219.

roç

< Soğd. *rōç*; *roç* “gün” TT VII, 9-16.

rukkul

Kar-Mal. *rukkul* “11-21 haziran arasındaki günler”.

samat günü

samat günü “cuma günü yapılan gelin yazma günü” DS X, 3531.

sanarık

Kar-Mal. *sanarık* “19-28 şubat arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *sınarık* “13-22 kasım arasındaki günler”.

sınarık

Kar-Mal. *sınarık* “13-22 kasım arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *sanarık* “19-28 şubat arasındaki günler”.

saņa cıl

Yak. *saņa cıl* “yılbaşı”; krş. Yak. *sanga cıl* “ilkbahar”.

sanada

sanada “o gün” DS X, 3534.

saya gecesi

saya gecesi “Hristiyanların haçı suya attıkları gece” TS V, 3348.

simet

simet “paça günü” DS X, 3636.

s'imǎk

< Rus.; Çuv. *s'imǎk* “Çuvaşların bir bayramı”

Mecusi Çuvaşların bir bayramıdır ki eskiden çarşamba günü başlayarak bir hafta sürerdi, şimdi ise onlar bu bayramı ekanimi selaseye tesadüf eden pazar günü

kutlarlar, Hristiyanlaşmış Çuvaşlarda ise bu isim, ekanimi selase bayramı anlamına gelir (Paasonen 144).

soruğ günü

soruğ küni “kıyamet günü” ŞS 190; *soru günü* TS V, 3518.

sötke

< Rus. *sutki*; Kırg. *sötkö* “gece-gündüz, yirmidört saat”; Kaz. *sötke*.

sroş

< Soğd. *srōş*; *sroş* “Soğd aylarının 17. günü” TT VII, 8-1.

sümmekli

Kar-Mal. *sümmekli* “22 aralık-1 ocak arasındaki günler”.

süphe

süphe “düğünden bir önceki gün” DS X, 3716.

şekk küni

< Ar. + Tü.; *şekk küni* “hilâlin görünmemesi sebebiyle Şaban ayının 30. günü mü yoksa Ramazan ayının 1. günü mü olduğunda tereddüt ortaya çıkma” İMS 269a-4.

takı günü

takı günü “düğün sırasında konukların geline armağanlarını vermek için tören yapılan gün” DS X, 3807.

takıl günü

takıl günü “düğünün başladığı ilk gün” DS X, 3808.

taldırık

Kar-Mal. *taldırık* “1-12 ağustos arasındaki günler”.

tamşa

tamşa “kına gecesi” DS X, 3818.

tatavı

tatavı ~ *tatavu* “ramazandan bir önceki gün” DS X, 3843; *tetavı* “arife günü” DS X, 3898.

tato

tato “arife günü” DS X, 3844.

tavlāk

Çuv. *tavlāk* “gece ve gündüz birlikte, yani yirmi dört saat”.

tepreş günü

tepreş günü “nevruz günü” DS X, 3886.

terviye kün

< Ar. + Tü.; *terviye kün* “arefeden önceki gün” İMS 315b-5.

teşriq küni

teşriq küni “Arapların çölde kurban kestikleri zilhiccenin 10., 11., 12. ve 13. günleri” İMS 332a-1.

toklu toymaz toguz kün

Kar-Mal. *toklu toymaz toguz kün* “17-25 aralık arasındaki günler”.

totur

Kar-Mal. *totur* “1-10 nisan arasındaki günler”; krş. Kar-Mal. *totur* “Karaçay-Malkar halk takviminde bahar aylarının adı”; krş. Kar-Mal. *toturnu al ayı* “mart”; krş. Kar-Mal. *toturnu art ayı* “nisan”.

toy

toy “toy, eğlence” TT II 8, 65; *toy* TT VIII, 5; *toy* KB 2349; *toy* DLT I, 522; TMEN 1352; EDPT 566b.

tüſ

Alt. *tüſ* “gün”; krş. Şor. *tüſ* “zaman, vakit”; krş. *tüſ* “öğle”; krş. Kar-Mal. *tüſlük* “gece”; krş. *tüſtük* “ara, fasıla”; krş. *tüſlük öği* “dinlenmek için yolcuların gece yarısından sonraki vakitleri”; krş. Şor. *kün tüſtügü* “öğle vakti”; krş. *süritüſ* “öğle vakti”.

uğundurma

uğundurma “34 saatlik orucun son günü” DS XII-Ek, 4783.

uluğ kün

uluğ kün “kıyamet günü” İM 137; *ulu kün* “bayram, tatil günü” CC 132-2.

urıs atnası

KazT. *urıs atnası* < *rus* + *atnası* “Rus bayram günü, pazar”; buradaki *atna* kelimesi “hafta” anlamındadır.

yanar gün

yanar gün “temmuzun son üç günü” DS XI, 4160; krş. *yanarayı* “temmuz”.

yaſı

yaſı “gün” ŞU-K, 9; *yaſı* ŞU-D, 3; *yaſı kün* TT VI, 326; *yaſı* TT VII, 40-115; Kırg. *canğı* “az bir müddet önce”.

Aslında bu kelime bildiğimiz “yeni” kelimesinin eski şeklidir. Ancak runik harfli metinlerde “gün” anlamında da kullanılmıştır. Anlam olarak “yeni, başlangıç” demektir, EDPT 943b.

yélđa

Az. *yélđa* “aralık ayının 21. gününe rastlayan en uzun gece”.

yevmü arife

< Ar.; *yevmü arife* “İbrahim peygamberin oğlunu kurban etmesiyle ilgili gördüğü düşün 4. gününde bu düşün hayırlı olduğunu anladığı gün” NF 213-4; krş. *bilmek küni* “zilhicce ayının dokuzuncu günü”.

yevmü'n-nahr

< Ar.; *yevmü'n-nahr* “İbrahim peygamberin oğlunu kurban etmeye karar verdiği gün”; krş. *kurban küni* “İbrahim peygamberin oğlunu kurban etmeye karar verdiği gün”.

yevmü't-terviye

< Ar.; *yevmü't-terviye* “zilhicce ayının sekizinci günü” NF 213-3; krş. *endişe küni* “zilhicce ayının sekizinci günü”.

yılbaşı

yılbaşı “ocak ayının ilk günü” TüS 1630.

yılsırtı

yılsırtı “yılbaşı, ocak ayının ilk günü” DS XI, 4272.

yoğ

yoğ “merasim, cenaze merasimi” KT, K-D; *yoğ* O, 12; *yoğ* DLT III, 143; *yoğ* KB 1564; EDPT 895a.

yünüm

yünüm “koyun yıkama bayramı” DS XI, 4331.

zirat

zirat “bayramdan bir önceki gün, arife” DS XI, 4389; *ziyarat* DS XI, 4391.

zmugtug

< Soğd. *zmxwtwg*; *zmugtug* “Soğd aylarının 28. günü” TT VII, 9-29.

7. TÜRK DİLİNDE GÜNÜN BÖLÜMLERİNE VERİLEN ADLAR:

7. 1. “Gece ile Sabah Arası” Bölüme Verilen Adlar:

alagöbe

Kaz. *alagöbe* “sabahleyin, tan yeri belli olmaya başladığı vakit”.

alar

alar “sabahın ilk aydınlığı, alaca karanlık” DK 11-7; *alar sabah* TS I- 87; *alar tan*

TS I- 87, *alan* “sabahın ilk aydınlığı, alaca karanlık” DK 105-5.

aray

Kaz. *aray* “gece karanlığının azalarak, sabah aydınlığının belirdiği zaman”.

ayık

Kar-Mal. *ayık* “şafak sökmeden, sabahın erken vakti”.

bagımdat

Kırg. *bagımdat* “gün ağarması, şafak”.

bozarantı

Az. *bozarantı* “gecenin sabaha yakın, alacakaranlık vakti”.

dag

dag “sabah, tan vakti” DS IV, 1321.

dandarlığı

dandarlığı < *tañ* + *darlığı* “tan vakti gün ağardığı zaman” DS IV, 1357; krş. *tañ* “tan vakti”.

danüzü

danüzü < *tañ* + *üzü* “şafak söktüğü zaman” DS IV, 1363; krş. *tañ*.

dik yarısı

dik yarısı “gece yarısı” DS IV, 1490.

dünbülđi

dünbülđi < *tün* + *boldı* “geceleyin, gece vakti” BM, KTS 73.

edhem

edhem mec. “gece” Sekkakı 193.

er

er “sahur vakti” DS XII-Ek, 4497; *erden* DS V, 1764; *ertene* “sahur vakti” DS V, 1777; *irden* “sahur” DS VII, 2547; krş. *erte* “tan vakti”.

erte

Tarihi Türk Dili Alanında:

ärdä “erken, tan vakti” TT VII, 10-24; *irte* “tan vakti, sabah aydınlığı” İMS 273a-2; *irte* “sabahın evvel vakti, er, erken” İM 184; *irte* Sekkakı 269.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ertan “gün doğma zamanı” DS V, 1777; *erten* DS V, 1777; Yak. *erde*; Şor. *erte* ~ *erten*; Leb. *ärtä*; Tar. *ärtä*; Soy. *ärtä*; Yuyg. *erte*; Kaz. *erte*; Kum. *erten*; Kar-Mal. *ertden*; KazT. *irte*; Krm. *ärtä*; Az. *érte* “sabahtan, erkenden”, R I, 790-791 ve R I, 1469; krş. *irte* “gündüz”; krş. *irte* “sonra”; krş. *ertä* “yarın”; krş. *erte* “sabah; krş. *irte* “gece”.

üzàn

Özb. *üzàn* “tan”.

fitı

fitı “gece yarısı” DS V, 1861.

göcüük

göcüük “tan vakti” DS VI, 2120.

güner

güner “tan vakti” DS VI, 2228.

horazönü

horazönü “gece yarısı ile imsak arasındaki zaman” DS VII, 2410.

horoz ötümü

horoz ötümü “sabaha karşı horozların ötmeye başladığı zaman” DS VII, 2412.

horuz mañı

horuz mañı “sabaha karşı horozların ötmeye başladığı zaman” DS VII, 2415.

hupten

< Far.; Yuyg. *hupten* “gece”.

ığrık

ığrık “tan vakti” DS VII, 2455; *ığrık* “karanlık gece” DS VII, 2458.

ilkışma

ilkışma “gün doğmadan önce görünen ilk ağartı, tan zamanı” DS VII, 2473.

ımurcık karanlık

ımurcık karanlık “tan atma zamanı, alaca karanlık” DS VII, 2475.

ırlık

ırlık “imsak zamanı” DS VII, 2488.

iki yasdı

iki yasdı “gece yarısı” DS VII, 2516.

ıldırayaz

ıldırayaz “parlak, aydınlık gece” DS VII, 2465.

imsāk

imsāk “oruca başlama zamanı” Lutfi 917; *imsāk* TüS 702.

irte

irte “gece” DS VII, 2553; krş. *irte* “gündüz”; krş. *irte* “sonra”; krş. *ertä* “yarın”; krş. *erte* “sabah”; krş. *irte* “tan vakti”.

kame

kame “gece” ŞS 251.

karā

Tel. *karā*; Şor. *karā*; Sag. *karā*; Koyb. *karā* “gece”, R II, 142.

kiçä

Tarihi Türk Dili Alanında:

kiçä “gece” M I, 31-4; *käçä* TT VII, 44-6; *kiçä* KB 2533; *kiçä* AH 184; *kéçe* KE 21 v 2; *kéçä* NF 141-3; *kéçä* ME 138-6; *keçe* ~ *kiçe* CC 71-15; *kiçe* İMS 152a-1; *kiçe* GT 81-1; *kece* KK 45b-4; *keşe* EZ, KTS 115; *kiçe* Babür 57-4; *kiçe* Sekkakî 188; *kiçe* LT 880; *kiç* ~ *kiçe* ŞS 273; *gice* DK 42-9.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

geje DS VI, 1971; *cece* KDİAT; Çuv. *s'er*; Alt. *keçki* ~ *keçe*; Tar. *käş*; Özb. *keça*; Yuyg. *keç* ~ *kéçe*; Kaz. *keş*; Kar-Mal. *keçe*; Nog. *keşe*; KazT. *keç* ~ *kiç* ~ *kiçe*; Trkm. *gice*; Gag. *gece*; Az. *géce*; R II, 1181.

Bang, *Mektuplar*'da *käçä* şeklini *keççe* < **käç-çä* şeklinde düşünmüştür (Bang 1980:67); Räsänen de < *käç* veya *kēç* “geç” + dat. -*ä* fikrini savunmuş ve örnek olarak da *tün+e* şeklini vermiştir (Räsänen 1957: 60) ve EW 245b.

Clauson ise, *kéç-* fiilinden geldiğini söylemiştir, EDPT 694b; Tekin'e göre *keç* “geç” kelimesinden +A dativ-lokativ eki ile yapılmıştır (Tekin 1993: 29); Eren'e göre ise Türkçe *kiç* veya *kéç* kökünden çıkmıştır, *kīç-* *e* > *gece*, TDES 150b.

Marcel Erdal'a göre de *keçä*, ölmüş **ke* adının eşitlik durumudur. Aynı adın araç durumu *ken* ve çıkma durumu *kedin* eski ve orta Asya Türkçesinde çok kullanılan belirteçlerdir. Bu sözcüklerin ikinci fonemi hemen hemen bütün eski metinlerde *i* harfiyle yazılan *e* olduğuna göre *käç*- "geçmek" eylemiyle ilgileri olamaz (Erdal 1977: 88); DTS 291.

közbaylangı

Kar-Mal. *közbaylangı* "gece".

kulaniyek

Kaz. *kulaniyek* "sabahın olmaya, tan yerinin ağarmaya başladığı zaman".

leyl

< Ar.; *leyl* "gece" GT 151-4; *leyl* Lutfi 1682; *leyl* Sekkaki 258; *leyl* MN 20-5.

maraz

maraz "karanlık gece" DLT I, 411.

obaş

obaş "gün doğmadan, sabaha karşı zaman" DS XII-Ek, 4608; *obaştan ~ obaşdan* "şafak sökmeden, erkenden, sahur vakti" DS IX, 3260; Az. *obaş* "sahur vakti, tan yeri ağarmaya başlamadan önceki zaman".

öküz uyumu

öküz uyumu "gece yarısı" DS IX, 3328.

sagak

sagak "şafak" CC 95-2.

sahın

sahın "gece yarısı" DS X, 3515.

sahur

sahur “sahur vakti” Tüs 1245; *süfür* “sahur” DS X, 3705; *zöhür* “sahur” DS XI, 4399; *sör* “sahur vakti” DS X, 3680.

sandırak

Kar-Mal. *sandırak* “gece”.

saraş

Kar-Mal. *saraş* “sahur vakti”.

sâri

Kaz. *sâri* “tan yerinin ağarmaya başladığı zaman”.

seher

Tarihi Türk Dili Alanında:

seher “seher vakti” KE 106r21; *seher* ME 13-6; *seher* İMS 275a-6; *sehergāh* GT 120-1; *seher* Şiban 117b-4; *seher-gāh* Sekkakî 191; *seher* LT 2837; *seher* ŞT 91b-12.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

saşar DS X, 3515; *seher* Tüs 1274; Özb. *sāhār*.

sevur

sevur “sahur vakti” DS X, 3594.

şafağ

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *şafağ* “şafak vakti” Lutfi 1727; *şafağ* Şiban 79b-8.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

dilki şafā “şafak sökmeden evvelki zaman” DS IV, 1495; *şavak* DS X, 3753; Trkm.

şapak.

şevün

şevün “yarı gece veya gece yarısı” Elazığ-YAD.

tañ

Tarihi Türk Dili Alanında:

tañ “tan, şafak vakti” T I K, 11; *tañ* IrkB. 38-39; *tañ* TT II, A-61; *tañ* KB 3287; *tañ* DLT I, 170; *tañ* AH 147; *tañ* KE 217v5; *tañ* NF 322-14; *tañ* ME 77-3; *tañ-sara* “şafak, tan kızılığı” CC 71-29; *tañ* GT 325-5; *tain* KMSem., KTS 192; *tan* KK 45b-4; *tañ* Abuşka 173; *tañ* Babür 129-40; *tañ* LT 1246; *tañ* ŞS 104; *tañ* DK 21-5; *tañla* “şafak vakti” DK 287-13; *tañ* TS V, 3716.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

dan ~ *dān* ~ *dañ* “tan vakti” DS IV, 1355; Alt. *tañ*; Şor. *tañ*; Tel. *tañ*; Yuyg. *tañ*; Kırg. *tañ*; Kaz. *tan*; Kar-Mal. *tañ*; Nog. *tañ*; Trkm. *dañ*; Az. *dan*; Gag. *dan*; krş. *tañ* “sabah”.

tañdak

Tel. *tañdak* “sabah kızılığı, şafak” < *tañ* + *dak*, R III, 812.

temşit

temşit “oruca başlama zamanı, imsak” DS X, 3876.

tün

Tarihi Türk Dili Alanında:

tün “gece” T I G, 5; *tün* KT-G, 2; *tün* TT VII, 3-1; *tün* Maitr. 53-15; *tün* KB 288; *tün* DLT I, 82; *tün* AH 13, 15; *tün* KE 76r20; *tün* NF 252-11; *tün* ME 40-2; *tün* CC 71-17; *tün* GT 181-12; *tün* Terc. 30b-7; *tün* Terc. 30b-6; *tün* KK 45b-4; *tün* İM 185; *tün* Abuşka 219; *tün* Babür 48-2; *tün* LT 411; *tün* ŞS 127; *dün* MCen. 63b-8; *dün* *buçuğı* “gece yarısı” Teshil 55a-9; *dün* *dulpu* “gece vakti, geceleyin” TS II, 1314.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

tün DS X, 4011; Yak. *tüün*; Dolg. *tün* ~ *tünü*; Alt. *tün*; Şor. *tün*; Tel. *tün*; Koyb. *tünerte* “gece yarısı, ortası” < *tün* + *orta*, R III, 1551; Özb. *tün*; Yuyg. *tün*; Kar-Mal. *tün*; Kırg. *tün*; Kaz. *tün*; DTO 247.

tünle

tünle “gece, geceleyin” NF 267-1; *tünle* ME 102-1; *tünle* KK 45b-4; *dünle* ~ *dünlece* TS II, 1319; *dünle* “sabahın köründe” TE; *dünle* ~ *dünne* “sabah erken, gün ağarmadan” DS IV, 1631.

tüşlük

Kar-Mal. *tüşlük* “gece”; krş. Şor. *tüş* “zaman, vakit”; Alt. *tüş* “gün”; krş. *tüş* “öğle”; krş. *tüşlük* “ara, fasıla”; krş. *tüşlük öği* “dinlenmek için yolcuların gece yarısından sonraki konak vakitleri”; krş. Şor. *kün tüştüğü* “öğle vakti”; krş. *süritüş* “öğle vakti”.

zeğet

zeğet “gece” DS XI, 4355; krş. *zeet* “sonra, az sonra”.

7. 2. “Sabah ile Öğle Arası” Bölüme Verilen Adlar:

aksut

Kar-Mal. *aksut* ~ *ashut* “kuşluk vakti”.

ayırgı

Kar-Mal. *ayırgı* “öğleye yakın vakit”.

azan

Kaz. *azan* “sabah vakti”.

bām-dād

bām-dād “sabah, sabahleyin, seher” Babür 370-2.

çaşt-gâh

< Ar.; *çaşt-gâh* “kuşluk vakti” KE 196r12; Az. *çaşt* ~ *çéşt*.

duhâ

< Ar.; *duhâ* “kuşluk vakti” Şiban 138b-6.

gabaca gün

gabaca gün “sabahla öğle arası vakit” DS VI, 1882.

gaşuḥ çalımı

gaşuḥ çalımı “kahvaltı zamanı” DS VI, 1935; krş. *gaşşık çalımı* “akşam yemeği zamanı”; krş *kaşık çalımı* “akşam yemeği zamanı”.

gezek gidimi

gezek gidimi “kuşluk vakti” DS VI, 2021.

gözlek

gözlek “sabah” DS VI, 2182.

güneşiği

güneşiği “sabah” DS VI, 2228.

harsın

Dolg. *harsın* ~ *hassın* “sabah”; Dolg. *harsiärde* “sabah, sabahleyin” < *harsın* “yarın” + *ärdä* “erken”; Yak. *sarsın* “sabah”; Yak. *sarsıarda* < *sarsın* “yarın” + *ärdä* “erken”.

iran

Çuv. *iran* “sabah”.

imece

imece “bir zaman kavramını ifade eder ve sabah kahvaltısı ile öğle arasındaki zamana rastlar” KDİAT.

ir

Tarihi Türk Dili Alanında:

erte “sabah, sabahleyin” NF 100-9; *irte* Terc. 30a-13.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Çuv. *ir*; Alt. *erte*; Tel. *erte*; Tob. *irte*; Bar. *irtä*; Hak. *ır-et*; Kum. *erten*; Trkm. *ir* ~ *ertir* ~ *irki*; krş. Mo. *erte* “erkenden”; krş. Man. *erde* “erken”, EW 46a; krş. *irte* “gündüz”; krş. *ertä* “yarın”; krş. *irte* “tan vakti”; krş. *irte* “gece”.

kagar

Kar-Mal. *kagar* “öğleye yakın vakit”.

kuşluk

kuşluk “kuşluk vakti” ŞS 230.

kuşluk

Tarihi Türk Dili Alanında:

kuşluk “sabah ile öğle arasındaki vakit” KE 113r21; *kuşluk* NF 261-11; *kuşluk* ME 55-5; *kuşluk* Terc. 30b-1; *kuşluk* KTS 140; *kabakuşluk* “öğle vaktine yakın olan kuşluk” TS IV, 2146; *kuşluğun* “kuşluk” TS IV, 2754; *kaba kuşluk* “öğle vaktine yakın olan kuşluk” Leh.Osm. 258.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

alaguşluk “öğleden evvelki zaman” DS I, 187; *gabaguşluğ* DS VI, 1882; *guşluğ* DS VI, 2202; *incekuşluk* “sabah ile kuşluk arası zaman” DS VII, 2538; *koca kuşluk* “öğleye yakın olan zaman” DS VIII, 2892; *kuşluk* Tüs 939; Özb. *tuşlik*; Kar-Mal. *kuşluk*; Kar-Mal. *ullu kuşluk* “öğleye yakın vakit”; Trkm. *guşluk*; Gag. *kuşluk*.

Clauson’a göre *kuşluk* kelimesi *kuş*’tan geliyor, EDPT 672b; Eren’e göre ise Tü. *kuşluk* ile Özb. *tuşlik* arasında büyük bir benzerlik vardır. Ancak Özb. *tuşlik*

kelimesi *tuş* “ögle” den gelir. Türkçe *kuşluk* ile Özb. *tuşlik* arasında bağlantı kurmak mümkün değildir, TDES 270b.

odaygı

Kar-Mal. *odaygı* “sabah vakti”.

oğlak gelini

oğlak gelini “kuşluk, öğleye doğru” DS XII-Ek, 4609.

şabāḥ

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *şabāḥ* “sabah vakti” Sekkakî 333; *şabāḥ* Hafız 60b-7; *şabaḥ* DK 268-5; *şabadança* “sabahtan, sabah olur olmaz” DK 7-11; *sabahlaca* “sabah olur olmaz” TS V, 3213.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

çin sabah “sabah erkenden” DS III, 1230; *savaḥ* DS X, 3551; *zabah* DS XI, 4340; Gag. *sabaa*; Az. *sabah*.

sâske

< Far.; Kaz. *sâske* ~ *sâske tûs* “sabah güneşinin biraz daha yükseldiği zaman”; Kırg. *sâskä* “öğleden önce saat 10-11 sıraları”, R IV, 488; EW 413a.

sülf

sülf “sabah” Arpaçay-KD.

şeb-gîr

şeb-gîr “sabah vakti” Lutfi 1716.

tamdan

Kar-Mal. *tamdan* “kuşluk vakti”.

tañla

Tarihi Türk Dili Alanında:

tañ “sabah” TT VII, 35-1; *tañla* “sabahleyin” Babür 166-2; *tañlacak* “sabahleyin”
Gunya 57a-2; *tañla* ~ *dañla* “sabahleyin” TS V, 3730.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Yuyg. *tañla* “sabah”; Bar. *tañna*; Tar. *tañna*, R III, 809; krş. *tañ* “tan vakti”.

tārta

Sag. *tārta* “sabah erkenden” < *tañ* + *ärtä*, R III, 860.

turuş

Kar-Mal. *turuş* “öğleye yakın vakit”.

7. 3. “Öğle ile Akşam Arası” Bölüme Verilen Adlar:

aleş

aleş “öğlen sonu” Elazığ-YAD.

apet

< Rus. *obéd*; *apet* “öğleden sonra” DS I, 286; (Tietze 1957: 23).

aşr

< Ar.; *aşr* “ikinci vakti” İMS 315b-4; *aşır* KK 45b-13; *asır* KamT 57; Az. *esr*.

avar

Kar-Mal. *avar* “akşama yakın vakit”.

besin

< Far.; Kaz. *besin* ~ *besindik* “öğle vaktinden biraz sonrası”; Kırg. *beşim*; kırgız
beşim “*beşim* den sonra gelen zaman, saat 15-16 suları”; Tob. *bişin*, R IV, 1788.

bölüngü

Kar-Mal. *bölüngü* “öğle vakti”.

cağsığırığ

Yak. *cağsığırığ* “güneşin batma zamanı, akşam olma zamanı”.

cepelik

Kar-Mal. *cepelik* “öğlen vakti”.

dalkaranlık

dalkaranlık “öğle zamanının en sıcak anı” DS IV, 1345.

dal yanar

dal yanar “günün en sıcak zamanı, öğle vakti” DS IV, 1347.

diğer

Kırg. *diğer* “güneş batmadan biraz önceki zaman”.

deste

Az. *deste* “gündüzün saat 12 olduğu zaman”.

eñir çolkon

Alt. *eñir çolkon* “akşam şafağı”; krş. Alt. *eñir* “akşam”.

gicara

Trkm. *gicara* “akşam üstü”.

gün dikimi

gün dikimi “öğle vakti” DS VI, 2226.

gündöndü

gündöndü “öğleden sonraki vakit” DS VI, 2227.

gün eğilmesi

gün eğilmesi “ikinci vaktinden sonraki zaman dilimi” DS VI, 2227; *gün eğişmesi*

“ikindiden sonraki zaman” DS VI, 2227; *gün eyişmesi* “öğle ile ikinci arasındaki

zaman” DS VI, 2229.

gün eksigi

gün eksigi “ikindiden sonraki zaman” DS VI, 2227.

iki namaz arası

iki namaz arası “öğle ile ikindi arası, öğleden sonra” Babür 257b-13.

ikindi

Tarihi Türk Dili Alanında:

ikindi “ikindi vakti” KB 5851; *ikindi* DLT I, 140; *ékindü* NF 33-7; *ékindük* NF 30-14; *ekindü* CC 71-21; *kinde* CC, KTS 123; *ikindi* İMS 170a-8; *yikindü* Terc. 30b-3 (Terc.’de bu kelime için Türkmençe ibaresi var); *yekindü* BM, KTS 268; *ikindi* İM 184; *ikindi* ŞS 57; *ikindü* DK 226-7; *ükündü* ~ *ükündün* Gunya 20b-10 ve 41b-8; *kızılca ikindi* “akşama yakın ikindi vakti” TS IV, 2540.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

dal ikindin “ikindi vakti” DS IV, 1345; *dar ikindi* “ikindi ile akşam arasında ve akşama daha yakın olan zaman” DS IV, 1371; *dil ikindi* “ikindinin sonu akşama yakın olan zaman” DS IV, 1458; *ilkindin* ~ *ilkindi* ~ *ilkindi otu* ~ *ilkindotu* ~ *ilkindi* ~ *ilkündü* “ikindi vakti” DS VII, 2530; *kındiyin* “ikindi vakti” DS VIII, 2810; *kızıl ikindi* “ikindiden sonra güneşin batmaya yakın olduğu zaman” DS VIII, 2865; *ikindi* TüS 691; Kaz. *ekindi*; Kar-Mal. *ekindi*; Nog. *ikindi*; Trkm. *ikindi*; Trkm. *ikindin* “ikindi ile akşam arasındaki zaman”; Gag. *ikindi*; Az. *ilkindi* ~ *ikindi*.

Doerfer’e göre bu kelime esasen sayı bildirir. 1., 2., 3. gibi, ama bir diğer anlamı da “öğleden sonra vaktinden güneşin batımına kadar olan zaman”ı ifade eder. Mukaddimetü’l-Edeb’de *gurta namāzın çağ* şeklindeki ifadede ikinci namaz anlamı çıkar. Yani “ikinci namazın vakti, zamanı, çağı”. O zaman burada bir giderme (ellipse) sözkonusudur, TMEN 650. Doerfer’in tespitleri uygun olmakla birlikte

ikindi namazı, namazların sıralanmasında ikinci değil üçüncü namazdır (sabah namazı, öğle namazı, ikindi namazı). Kelimenin aslının en eski metinlerde *ékindük* olması beklenirken KB ve DLT’de *ikindi* şeklindedir. Halbuki NF ve CC’de ise *ékindü* ~ *ékindük* şeklindedir. Oysa yine NF’de “ikinci” anlamı için geçen kelime *ékinç* ~ *ékinçi* ~ *ékkinç* ~ *ékkinçi*’dir (Ata 1998: 116-117).

Yine Anadolu Ağızlarında ve Azeri lehçesinde görülen *ilkindi* şekli de güneşin ilk inmeye başladığı zamandan hareketle düşünülmüş ve *ilk* + *indi* şeklinde ayrıştırılmış ise de, tarihi metinlerden tanıklanamaması da bizi, bu şeklin *ikindi* kelimesinin aslı değil de gelişimi olarak düşünmeye sevketmektedir.

inlidir

inlidir “ikindi vakti” Leh.Osm. 191.

kıyam

Kırg. *kıyam* “öğle zamanı”.

kuvurgu

Kar-Mal. *kuvurgu* “öğleden sonra”.

künara

Kar-Mal. *künara* “öğle vakti”.

künbadrama

Kar-Mal. *künbadrama* “öğleden sonra”.

kündes

Hak. *kündes* “öğle vakti”.

künorta

künorta “öğle vakti” DS VIII, 3039; Koyb. *künärtä* < *kün* + *orta*, R II, 1439; Yak.

kün ortoto; Kar-Mal. *künorta*; Az. *günorta* ~ *günortaüstü*.

kün tüştüğü

Şor. *kün tüştüğü* “öğle vakti”; krş. Şor. *tüştük* “ara, fasıla”; krş. Şor. *tüş* “zaman, vakit”; krş. Alt. *tüş* “gün”; krş. *tüş* “öğle”; krş. Kar-Mal. *tüşlük* “gece”; krş. *süritüş* “öğle vakti”.

öğlek

öğlek “öğle vakti” KE 245v11; *öğlek* NF 210-11; *öğlek* ME 171-6; krş. *öđ* “zaman”.

öğdengeri

öğdengeri “ikindi” DS XII-Ek, 4621.

önküllü

önküllü “öğle vakti” DS IX, 3340.

ört

ört “tam öğle vakti” DS IX, 3349.

öyle

Tarihi Türk Dili Alanında:

öyle “öğle vakti. Oğuzca. Kıpçaklar *ç* harfini *ğ* harfine çevirerek *özle* derler” DLT I, 113; *öylen* KE 137v16; *öyle* ME 76-5; *öylen* Terc. 30b-2; *öyle* İM 184; *evle* GT 40-4; *öyle* ŞS 44; *öyle* DK 8-9; *öyledençe* DK 8-9; *öyle* MŞ 6b-14; *öğle* TS V, 3059; *öğle* Leh.Osm. 299.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

dal öğle ~ *dal öylen* “tam öğle vakti” DS IV, 1347; *dik öğle* “güneşin tam tepede olduğu zaman” DS IV, 1490; *évle* DS V, 1810; *eyleyin* DS V, 1823; *ölen* ~ *öleyn* DS IX, 3330; *övle* DS IX, 3363; *öğle* ~ *öğlen* ~ *öğleyin* TüS 1131; Nog. *üyle*; Trkm. *öyle*; Gag. *üülen*; Az. *öyle*.

Türkçe *öd* “vakit, zaman” kökünden *-le* ile yapılmıştır. Tıpkı *dünle* “geceleyin” kelimesinde olduğu gibi, EDPT 55b; TDES 313a.

piseel

piseel “akşamüstü” DS IX, 3460.

sant zaman

Kar-Mal. *sant zaman* “öğleden sonra”.

sıngır

Kar-Mal. *sıngır* “öğleden sonra, ikindi”.

süritüş

süritüş “öğle vakti” EZ, KTS 186; krş. *tüş* “öğle”; krş. Şor. *tüş* “zaman, vakit”; krş.

Alt. *tüş* “gün”; krş. Kar-Mal. *tüşlük* “gece”; krş. Şor. *kün tüştüğü* “öğle vakti”.

şaklam

şaklam “güneşin en dik geldiği zaman, öğlen” DS XII-Ek, 4718.

tendeme

Kar-Mal. *tendeme* “öğlen vakti”.

turun

turun “ikindi” DS X, 3996; krş. Az. *toran* “alaca karanlık; sabah ve akşam karanlığının çöktüğü zamanki alaca karanlık”.

tüney

tüney “güneşin batmasına yakın zaman, akşam üzeri” DS X, 4011.

tüş

Tarihi Türk Dili Alanında:

tüş vakti “öğle vakti” NF 120-12; *tüş* ME 171-6; *tüş* CC 71-20; *düş* Terc. 30b-2; *tüş* LM 2039.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

düş DS IV, 1638; Çuv. *těl*; Alt. *tüş*; Şor. *tüş*; Tel. *d'al tüş*; Tar. *çüş*; Özb. *tüş*; Yuyg. *çüş*; Kırg. *tüş*; Kaz. *tüs*; Kar-Mal. *tüş*; Nog. *tüs*; krş. Şor. *tüş* “zaman, vakit”; krş. Alt. *tüş* “gün”; krş. Kar-Mal. *tüşlük* “gece”; krş. Şor. *kün tüştüğü* “öğle vakti”; krş. *sürütüş* “öğle vakti”; R III, 2201; EDPT 559a-b.

tüstöñin

Kırg. *tüstöñin* “öğleden sonra” < *tüs* + *teñ* + *kñn*, R III, 1580.

yikiz

yikiz “ikinci vakti” Terc. 30b-3.

zevāl

< Ar.; *zevāl* “gün batımı sonrası vakit” KE 173r18; *zevāl* NF 315-16; *zevāl* İMS 333a-7.

zuhr

< Ar.; *zuhr* “öğle vakti” İMS 120b-2; *zuhur* KK 46a-1; *zuhr* Battal-nâme 1936; Az. *zöhr*.

7. 4. “Akşam ile Gece Arası” Bölüme Verilen Adlar:

abıngı

Kar-Mal. *abıngı* “akşam”.

aşşam

Tarihi Türk Dili Alanında:

aşşam “akşam” CC 71-22; *aşşam* İMS 149b-3; *aşşam* Lutfi 2365; *aşşam* Sekkaki 121; *aşşam* LM 610; *aşşam* DK 40-2; *aşşam* TS I, 165.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ağşam DS I, 113; *akşam darı* ~ *akşam otu* “akşam ezanının 15-20 dakika öncesinden başlayan ve ezanla biten süre” DS I, 162; *çin akşam* “tam akşam vakti” DS III, 1226; *āşam* ~ *ayşam* DS XII-Ek, 4426; *akşam* TüS 41; Özb. *àkşam*; Kaz. *akşam*; Gag. *auşam*.

Radloff'a göre < *ak* + *şam* R I, 129; krş. Mo. *asğun* ~ *asқан* “akşam, geç vakit” (Ramstedt 1935: 16); EW 13b ve TMEN 1947.

Clauson'a göre kelime, Soğdçadan geçmiştir: **'γš'm* “akşam” ayrıca krş. Soğd. *'γsr* “gece” demektir, EDPT 96b.

Eren'e göre ise, *ak* + *şam* şeklindeki ayrıştırma büsbütün yanlıştır. Kelimenin İran kökenli olduğu bellidir ancak hangi dilden alındığı belli değildir, TDES 6b.

ay bölümü

ay bölümü “gece yarısı” DS I, 410.

aygarañı

aygarañı “aysız, ışıksız gece” DS I, 413.

bisiyel

bisiyel “akşamleyin” DS XII-Ek, 4460.

bōca

bōca < *bu* + *gece* “bu gece” DS II, 715.

dar vakit

dar vakit “akşam namazı vakti” DS IV, 1374.

gaşşık çalımı

gaşşık çalımı ~ *kaşık çalımı* “akşam yemeği zamanı” DS VIII, 2679 ve DS VI, 1934;
krş. *gaşuğ çalımı* “kahvaltı zamanı”.

geçtan

geçtan “güneşin batma zamanı, akşam” DS VI, 1963.

đuftàn

Özb. *đuftàn* “yatsı vakti”.

iir

Şor. *iir* “akşam vakti”.

iñir

Alt. *eñir* “akşam”; Kırg. *iñir* “akşamın alaca karanlığı, akşam vakti”; Kaz. *iñir*; Kar-
Mal. *iñir*; R I, 1432; krş. Alt. *eñir çolkon* “akşam şafağı”.

ışā'

< Ar.; *ışā'* “akşam vakti” KamT 937.

kaś

Çuv. *kaś* “akşam”.

keç

Alt. *keç* “akşam, akşamleyin”; Tel. *keç*; Özb. *keç*; Kırg. *keç*; Nog. *keş*; Kaz. *keş* ~
keşe ~ *keşev* ~ *keşke* ~ *keşkurım* ~ *keştik*, R II, 1181.

Altayca sözlükte Moğolca denilmiştir (Baskakov-Toşçakova 1999: 103a).

kiç kurun

kiç kurun “akşam üstü vakti” ŞS 264; Tar. *köş-kurun*; Yuyg. *keçkurun* “gece vakti”,
R II, 1142 ve II, 1183; EW 245b; krş. Alt. *keç* “akşam, akşamleyin”; krş. *kurun*
“zaman, vakit”.

küğüt

Kırg. *küğüt* “akşam vakti” R II, 1427.

murgup

murgup “akşam vakti” DS IX, 3221.

revāh

< Ar.; *revāh* “akşam vakti” YB-Ka., II-18.

sığır dönümü

sığır dönümü “akşam vakti” DS X, 3603.

şām

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Far.; *şām* “akşam vakti” Babür 4-28; *şām* Lutfî 1180; *şām* Sekkakî 593; *şām* Şiban 26a-9.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Özb. *şàm*; Yuyg. *şam*.

şhuvur

Kar-Mal. *şhuvur* “akşam vakti”.

toran

Az. *toran* “alaca karanlık; sabah ve akşam karanlığının çöktüğü zamanki alaca karanlık”; krş. *turun* “ikindi”.

veçer

Nog. *veçer* “akşam vakti”.

yaş

yaş “akşam ile yatsı arası vakit” DS XI, 4196.

yatsıg

Tarihi Türk Dili Alanında:

yatsıg “yatsı vakti” KE 244r19; *yatsı* İMS 334a-6; *yaşsun* “yatsı, yatmaktan türemiştir” Terc. 30b-5; *yatsıg* İM 184; *yatsı* ŞS 290; *yatsu* YE 136-7; *yatsun* TS VI, 4395; *yatsu* “yatma vakti” KamT 1522.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

cassı DS III, 864; *yasdı* DS XII-Ek, 4815; *yatsı* TüS 1607; Kaz. *yastı*; Kar-Mal. *cassı*; Trkm. *yassı*.

Räsänen, kelimenin *yat-* “yatmak, uyumak” fiilinden geldiğini söylemektedir, EW 192b.

zeerten

zeerten “akşam vakti” DS XI, 4355.

7. 5. Diğer Kelimeler:

aş oktı

< Tü. + Ar.; *aş oktı* “yemek vakti” CC 71-19.

čas

< Rus.; Çuv. *ç'assi* “saat”; Alt. *čas*.

eşheb

eşheb mec. “gündüz” Sekkakî 193.

güngen

güngen “saat” DS VI, 2229.

güngözü

güngözü “gündüz” DS VI, 2229.

irte

irte “gündüz” DS VII, 2553; krş. *irte* “sonra”; krş. *ertä* “yarın”; krş. *irte* “tan vakti”; krş. *erte* “sabah”; krş. *irte* “gece”.

kolu

kolu “on saniyelik zaman ölçüsü” TT VII, 8-3.

küntüz

Tarihi Türk Dili Alanında:

küntüz “gündüz” KT-D, 27; *küntüz* T I G, 5; *küntüz* TT VIII, E 38; *küntüz* Suv. 150-8; *kündüz* KB 127; *kündüz* DLT I, 458; *kündüz* AH 13; *kündüz* KE 244v3; *kündüz* NF 191-38; *kündüz* ME 137-8; *kündüz* İMS 152b-8; *kündüz* GT 81-1; *kündüz* Terc. 30b-7; *kündüz* Babür 69-1; *kündüz* Sekkakî 129; *kündüz* LT 880; *kündüz* ŞT 70a-11; *gündüz* DK 301-10; *günüz* TS III, 1878.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

günüz DS VI, 2232; *gündüz* TüS 585; Yak. *künüs*; Dolg. *künühün* ~ *künüs*; Şor. *kündüs*; Özb. *kündüz*; Yuyg. *kündüz*; Kaz. *kündiz*; Kaz. *künuzın* “bütün gün boyu”; Kar-Mal. *kündüz*; Kum. *gunnuz*; KazT. *kündüz*; Trkm. *gündiz*; Gag. *gündüz*; Az. *gündüz*.

Radloff, kelimeyi < *kün* + *tüs* şeklinde ayrıştırıyor, R II, 1442; Clauson da Radloff gibi ayrıştırmakla beraber < *kün* + *tüz* ayrımındaki *tüz* için “ek değildir” diyerek “düz, düzgün” anlamını vermektedir, EDPT 729b; Gabain de Clauson’un sözlüğü EDPT için kaleme aldığı bir tanıtma yazısında Clauson’un < *kün* + *tüz* ayrımında *tüz* kelimesine “düz, düzgün” anlamını vermesinden hareketle bu ayrımın semantik bakımdan doğru olamayacağını vurgulamıştır. Gabain, Mo. lokativ eki +

tur'u göstermiş ve savını desteklemek için de *muntıran* “buradan”, *muntırdın* “buradan”, *antırdın* “oradan” gibi örnekler vermiştir (Gabain 1973: 306); DTS 327.

muhūrta

< Skr.; *muhūrta* “zaman ölçüsü, bir günün otuzuncu bölümü” TT VIII, L-22.

öwün

öwün “öğün, yemek saati” KE 13v16; *evin* DS V, 1807; *öğün* ~ *öyün* “zaman, vakit” DS IX, 3320 ve DS IX, 3367; *öğün* “yemek zamanı” DS IX, 3320; *öğün* TüS 1132.

sāʿat

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *sāʿat* “vakit, zaman” İMS 176b-4; *sāʿat* GT 147-9; *sāʿat* Babür 84-2; *sāʿat* Lutfi 155; *sāʿat* LT 2310.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

össeet ~ *össēt* “hemen, o anda” DS IX, 3355; *sahad* “saat” ZBKİA; Kaz. *sāt*; Alt. *sāt*; Tel. *sāt*; Sag. *sāt*; Kar-Mal. *sagat*; Az. *saat*, R IV, 376.

sekunda

Kırg. *sekunda* ~ *sükünt* “saniye”.

şen

bu şen “bu saat” Terc. 30b-8.

takka

< Ar.; *takka* DS X, 3809; *dakika* “dakika, altmış saniyelik zaman birimi; an, zaman” TüS 331; Kar-Mal. *takıyka*; Az. *değiğe*.

8. TÜRK DİLİNDE ZAMANIN BELLİ BİR PARÇASINI İFADE EDEN KELİMELELER:

8. 1. “Önce” Anlamındaki Kelimeler:

ağdem

ağdem “önce” Med.Kav. 87; Az. *eğdem*.

al

Şor. *al* “önce, evvel”; Yuyg. *aldin*; Kaz. *aldı*; Kaz. *aldınala* “evvelden, önceden”
Kar-Mal. *al* “ön, ilk”; Kar-Mal. *al közüv* “ilk önce”; Kar-Mal. *allın* “önce, ilk”.

alğaşkı

Kaz. *alğaşkı* “ilk, başlangıç, evvel”; Kar-Mal. *alga* “önce”; krş. Kar-Mal. *al* “önce”.

algın

Kar-Mal. *algın* “ilk önce, evvela”; krş. Kar-Mal. *al* “önce”.

ağapçı

ağapçı “en önce” DS XII-Ek, 4418.

aşnu

Tarihi Türk Dili Alanında:

aşnu “önce” ŞU-G, 8; *aşnukan* TT I, 13-150; *ağ aşnu* “en önce” TT III, 5; *aşnukı* TT
VII, 30-1; *aşnu* Suv. 26-18; *aşnurak* “çok daha önce, evvel” KP XXX, 11-5; *aşnu*
KB 3216; *aşnu* DLT I, 130; *aşnu* KE 21r12; *aşnu* NF 60-1; *aşnu* ME 32-5; *aşnu* ME
32-5; *aşnu* İM 90; *aşnukı ana* “Hz. Havva”, *aşnukı ata* “Hz. Adem” İM 138; *aşnu*
Hafız. 28b-8; *aşnu* TS I, 266.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Az. *aşnu*.

Radloff'a göre *aşnu* kelimesi, *aşın-* fiilinden yapılmış ve *-u* zarf-fiil eki ile *aşın-u* ortaya çıkmıştır, R I, 601; Clauson'a göre ise *aşun-* fiilinin kısaltılmış gerundium şeklidir, EDPT 263b; DTS 63-64.

baldur

Yuyg. *baldur* “önce, evvel”; krş. *bıldır* “geçen yıl”.

bas dep

Nog. *bas dep* “ilk olarak, önce”.

bastaan

Yak. *bastaan* “önce”.

başlayu

başlayu “ilk önce, evvela” KT-D, 16; *başlayu* Üçİ.114a-3.

bat

bat “erken, önce” *bat u kiç* LT 2100; *bat* LM 32.

bat kelimesi Uygur metinlerinde de geçmektedir. Ancak buradaki anlamı: “hemen, derhal” Hkunde. I, 6-21; yine bu kelime Kutadgu Bilig’de de vardır ama burada da Uygur metninde olduğu gibi “derhal, hemen, çabuk” anlamındadır KB 2381.

baya

Tarihi Türk Dili Alanında:

baya “önce, evvelce” TT V, 10-110; *baya* “az önce” DLT I, 37; *bayağı* NF 256-8; *bayağı* GT 339-6; *bayağı* Lutfi 2333; *bayağı* Sekkakî 799; *baya* “demin” DK 160-3; *baya* ~ *bayak* TS I, 464.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

bāyāḥū ~ *bayaḳı* DS II, 575; Yak. *mā*; Şor. *paya*; Tel. *paya*; Yuyg. *baya* ~ *bayiḳi*; Kırg. *baya* “son günlerde”; Kırg. *bayagı* “eskiden, geçmiş zamanlarda”; Nog. *bayagı*; Trkm. *bayakı*, R IV, 1467.

baydan

baydan “başka zaman, her zaman, önceden” DS II, 579; *bayıdan* “eskiden, önceleri” DS II, 579.

bayırı

Kaz. *bayırı* “önce, evvela”; Kırg. *bayırı*.

beeh

beeh “demin, az önce” DS II, 597.

burun

Tarihi Türk Dili Alanında:

burun “önce, evvel” TT VII, 28-46; *burun* KB 2533; *burun* DLT I, 398; *burun* AH 300; *burun* ~ *burna* KE 40v21; *burun* NF 127-15; *burun* ME 121-6; *burun* İMS 77a-5; *burun* GT 351-13; *burun* Terc. 28b-3; *burun* KK 45b-7; *burun* MG 31a-6; *burun* Abuşka 143; *burun* ~ *burna* Babür 53-4; *burun* Lutfi 1447; *burun* Sekkakî 136; LT *burnaḡı* “önceki, evvelki”.

Tarihi Türk Dili Alanında:

Bar. *purun*; Tel. *purun*; Leb. *purun*; Yuyg. *burun*; Kırg. *burun*; Kaz. *burun*; Kar-Mal. *burungu* “önceki, evvelki”; KazT. *burun*; Trkm. *burun*.

Bu edat, Hacıeminoğlu'na göre < *buru-n* < *bur-u-n* ? şeklinden meydana gelmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 28); R IV, 1366; DTS 126.

d'aqla

Tel. *d'aqla* “demin, az önce”.

destlep

Yuyg. *destlep* “önce, evvel”; Özb. *dästläb*.

đak

Çuv. *đak* “önce, daha evvel”.

emtülü

emtülü “başlangıç, ilk önce” DS V, 1742.

eñipdin

eñipdin “ilk önce” DS V, 1758.

enkili

enkili “en önce” DS V, 1759; *enkevel* “en önce” DS V, 1759; *enkile* “en önce” DS V, 1759.

evvel

Tarihi Türk Dili Alanında:

< Ar.; *evvel* “evvel, önce” AH 300; *evvel* KE 16v10; *evvel* NF 145-12; *avval* İMS 3a-2; *evvel* Babür 4-76; *evvel* LT 465; *evvel* Teshil 102a-10.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

inkevvela “en evvel, ilk önce” DS VII, 2543; *inkiba* “en evvel, ilk önce” DS VII, 2543; *évil* “evvel, önce” DS XII-Ek, 4500; Özb. *ävval*; Kaz. *âveli*.

ğabağ

Az. *ğabağ* “evvel”.

hélila

Yuyg. *hélila* “demin, biraz önce”

hemidek

hemidek “biraz önce” DS VII, 2338; *hemin* DS VII, 2338; *heminecik* DS VII, 2338.

henöm

henöm “az önce, daha şimdi” DS VII, 2341; *henüm* DS VII, 2341.

hevricek

hevricek “demincek” DS VII, 2352.

ibdi

ibdi “önce” DS VII, 2500.

ilgerü

Tarihi Türk Dili Alanında:

ilgerü “önce, evvel” ŞT 99a-11; *ilerü* GT-M 23b-3; *ilerü* TS III, 2042.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ilercesi “evvelce” DS VII, 2520; Yuyg. *ilgiri*; Kırg. *ilgeri*; KazT. *ilgerge*; Az. *ireli*, EDPT 144ab.

ilki

ilki “önce, ilk olarak” BK-D, 32; *ilki* BK-G, 1; *ilki* Üçİ. 99a-7; Trkm. *ilki*.

ilkiva

ilkiva “önce, evvel” DS VII, 2530.

illaba

illaba “önce” DS XII-Ek, 4524.

inkaza

inkaza “önce, evvel” DS VII, 2543.

ipti

ipti “önce” DS XII-Ek, 4524.

ittibe

ittibe “biraz önce” DS VII, 2570.

mañnay

< Mo. *mañlay*; Yak. *mañnay* “önce, başlangıçta”; Dolg. *mañnay*; Kaz. *mana* “demin, biraz evvel”; krş. *mana* “zaman, vakit”.

murda

Kırg. *murda* “önce, daha evvel”.

oncül

oncül “önceden, ilk” DS IX, 3283; *öncülü* “önce” DS XII-Ek, 4624.

oza

Tarihi Türk Dili Alanında:

oza “önce, evvel” KT-K, 7; *oza* AH 440; *oza* Şiban 64a-3.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Alt. *ozo*; Tel. *ozo*; Tar. *oza*; Yuyg. *oza* ~ *ozuğ*; Trkm. *ozal* “daha önce”.

Clauson’a göre *oz-* fiilinden *-a* gerundium eki ile yapılmıştır, EDPT 280ab; R I, 1143-1145; DTS 375.

öğez

öğez “önce” DS IX, 3315.

öñ

Tarihi Türk Dili Alanında:

öñ “önce” ME 23-6; *öñ* MN 85-4; *öñdin* MN 173-8; *öñ* ~ *öñe* ~ *öñdin* ~ *öñdün* TS V, 3087 ve 3096.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

öndin ~ önden ~ öndün ~ öne ~ öñüsira DS IX, 3342; *önce* Tüs 1137; Trkm. *öñ*; Az.

önce.

öñez

öñez “önceleri, eskiden” DS IX, 3338.

önüç

önüç ~ öğüç ~ öğüne ~ öñüş “önce, ilk önce” DS IX, 3342.

önün

önün “önceden” ME 57-7.

öñürdeki

öñürdeki ~ öñürdüki “önceki, evvelki” TS V, 3106 ve 3107; *öñürdi* “önce” Vasiyet.

49a-6; *öñürdi* KBN 71b-19.

paştap

Şor. *paştap* “önce, ilk önce”.

sifde

sifde “ilk önce, en evvel” KDİAT; *sifte* DS XII-Ek, 4694; Az. *sifte*

silifki

silifki “önceki” DS X, 3634.

şivşit

şivşit “önce” DS X, 3789.

timin

Tarihi Türk Dili Alanında:

timin “derhal, hemen” Maitr. 5-32; *timin* “hemen, ancak, o zaman” Üçİ. 103b-3;

timin “o zaman, o anda” KP LXII, 1; *dimin* “demin, az önce” TS II, 1160.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

taman “demin, az önce” DS X, 3817; *tanan* DS X, 3819; *demicek* ~ *demice* ~ *deminceg* ~ *demink* “demincek, az önce” DS IV, 1416; *demizden* “deminden, biraz önce” DS IV, 1499; *temin* ~ *dimin* “demin, az önce” DS X, 3875; *demin* Tüs 352; Az. *demin*; krş. *temin* “yaz”.

tünàv

Özb. *tünàv* “önceki”.

urukku

Yak. *urukku* “önceden”; Dolg. *urukku*; Dolg. *urut* “önce, eskiden”.

yeni

yeni “az önce” KamT 1551; Trkm. *yañki* “biraz önce, biraz önceki”; Az. *yéñice*, krş. *yenile* “şimdi”.

zehelce

zehelce “az önce” DS XI, 4356.

8. 2. “Şimdi” Anlamındaki Kelimeler:

am

Yak. *am* “şimdi”; Hak. *am*; Tel. *am* ~ *äm*; Osm. *himdi*; Suyg. *amgo* ~ *amdoko*, EW 41b; Trkm. *şüнди* < **şu-imdi* (Räsänen 1957: 242); krş. *amtı* “şimdi”.

amtı

Tarihi Türk Dili Alanında:

amtı BK-G 13-14; *amtı* KT-G, 11; *amtı* TT I, 160; *amtı* Suv. 152-23; *amtılan* U II, 79-45; *emdi* KB 3167; *emdi* DLT I, 36; *imdi* KE 150r10; *émdi* NF 105-7; *emdi* CC 61-14; *şimdi* BM, KTS 190; *imdi* İMS 11a-4; *imdi* GT 35-1; *emti* YB-A I, 16; *imdi* YB-A, III-13; *şimdi* YB-K, VII-32; *imdi* Babür 126-39; *imdi* Sekkakî 86; *imdi* LT

420; *imdi* ŞS 61; *imdi* DK 74-9; *şimdi* DK2 92-2; *şindi* Marz. 9a-14; *ındı ~ indi ~ şindi* TS III, 2082; *hemdi* Leh.Osm. 178.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

huncık ~ hinci ~ hibcik ~ himdi ~ hincik ~ hinçi ~ hindi ~ indi ~ imcik ~ inci ~ incik ~ indik ~ indi ~ indice ~ sinci DS VII, 2538; Çuv. *əndə*, Alt. *em ~ em tura ~ emdi*; Şor. *amdı*; Tel. *emdi*; Özb. *endi*; Yuyg. *emdi ~ endi*; Kaz. *endi*; Kum. *enni*; Nog. *éndi*; Kar-Mal. *endi ~ şöndü*; KazT. *imde ~ inde ~ indi*; Trkm. *indi ~ şindi*; Gag. *şindi*; Az. *indi*.

Radloff, *amtı* kelimesi için, *am* maddesinde Şor. *am-ok kälär* “o şimdi neredeyse gelir”; *teğir-zārı am ködürdü* “o, onu şimdi gökyüzüne yükseltti, çıkardı” örnekleriyle *am + tı* olabileceği savını desteklemeye çalışmıştır. Gabain de *amtı* kelimesinin *am + tı* şeklinden doğmuş olabileceğini savunmuştur. Gabain ayrıca, ETü.Gr.’de geçen *apam* kelimesini *ap + am* şeklinde düşünmektedir (Gabain 1988: 261); krş *am* “şimdi”; krş. *apa* “şimdi”; krş. *apa* “arife günü”.

anı

Dolg. *anı ~ hanı* “şimdi, hemen”; Yak. *anı < an-i* “şimdi”.

apa

apa “şimdi” DS I, 282; krş. *apa* “arife günü”.

bıclıgı

Alt. *bıclıgı* “şimdiki, şu anki”.

biligin

Yak. *biligin* “şimdi, demin”.

Bu kelime *bili + kün*’den ortaya çıkmış olabilir (Pekarskiy 1945: 109).

buez

buez “şimdi” DS II, 778.

canağı

Kaz. *canağı* “şimdiki, az evvelki”.

elege

KazT. *elege* ~ *elige* “şimdi”.

hālī

hālī “şimdi, şimdiki” KE 109r2; *hālī* GT 257-12; *hālī* Sekkakî 107.

hazir

Yuyg. *hazir* “şimdi”; Özb. *hàzir*; Kaz. *kazır*; KazT. *hazır* ~ *hazir* ~ *hazer*.

söle

Nog. *söle* ~ *söle-ále* “şimdi, hemen”.

şulikdem

şulikdem < *şol* + *ok* + *dem* “şimdi, hemen” DS X, 3793.

yenile

yenile ~ *yeñile* ~ *yenice* ~ *yeñice* ~ *yenilek* ~ *yenilen* ~ *yeniliği* ~ *yiñile* “şimdi” DS

XI, 4246; krş. *yeni* “az önce”.

8. 3. “Sonra” Anlamındaki Kelimeler:

anan

Şor. *anan* “sonra”.

arı

arı “sonra” CC, KTS 21; Kaz. *arğı* “sonraki”.

ayla

Alt. *ayla* “sonra”.

ba de

ba dehu “ondan sonra” KE 20v10; *ba de* “sonra” YB V, 13; *ba d* Sekkakî 14; *ba du* “sonra” MCen. 2a-6.

basa

basa “sonra” O, 5; *basa* U IV, D-123; *basa* TT V, B-86; 86; *basa* Üçİ. 100a-7; *basa* DLT III, 224; *basa* YB-A I, 19; *basa* Şiban 49a-9.

Ongin yazıtının 5. satırındaki ilk kelime silinmiş olup sadece **b¹** harfi okunabilmektedir. Radloff bu harfi *bu* “bu” şeklinde okumuştur. Clauson’a göre bu okuyuş denemesi satırın anlamını bozmaktadır. Clauson da bu harften hareketle eklemeler yaparak *ba[sa]* şeklinde okumuş ve “sonra” anlamını vermiştir (Clauson 1957: 185).

basa şekli *bas-* fiilinden *-a* gerundium eki ile yapılmıştır (Hacıeminoğlu 1992: 12); DTS 85.

bizmalikça

Yuyg. *bizmalikça* ~ *bizmarak* “sonra”.

dağnahısı

dağnahısı “sonraki, ertesi” DS IV, 1325.

devrisi

devrisi ~ *devirsi* ~ *devlesi* ~ *devlikesi* ~ *devliki* ~ *devlisi* ~ *devlükü* ~ *devlüküsü* ~ *devresi* ~ *devri* ~ *devrikesi* ~ *devrüsi* ~ *devrüsü* ~ *devürsü* “gün, hafta, ay ve yıl gibi zamanların bir sonrakini anlatmak için kullanılır, ertesi, sonrası” DS IV, 1445; *devrisi* GBAA; *devrisi* Tüs 367.

engize

Yuyg. *engize* “sonra”.

geyri

< Ar.; *geyri* “sonra” DS VI, 2017; *keyri* DS VIII, 2779; *kelli* “sonra” DS VIII, 2734; *keyli* DS VIII, 2779; *kere* DS VIII, 2752.

kelli ve *kere* şekillerinin *geyri*’den gelişmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

ginnim

ginnim “sonra” DS VI, 2079.

ıjaru

ıjaru “sonra” U IV, B-25; *muntada ınaru* Etü.Gr. 149.

irte

irte “sonra” GT 73-12; *irte* LT 1317; *irte* Teshil 107a-10; krş. *irte* “gündüz”; krş. *ertä* “yarın”; krş. *irte* “tan vakti”; krş. *erte* “sabah”; krş. *irte* “gece”.

iye

iye “sonra” Etü.Gr. 136.

Hacıeminoğlu’na göre *iy-* fiilinden *-e* gerundium eki ile yapılmıştır (Hacıeminoğlu 1992: 48-49).

kelin

Yak. *kelin* ~ *kenye* “sonra”.

kerten

kerten “sonra” DS VIII, 2757.

kıcıma

kıcıma “sonra” DS VIII, 2783.

kid

Tarihi Türk Dili Alanında:

kid “son, nihayet” Etü.Gr. 314; *kedki* ~ *kidin* Suv. 164-169; *kin* ~ *ken* Maitr. 58-26; *kin* TT X, 464; *kin* Üçİ. 114b-9; *ken* KP LXVIII; *kedin* M III, 48-1; 2; *kiğin* ~ *kin* KB 1092 ve 3373; *kiğin* AH 208; *kid* DLT I, 200; *kiç* DLT II, 25; *kéđin* KE 238v18; *kéyin* KE 106r17; *keğin* NF 29-17; *kédin* ME 30-7; *kinde* CC 71-21; *kiyin* Babür 129-66; *kiyin* Lutfi 2233; *kiyin* LT 2794.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

geyin DS VI, 2016; Alt. *kiyin*; Özb. *keyin*; Yuyg. *kéyin*; Kırg. *kiyin*; Kaz. *keyin*, R II, 1138.

Bang, **ke* “sonra, arka” + araç durum eki *-n*: *kĭn* < *kiyin* < *kidin* şeklinde düşünmüştür (Bang 1996: 7-3); J. Hamilton ise, Bang’ın açıklamalarına katılmadığını belirtir (Hamilton 1998: 193); Clauson da Bang’a benzer bir açıklama ile, “**ké* “arkasında, gerisinde” şeklinden gelişmiştir”, diyerek *öñdün*’de olduğu gibi kelime, *kédin* > *keyin* > *keyn* şeklinde bir gelişim göstermiştir, EDPT 704b; Hacıeminoğlu ise < *kiç* + *in* şeklinde ayrıştırarak “*ki-* fiil, *đ* ile isim yapılmış ve *-n* ise araç durum ekidir”, demektedir (Hacıeminoğlu 1992: 56-57); DTS 293.

kiri

kiri “sonra” DS VIII, 2877.

kisre

kisre “sonra” KT-G, 5; *kisre* KT-D, 34; *kisre* O 1; *kisre* Maitr. 48-5.

Kononov’a göre *kesrä* ~ *kisrä* şekli: < *kes* ~ *kis* + *ra* ~ *rä* şeklinden ortaya çıkmıştır (Kononov 1980: 381).

korom

< Mo.; Alt. *korom* “sonra, biraz sonra”.

öğerem

öğerem “ondan sonra” DS IX, 3315.

öte

öte “sonra” TS V, 3129.

ötrü

ötrü “sonra” T I, G-12; *ötrü* TT II, A-55; *ötrü* TT VII, 40-30; *ötrü* Suv. 478-16; *ötrü* M I, 16-4.

ötrü edatı Karahanlı ve sonraki dönemlerde “-den dolayı” anlamında kullanılmıştır; Kononov’a göre: *öt-* > **ötürü* > *ötrü* (Kononov 1980: 381).

soη

Tarihi Türk Dili Alanında:

soη “sonra” TT VII, 28-47; *soη* ~ *soηra* KE 127v14 ve 96r20; *soη* ~ *soηra* NF 8-13 ve 79-10; *soη* ~ *soηra* ME 114-4 ve 73-2; *soηra* CC 62-23; *soη* ~ *soηra* GT 277-1 ve 38-5; *soηra* Terc. 28b-4; *soηra* KK 45b-7; *sonda* BM, KTS 180; *soη* ~ *songıra* İM 90; *soη* Abuşka 293; *soη* ~ *soηra* Babür 571-1 ve 4-134; *soη* ~ *soηra* Sekkakî 133 ve 295; *soη* ~ *soηra* Şiban 61b-1 ve 169b-3; *soη* ~ *soηra* LT 2908 ve 124; *soη* ŞT 65b-1; *soηra* ŞS 194; *soηca* TS V, 3507; *soηra* DK 167-13.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

soğna ~ *soηra* ~ *soηura* DS X, 3655 ve DS X, 3664; *sōna* ~ *sōra* KDİAT; Çuv. *vara*; Alt. *soη*; Şor. *sōn*; Leb. *sōn*; Sag. *sōn*; Özb. *soη*; Kaz. *son* ~ *sonıra*; Kar-Mal. *sora*; Kar. *sondra*; Trkm. *soη*; Gag. *sora*; Az. *soη* ~ *sonra*; R IV, 541.

surtun

Kar. *surtun* “sonra”, R IV, 771.

suunda

Tel. *suunda* “sonra”.

yana

yana “sonra” Terc. 61a-7.

zeet

zeet ~ *zeetten* “az sonra” DS XI, 4355; *zēl* “sonra” DS XI, 4355; *zet* “biraz sonra” DS XI, 4362; krş. *zeğēt* “gece”.

zere

zere “hemen sonra” DS XI, 4361.

8. 4. Diğer Kelimeler:

āḥir

Tarihi Türk Dili Alanında:

āḥir “ahir, son” NF 6-2; *āḥir* ME 63-6; *āḥir* GT 240-4; *āḥir* MG 90b-9; *āḥir* Babür 13-2; *āḥir* Lutfi 414; *āḥir* LT 1697; *āḥir* YE 60-1.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

ahir TüS 29; Kırg. *akır*.

ān

< Ar.; *ān* “an, pek az bir zaman” Babür 3-11; *han* DS VII, 2270; *an* TüS 65; Yuyg.

an.

aralık

aralık “mühlet, vade” TS I, 184; *aralıḡ* DS I, 297; krş. *aralık* “pazar”; krş. *aralık* “salı”.

ayak

Kırg. *ayak* “son, netice”.

bāre

< Far.; *bāre* “süre, müddet” ME 122-5.

beᅇgü

Tarihi Türk Dili Alanında:

beᅇgü “ebedi” KT-G, 11; *meᅇü* KB 5426; *meᅇgü* DLT III, 65; *mengü* KE 134v3; *meᅇgü* NF 177-7; *mengi* ~ *mengü* CC 142-13; *meᅇgü* İMS 31a-7; *mingi* Kİ 28; *miᅇü* Lutfi 794.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Özb. *māᅇgü*; Yuyg. *meᅇü*; Kar-Mal. *mingi*.

biçala

biçala < *bir* + *çal-a* “bir aralık, az bir zaman” DS II, 682.

birtem

birtem “uzun müddet” DLT I, 484.

bolcal

bolcal “müddet” DS II, 735; Kırg. *bolcol*; Kar-Mal. *bolcal*.

büte

bu ışka бүte boldı “bu işte zaman geçti”. “bu kelime Oğuzların *kibe* kelimesi gibi kısa bir zamanı anlatır” DLT III, 217; krş. *kibe* “az zaman, kısa zaman”.

caar

Alt. *caar* “sürekli, her zaman”.

çola

Alt. *çola* “boş vakit, müsait zaman”.

çöçümçe

Yak. *çöçümçe* ~ *çoçumça* “kısa müddet, az bir zaman”.

delim

delim “her zaman” MN 185-5.

dem

dem “zaman, an” KE 198r6; *dem* NF 43-7; *dem* GT 232-10; *dem* MG 3b-8; *dem* Sekkakî 74; *dem* Şiban 31b-6; *dem* LT 85; *dem* LM 270; *dem* TüS 351.

dolanışık

Trkm. *dolanışık* “yaşam, hayat”.

dönem

dönem “zaman parçası, devre” TüS 403.

duley

duley “ebedî” CC 164-26.

durmuş

Trkm. *durmuş* “hayat, yaşam”.

ebedî

ebedî “ebedî, sonsuz” NF 136-13; *ebedî* YB-K, V-19; *ebed* Lutfî 640; *ebedî* Şiban 50b-12; *ebedi* TüS 429.

ällämähäl

Özb. *ällämähäl* “geç vakit”.

älläväkt

Özb. *älläväkt* “geç vakit”.

erçin

Dolg. *erçin* “erken”.

erki

erki ~ *irki* “erkenki, evvelki” TS III, 1502.

gadimi

gadimi ~ *gedimi* “her zaman” DS VI, 1890 ve DS VI, 1967.

ganime

ganime “her zaman” DS VI, 1914.

gatli

gatli “her zaman” DS VI, 1936.

geçtik

geçtik “geçen (gün, hafta, ay, yıl)” DS VI, 1963.

hasalhas

hasalhas “her zaman, daima” DS VII, 2297.

hemîşe

< Far.; *hemîşe* “daima, her zaman” KE 201v10; *hemîşe* ME 84-2; *hemîşe* MG 4a-7;

hemîşe Lutfî 226; *hemîşe* Sekkakî 290; *hemîşe* Şiban 105a-11; *hemîşe* Hafız. 16a-2;

hemîşe DK 293-7; *hemîşe* KızD 118; *hemîşe* MN 3-24.

herğedim

herğedim “her zaman” DS VII, 2344.

hor

Az. *hor* ~ *hovur* “an, çok kısa zaman”.

ılış

ılış “geçen, daha önceki” DS VII, 2472; krş. *ilişen yıl* “geçen yıl”.

kaçan

Tarihi Türk Dili Alanında:

kaçan “ne zaman” T I, D-3; *kaçan* Üçİ. 105b-12; *kaçan* KB 5384; *kaçan* DLT I, 352; *kaçan* AH 212; *kaçan* KE 18v4; *kaçan* NF 27-15; *kaçan* ~ *haçan* CC 63-20 ve KTS 85; *kaçan* İMS 4a-4; *kaçan* GT 141-10; *kaçan* Terc. 61a-1; *kaçan* KK 22a-8; *kaçan* MG 42b-1; *kaçanı* İM 95; *haşan* DM, KTS 85; *kaçan* Lutfi 202; *kaçan* Sekkakî 299; *kaçan* Şiban 55b-6; *kaçan* ŞS 214.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

açan ~ *haçan* ~ *haçen* ~ *kaçan* DS I, 57 ve DS VII, 2248-2249; Alt. *kaçan*; Şor. *kaçan*; Tel. *kaçan*; Özb. *älläkaçàn*; Nog. *kaşan*; Kar-Mal. *kaçan*; KazT. *kaçan* ~ *kayçan*; Az. *haçağ* ~ *haçan*.

kader vaqıt

kader vaqıt “az bir zaman” TS IV, 2158.

kınma

kınma “her zaman, daima” DS VIII, 2811.

kibe

kibe “az zaman, kısa zaman” DLT III, 217; krş. *büte* “kısa zaman”.

kiç

kiç “geç, uzun” KB 1350; *kiç* Babür 257-1; *kiç* LT 2100; *kiçrek* NŞ R, 507b-22-25; *kiç* ŞT 99b-14; R II, 1142.

gicerek

gicerek “geç vakit” DS VI, 2071.

lava

< Skr.; *lava* “zaman ölçüsü” TT VII, L-23.

may

Trkm. *may* “zaman dilimi, zaman parçası”.

mısmıl

mısmıl “her zaman” DS IX, 3191.

nāgāh

< Far.; *nāgāh* “ansızın, birden” ME 139-8; *nāgāh* GT 36-7; *nāgāh* MG 7b-9; *nāgāh* Babür 48-7; *nāgāh* Sekkakı 592; *nāgāh* Şiban 148b-2.

neçe

neçe “ne zaman” NF 11-5.

nohtın

nohtın “ne zaman” Camasb. 2440.

oğur

oğur “zaman” TT X, 162; *oğur* DLT I, 53; *oğur* KE 15r19.

oğur < Rum. *ogur*, EW 358b.

oray

Sag. *oray* “geç”; Koyb. *oray*; Küer. *oray*, R I, 1049; Alt. *oroy*; Leb. *oroy*; Küer. *oroy*; R I, 1053.

ömr

< Ar.; *ömr* “ömür, hayat” GT 37-4; *ömr* Lutfi 414; *ömr* ~ *ömür* Şiban 145b-3 ve 98a-11; *ömr* LT 2471; *ömr* ML T, 779b-13; *ömür* DK 169-6; *ömr* MN 3-8; *ömür* TüS 1136.

öñü sonu

öñü sonu “er geç” DS IX, 3342.

ötgen

ötgen ~ *ötken* “geçmiş zaman” DS IX, 3357; Yuyg. *ötken*; Az. *öten*.

ötre

Şor. *ötre* “her zaman, her vakit”.

poçag

Şor. *poçag* “süre, zaman”.

sanak

sanak “kısa zaman” DS X, 3534.

sanlı

Trkm. *sanlı* “sayılı zaman, az vakit”.

sau

Kum. *sau* “devir, zaman”.

sellem

Trkm. *sellem* “çok kısa zaman”.

sörök

Kırg. *sörök* “müddet, vade”.

süre

süre “süre, müddet” TüS 1356.

süst

süst “geç” DS X, 3725.

terçe

terçe “tez, çabuk” CC 121-24.

tez

< Far.; *tez* “tez, çabuk” CC 77-14; *tîz* Babür 544-2; *tîzlik* Babür 530-3; *tîz* Şiban 121a-11; *tîz* DK 198-6; *tîz* MN 168-4; *tîz* KızD 23b-115; *tez* Tüs 1467.

teziğinç

teziğinç “hayat” KB 126.

time

time “her ne zaman” KK 28b-6.

tuuş

Tarihi Türk Dili Alanında:

tuuş “an” Üçİ. 122a7; *tüş* “eğlek, durak, yolculukta dinlenilecek yer ve konulacak zaman. Bu sözden alınarak *tüş öği* denir ki “konulacak zaman” demektir” DLT I, 330; *tüşlik öği* “dinlenmek için yolcuların, gece yarısından sonraki konak vakitleri” DLT I, 477.

Çağdaş Türk Dili Alanında:

Şor. *tüş* “zaman, vakit”; Şor. *tüşlük* “ara, fasıla”; Tel. *tuş* “zaman, dönem”; krş. Alt. *tüş* “gün”; krş. *tüş* “öğle”; krş. Kar-Mal. *tüşlük* “gece”.

ür

ür ödün “zaman, müddet” Maitr. 47-20; *ürlük* “daimi, sonsuz” Üçİ. 116a-7; *ürlüksüz* “geçici” Üçİ. 103a-17.

vali

vali “..... vakti”, *akşam vali* “akşam vakti” DS XI, 4089.

zalt

zalt “her zaman” DS XI, 4345.

zilla

zilla “her zaman” DS XI, 4369.

DİZİN

abıngı 145

abıstol 58, 105

abıstol ay 58, 105

abil 44

ábirli 44

abrél 44

abrıl 44

abrıl 44

abrol 44

abrul 44

abū zinā' 15

abū zzinā 15

acı delikanlılık 30

açan 170

açaray 44

adar 41

adına 91

ādīne 93

āđīne 93

ađīne 92

aditya 96

āditya 96

adna 91

afta 67

ağşam 145

ağır ayak gün 105

ağır gün 105

ağnak 30

ağrıce 105

ağrıma 30

ağşam 146

ağustos 52

ahet 97

ahir 166

āhır 166

ahsut 30

ağşam 145

ağdem 152

ak gün 105

akır 166

ağ künler 114

ağrab 68

ağreb 68

akrep 68

aksut 135

akşam 146

aķşam 145
àkşàm 146
akşam darı 146
aķşam otu 146
akşam vali 173
al 152
aladı 31
alagöbe 128
alaguşluk 137
ala günler 105
alan 128
alar 128
alar sabah 128
alar tan 128
alat 31
alay günü 105
aldı 152
aldınala 152
aldin 152
aleş 139
alga 152
alğaşkı 152
algın 152
al közüv 152

allı 111
allın 152
altaltı oniki 31
altınñı 56
altınçi ay 48
am 159, 160
amdı 160
amdoko 159
amgo 159
amıstol 58, 105
annon 26
amtı 159, 160
amtilan 159
an 166
ān 166
añ 44
anan 161
añapçi 152
añ aşnu 152
añ ayı 44
anı 160
ani 160
ānna 93
antırdın 151

apa 106, 160

apam 160

apbel 44

apet 139

apıl 42

aprél 44

april 44

april 44

april 44

apta 67

ara 1

ara ay 63

arafa 106

ara günü 106

aralıh 166

aralık 61, 63, 86, 97, 166

aralık 86, 97, 166

aram ay 77

āras 83

aray 128

arbe 89

arbil 44

arbul 44

arefe 106

arefe 106

arefe kün 106

arfa 106

arğı 161

argışlık 106

arı 161

arı tiröv 36

arice 105

arife 106

arkın izi 19

arkun 19

arpa orağı 31

arslan 68

art 42

artarık 44, 45

artık ay 78

artık yıl 20

asad 50, 68

ashut 135

asır 21, 139

aşır 139

aşkan 146

askı günü 106

aşkun 146

aslan 12, 68
asme 78
asr 21
‘aşr 21, 139
asrağı 99
asra kün 99
āşam 146
aşın- 153
aşingı yıl 18
aşır 106
aşıra ayı 42
aşnu 152, 153
aşnukan 152
aşnuki 152
aşnuki ana 152
aşnuki ata 152
aşnurak 152
aş oktı 149
aşun- 153
āşūr 106
aşura 106
āşūrā 106
aşura ay 62
aşur ay 61, 62
at 88
atanmış kün 107
at cil 13
atçak 68
atırcah ıya 52
atlangan kün 86
atna 67, 92, 93, 99
atn-arte 94
at yılı 13
atvār 96
auşam 146
avān 1
avar 139
avara 54, 56
avdan 97
âveli 155
avgust 52
avşar 93
avuk 1
avustas 52
avuz 31, 38, 39, 42, 68, 107, 117
avuznu al ayı 31, 38, 39, 42, 69, 107,
117

avuznu art ayı 31, 38, 39, 42, 69, 107,
117
avval 155
ay 78
ayak 167
ay bölümü 146
aygarağı 146
ayık 128
ayırgı 135
ay iliya ai 49
ayla 161
aymuş ayı 107
ayna 93
ayna ertesi 94
aynı kün 102
ay petro ai 48
ayruksay 61
ayruksı 61
ayruksu 61
ayşam 146
ayşılık 78
aytvār 96
ayuh 78
ayuk 78
azan 135
azıg ayı 39
aziy 18
azuk 62
azuk ay 61
baça- 108
baçag 107, 108
baçag kün 107
baçak 108
baçaq 107
baç 162
baddem bayramı 108
baçde 162
baçdehu 162
badırık batman ayı 39
baçram 108
baçrām 108
badratık 109
baçdu 162
bağımdat 128
bahar 23
bahār 23
bāhūr 109
balağan ıya 54

<i>balamurt</i> 83	<i>baskısıanya</i> 97
<i>balavuz</i> 31, 38, 39, 42, 68, 107, 117	<i>bastaan</i> 153
<i>baldur</i> 18, 153	<i>baş</i> 78, 83
<i>balıg</i> 69	<i>başak</i> 69
<i>balıx</i> 69	<i>başal</i> 48
<i>balık</i> 10, 69	<i>başğa kün</i> 102
<i>balıkiğr</i> 46	<i>başı ay</i> 37
<i>balık ıy</i> 46	<i>başil</i> 109
<i>balık yılı</i> 12	<i>baş-kuskan</i> 78
<i>bām-dād</i> 135	<i>başkün</i> 83
<i>ban</i> 69	<i>başlayı</i> 153
<i>baraskün</i> 89	<i>bat</i> 153
<i>bar cil</i> 9	<i>bāta</i> 21
<i>bāre</i> 167	<i>batık</i> 69
<i>barıs yılı</i> 9	<i>bay</i> 109
<i>bars</i> 9	<i>baya</i> 153, 154
<i>bārs</i> 9	<i>bayagı</i> 154
<i>barsak</i> 31	<i>bayagı</i> 153
<i>bars ili</i> 9	<i>bāyālı</i> 154
<i>bars jili</i> 9	<i>bayak</i> 153
<i>bars yıl</i> 9	<i>bayağı</i> 153, 154
<i>bas-</i> 162	<i>bayar</i> 109
<i>basa</i> 162	<i>baydan</i> 154
<i>bas dep</i> 153	<i>bayhın</i> 109

bayıdan 154
bayır 109
bayırı 154
bayrak 109
bayram 108, 109
bayrıçe ay 42
bayrım ay 40
bayrımkün 93
bazar 84, 87, 89, 91, 97
bāzār 97
bazar értesi 85
bazar irtesi 85
bazarötesi 85
bazértesi 85
beçel 69
beçin 15
bedelienik 84
beçrem 108
beeh 154
beğese 99
beğrim ay 56
beğtingse 93
behti 16, 17
belerze 109
beñgü 167
berat 109
berāt 109
berdazı 109
bes ıya 48, 79
besin 139
besindik 139
beskirsienye 97
bes konak otı 109
beş ayı 40
beşe 31, 40, 110
beşim 139
betnam gecesi 110
béyram ayı 63
béyram götü 108
beyrem 108
beysämbi 93
beyşembi 93
bıclıgı 160
bıldır 18, 153
bıldur 18
bılır 18
bılırgı 18
bılırın 18

bılırun 18
bıltır 18
bıltur 18
bırdak ıya 50
biçala 167
biçim ayı 50
biçin kün 15
biçin öd 15
biçin yıl 15
biä baylaydı 79
bil 1
bildir 18
biligin 160
bilmek küni 110, 127
birdin ayı 79
bire 45
birgün 102
biri gün 102
birikün 102
birisi gün 102
birisi kün 102
birtem 167
bisiyel 146
bişin 139
bizmalikça 162
bizmarak 162
bōca 146
boğa 69
bōjīn 15
bōjīnak 15
bojuk 107
bokırav 58
bolbazarı 84
bolcal 167
bolcoh 1
bolcol 167
bolu 91
borlu pazarı 91
boşayı 54, 63
boya gecesi 110
boya günü 110
bozarantı 128
bozay 79
bozına 15
bozkıroo 27
böçin 15
bögrüm ayı 54, 56
bögürüm 31

bölüğü 139
bötüöp ıya 48, 79
bözinä 15
brhaspati 91
brispavār 91
bucuk 107
bud 89
budha 89
budvār 89
buez 161
buğday 69
buğday başı 69
buğday gün 52
buğday günü 110
bugu 79
bulan 12
buldur 18, 87
buldur bazarı 87
bultur 18
burc 69
burdur 87
burna 154
burnağı 154
burun 154
burungu 154
busat 107
bu Şen 151
buş-kün 87
buŐad 107
büzina 15
bükrüm ayı 54, 56
büküle 31, 34, 46
bükün 110
bülkü 31
bürc 70
bürgün 102
bürkenşik 110
büte 170
büük afta 79
büük güjük 37, 40, 115
büyükay 37
büyük çile 111, 112
büyük kına 110
büyük kırk 110
caar 167
cabalak 111
caŐsıgırıŐ 140
cāl 22

calğan 60
calğan kuran 59
camuskıran 111
canağı 161
canakkı 70
canavar yortuları 59
cangan 70
canğı 126
cantay 70
car 1
carın 104
cassı 149
cay 27
cay çille 111, 112, 117
caygı kuran ay 52, 53, 59
caynı al ay 50, 52
caynı art ay 50, 52
caz 25, 27
cazbaşı 23
cazğırturı 23
cece 131
ceddi 70
cedi 70
cegert 54
cegert 54
cekebir 62
ceksenbi 99
cekşembi 99
celtoksan 36, 62
cemadiyelahir 64
cemadiyelevvel 64
cemaziyülahir 64
cemaziyülevvel 64
cemiş 70
cepelik 140
cärin 104
cevza 73
cevzā 70, 71
chieh-ch'i 36
cıl 22
cılam 13
cılan 13
cılan cıl 12
cılcıl ayı 46
cıl keme 32
cılkı cıl 13
cılını allı 111
cırmı 111

<i>cısnağ</i> 17	<i>cümertesi</i> 94
<i>cil</i> 22	<i>cüz</i> 84
<i>cilom</i> 13	<i>çağan</i> 70
<i>cim</i> 64	<i>çag</i> 32
<i>col</i> 22	<i>çağ</i> 32
<i>comğa</i> 94	<i>çagan</i> 37, 111
<i>cuan</i> 13	<i>çağan</i> 70
<i>cūgarada</i> 111	<i>çagan ay</i> 37, 111
<i>cuma</i> 94	<i>çağ</i> 32
<i>cum'a</i> 67	<i>çah</i> 32
<i>cumaa</i> 94	<i>çahar-şanbe</i> 89
<i>cumaakşamı</i> 91	<i>çaķ</i> 32
<i>cuma biri</i> 94	<i>çakşaput</i> 79, 80
<i>cumaertesi</i> 94	<i>çamay</i> 71
<i>cuma ikisi</i> 97	<i>çapramış</i> 32
<i>cumartesi</i> 94	<i>çarşamba</i> 89
<i>cumaiçü</i> 84	<i>çarşenbe</i> 89
<i>cumeertesi</i> 94	<i>çārşenbe</i> 89
<i>cumğa</i> 94	<i>çârşänbä</i> 89
<i>cumicesi</i> 91	<i>ças</i> 25, 149
<i>cumiytesi</i> 94	<i>çaskı</i> 23
<i>cüçük ayı</i> 40	<i>ç'assi</i> 149
<i>cüme</i> 67, 94	<i>çaşt</i> 136
<i>cümeaħşamı</i> 91	<i>çaşt-gâh</i> 136

<i>çatlığ zamanı</i> 32	<i>çitirik</i> 111
<i>çaya</i> 70	<i>çıyan</i> 70
<i>çayan</i> 70	<i>çiçaga</i> 8
<i>çehâr-şenbe</i> 89	<i>çiçaguli</i> 7
<i>çehârşenbih</i> 89	<i>çicik ayı</i> 46
<i>çek</i> 32	<i>çiçek ai</i> 46
<i>çekel</i> 29	<i>çile</i> 111
<i>çel ayı</i> 37	<i>çille</i> 111, 112, 117
<i>çelle</i> 111, 117	<i>çin akşam</i> 146
<i>çänizi gün</i> 95	<i>çin sabah</i> 138
<i>çepier</i> 91	<i>çişembi</i> 88
<i>çerede</i> 89	<i>çitirik</i> 33
<i>çärşämbä</i> 89	<i>çkşapt</i> 79
<i>çerşenbe</i> 89	<i>çkşpt</i> 79
<i>çerşenbe aħşamı</i> 87	<i>çoçumça</i> 168
<i>çéšt</i> 136	<i>çoχ</i> 32
<i>çıbır</i> 40	<i>çola</i> 167
<i>çıçkan</i> 7	<i>çolpançı</i> 71
<i>çıçkan cil</i> 7	<i>çoη</i> 60
<i>çıdan</i> 70	<i>çoη kuran</i> 60
<i>çıklı</i> 111	<i>çöçümçe</i> 168
<i>çil</i> 22	<i>çuχ</i> 32
<i>çın</i> 60	<i>ç'ük</i> 112
<i>çın kuran</i> 59	<i>ç'ükleme</i> 112

çürük ay 80

çüş 145

d'aan üzü ay 50

dag 128

dağnahısı 162

dakika 151

dal ikindin 141

dalkaranlık 140

dal öğle 143

dal öylen 143

d'al tüş 145

dalv 71

dal yanar 140

dan 134

dān 134

dañ 134

dandarlığı 128

dâne günü 103

danesi gün 103

d'añıla 155

dañla 104, 139

danüzü 128

darabul gecesi 112

darğan 112

darı ayı 57

dar ikindi 141

dar vakit 146

d'as 23

davar bezeği 112

d'ay 27

de 1

degaga 16

degagat 16

değiğe 151

dekabr 62

dékabr 62

dekabri 62

dékada 80

delim 168

dem 168

demice 159

demicek 159

demin 159

deminceg 159

demink 159

demizden 159

denek gün 98

deniya 80

derdim ayı 27

deri 84, 89, 91, 98, 112

déri 112

derigün 84, 89, 91, 98, 112

derim 112

derim ayı 27

derinti 112

dernek 87, 90, 94, 96, 98

deste 140

dästläb 155

destlep 155

devirsi 162

devlesi 162

devlikesi 162

devliki 162

devlisi 162

devlükü 162

devlüküsü 162

devlünki yıl 19

devrek 84

devresi 162

devri 162

devrikesi 162

devrisi 162

devrüsi 162

devrüsü 162

devürsü 162

dey 29

deynek 87

dhanus 76

dıl 22

d'ıl 22

dıl ikindi 141

dızır 112

diğer 140

dik öğle 143

dik yarısı 128

dilaça 22

dild'apki 22

dilki şafâ 133

dilom 12, 13

dimin 158, 159

diri 98

diri günü 84, 89, 91, 98, 112

dirnek günü 87, 90, 94, 96, 98

dirülük 36

disznó 17

dogus 17

dohos 17
doh's 17
dokus 17
doğuza 62
dolanışık 168
dommay 112
donaray 37
doğuz 17
döküm vakti 80
döküm zamanı 80
döl ayı 42
dönem 168
dönen gün 99
dragayka 112
duḥā 136
duley 168
durmuş 168
duşenbe 84
duşenbih 84
duvak açma 113
duvan 113
düşüşü günü 113
dün 101, 134
dünan 102
dün buçuğı 134
dün dulpu 134
dünböldi 129
düne gün 101, 102
düneğen 102
düneği 102
düneğın 102
dünen 102
düneyin 102
dünle 135, 144
dünlece 135
dünne 135
dü-peyker 71
düş 144, 145
düşenbe 84
düşänbä 84
düyn 101
düysenbi 84
düyşembi 84
düzgünnü 113
dvan 13
d'wan 13
d'yl 22
ebed 168

ebedi 168

ebedî 168

eçkî munguzi 75

edhem 129

eflâni 85

egdem 152

eghen 71

egiz 71

eğirme 90

eğrice 105

ekim 57

ekimay 46

ékinç 142

ékinçi 142

ekindi 141

ekindü 141

ékindü 141, 142

ékindük 141, 142

ékkinç 142

ékkinçi 142

elege 161

êk 155

elgovan ay 80

elige 161

eliya ay 50

älläkaçàn 170

ällämähäl 168

ellere kün 99

ällävâkt 168

el önü 113

em 160

äm 159

emdi 159, 160

émdi 159

emser 21

emti 159

em tura 160

emtülü 155

êndê 160

endi 100, 160

éndi 160

endigün 100

endişe küni 113, 127

endiygün 100

endrevük 62, 113

endrevük ay 62, 113

ene 95

êner 100

engize 162

eñipdin 155

eñir 140, 147

eñir çolkon 140, 147

enkevel 155

enkile 155

enkili 155

enni 160

er 129

erbein 33

erbein günü 113

erçin 168

erde 129, 137

ärdä 129

erden 129

erä 33

erek 85

erendend 71

erentir 71, 72

erentüz 71, 72

ergür 72

erik 113

eripe 106

erki 169

ärnä 93

erni 92, 94

ertan 129

erte 103, 129, 131, 137, 150, 163

ertä 103, 129, 131, 137, 150, 163

ärtä 129

ertden 129

érte 103, 129

erten 103, 129, 137

ertene 129

érteñ 103

ertesı 103

ertey 103

érte yaz 23

ertir 103, 137

esen 19

esenge 19

äsät 50, 68

esiğl 19, 20, 21

äsil 20, 21

esmek 59

esr 21, 139

esregü kün 99, 100

eşheb 149

eşure 106
ete 103
eten tavı 33
etiyık 57, 113
et ıyık ay 57, 113
etigen 103
et pazarı 113
evān 1
evāyil 114
ev çıkımı 23
evel 155
évil 155
evkāt 3
evle 143
évle 143
evran 12
evren 1, 12
evvel 155
ävval 155
eyleyin 143
eyyām-ı acüz 114
eyyām-ı teşrîk 114
eyyāmü'l-bîz 114
éylam 1
eylül 54
eyne 91, 93
özän 129
ezidiz 73
fevral 40
fiti 129
fiṭr bayramı 108
gabaca gün 136
gabağ 155
gabaguşluğ 137
gadimi 169
galandar 114
ganime 169
garagüz 28
gare 1
gaşşık çalımı 136, 147
gaşuğ çalımı 136, 147
gatli 169
gece 131
géce 131
geçtan 147
geçtik 169
gedimi 169
geje 131

gelesi yıl 20
gelisene 20
gen salısı 21
gerde 91
gereği 98
gereğiirtesi 85
gerey 85, 95, 98, 114
ğerine 21
getdiki sene 19
gevürge kün 87
geyin 164
geyri 163
gezek gidimi 136
gığırdım 116
gına gecesi 114
gireertesi 85, 95, 98, 114
gış 30
ğış 30
gicara 140
gice 131
gicerek 170
gicimik ayı 42
ginnim 163
giragi 98
girē 85, 95, 98, 114
giregü günü 98
gireği 85
girey 85, 95, 98, 114
gireyi 98
girvugün 98
gitçe küz 33
goç ayı 59
gondaray 72
göbekli 90
göçük 129
gök gireği 85, 95, 98, 114
gölsar gidimi 98
gölsar pazarı 85
göreci 114
gözlek 136
gucuk 40
gulan 47
gunmuz 150
γuran 59
gurre 114
guşluğ 137
guşluk 137
guz 28

gücü 29, 40

gücük 37, 40, 115

gücük ay 40

güçük 40

güçükay 40

gügük kışı 115

güjüyh 40

gülan 47

gülayı 47

gülen 47

gülüser 85

gün 118

günde 119

gündeye 119

gün dikimi 140

gündiz 150

gündöndü 140

gün eğilmesi 140

gün eğişmesi 140

günek 5

güner 130

güneşiği 136

gün eyişmesi 140

güngen 6, 149

güngözü 149

günlemeç 6

günorta 142

günortaüstü 142

günüz 150

gürgekün 87

gürüldevük 115

güyz 28

güz 28

güzbeyi 28

gyszno 17

ğil 22

ğillāđı 22

hacı ayı 55

hacılar bayramı 108

haç 57

haçağ 170

haçan 170

ħaçan 170

haçen 170

ħařabat 79

hafta 67

ħafta 67

hak günü 115

<i>halat</i> 1	<i>hazan</i> 28
<i>hālî</i> 161	<i>hazân</i> 28
<i>hamal</i> 72	<i>hazar</i> 23
<i>hamel</i> 42, 72, 115	<i>hazer</i> 161
<i>hamış-gun</i> 92	<i>hazır</i> 161
<i>hamîs kün</i> 92	<i>hazir</i> 161
<i>hamursuz bayramı</i> 115	<i>hazir</i> 161
<i>han</i> 166	<i>hâzir</i> 161
<i>hanı</i> 160	<i>haziran</i> 48
<i>hân küwen</i> 90	<i>hazîrân</i> 48
<i>harman ay</i> 52	<i>hefte</i> 67
<i>harsın</i> 136	<i>hefte</i> 67
<i>harsîärde</i> 136	<i>həl</i> 29
<i>häs</i> 25	<i>hélila</i> 155
<i>hasalhas</i> 169	<i>hemdi</i> 160
<i>haskına</i> 115	<i>hemel</i> 42, 72, 115
<i>hasl</i> 27	<i>hemidek</i> 156
<i>hassın</i> 136	<i>hemin</i> 156
<i>hasyanar</i> 38, 39, 63	<i>heminecik</i> 156
<i>haşan</i> 170	<i>hemîşe</i> 169
<i>havur</i> 2	<i>hemîşe</i> 169
<i>hayhay tavı</i> 33	<i>henöm</i> 156
<i>hayın</i> 27	<i>hent</i> 2
<i>hazan</i> 28	<i>henüm</i> 156

hepde 67

hepte 67

h̄aren-erni 80

hergine 20

herğedim 169

hetüz 53

hevricek 156

h̄ayit 115

h̄eyit 115

h̄ezan 28

heziran 48

heziron 48

h̄ıaṅan ıya 42

h̄ıçavban 47

h̄ıçavman 47

hidrellez 115

himmy 72

hincik 160

hırtlı 72

hızır 116

hibcik 160

himdi 159, 160

hinci 160

hincik 160

hinçi 160

hindi 160

h̄iseb küni 116

h̄or 169

horalay tavi 33

horazönü 130

horoz ötümü 130

h̄oruz maṅı 130

hovur 169

xoy 14, 73

hristos orucu 62

χsχαç 74

hsin-ch'ao 81

h̄uftàn 147

h̄ük 17, 18

hunta 72

h̄upten 130

h̄ut 73

h̄üt 73

huttus 73

χz oylan 69

ıam ıya 47

ıddet 33

ığrık 130

il 22
ilgi 21
ılış 19, 169
ılışıl 19
ılışır 19
ılışıyıl 19
ilkışma 130
ımık 64
ımercık karanlık 130
ıjaru 163
ındı 160
ındı 160
ır 137
ıran 136
ırgakta ıya 53
ırlık 130
ırmızan 65
ırsat 2
ışıklı 90
ışt 16
ıt 17
ıy 78
ıybaniap ıya 55
ıyıl kün 98
ıyıl kün 98
ıyık 67
ızı 19
ibdi 156
iddet 33
ıiddet 33
idö 4
iğne atımı 34
iir 147
iki namaz arası 141
ikindi 141, 142
ikindin 141
ikindü 141
iki yasdı 130
il 22
ıldırayaz 130
ilercesi 156
ilerü 156
ilgerge 156
ilgeri 156
ilgerü 156
ilgiri 156
ilişen yıl 19, 169
ilişil 19

ilişir 19
ilkgüz 55
ilki 156
ilkindi 141, 142
ilkindin 141
ilkindi otu 141
ilkindotu 141
ilkinti 141
ilkiva 156
ilk öğrek 34
ilkündü 141
ilk yaz 23, 25
illaba 156
ilşin yıl 19
il yaz ay 80
imcik 160
imde 160
imdi 159, 160
imece 136
imsāk 130
incekuşluk 137
inci 160
incik 160
inde 160
indik 160
indi 160
indice 160
indi gün 103
inegün 94
inek cıl 8
inir 147
inkaza 156
inkevvela 155
inkiba 155
inlidir 142
ipti 156
ir 137
iramazan 65
irden 129
ireli 156
ır-et 137
irgakta 53
irki 137, 169
ırne 92, 94
irte 103, 129, 131, 137, 150, 163
irtä 137
isen 20
isenge 20

ispas 116

israğagün 100

israhagün 100

israhayün 100

istavros ay 55

istavrut 55

işā' 147

işembi 96

işgiyan 92

işkan 92

işt 16

it 16, 17

it cıl 16

itla 87

itlari 87

itla-ri-kon 85, 87

itni-gün 85, 87

ittibe 157

it yıl 16

iy- 163

iyē 163

iyul 50

iyun 48

izi 19

izim ayı 59

jamanū 94, 95

jil 22

ķabakuşluk 137

kaç 28

kaçan 170

kaçan 170

kaçanı 170

kaçını al ayı 57, 59

kaçını art ayı 57, 59

kader vakt 170

kadir-kiçi 116

ķadr 116

kağar 137

kahus 57

kala jili 8

kalander 38

kamal 42, 72, 115

kame 131

kañ 43

kāñ 43

kandık ay 45

kan günü 90

kan-k'én 90

<i>kan-kün</i> 90	<i>kazanç</i> 26
<i>kantar</i> 38	<i>kazır</i> 161
<i>kahtar</i> 38	<i>ke</i> 132, 164
<i>kany-a</i> 73	<i>ké</i> 164
<i>kapkap günü</i> 116	<i>kece</i> 131
<i>kaplan</i> 12	<i>keç</i> 131, 147
<i>karā</i> 131	<i>kéç</i> 131
<i>karacayaz</i> 24	<i>kēç</i> 131
<i>karaispat</i> 116	<i>käç-</i> 132
<i>kara-kış</i> 29	<i>kéç-</i> 131
<i>karāḡa kün ıya</i> 62	<i>keça</i> 100, 131
<i>karāḡa</i> 57	<i>keççe</i> 131
<i>karkaḡ</i> 73	<i>keçe</i> 100, 131
<i>karkaḡa</i> 73	<i>keçä</i> 132
<i>ḡarn</i> 34	<i>käçä</i> 131
<i>karsan</i> 116	<i>kéçe</i> 131
<i>kaś</i> 147	<i>keçe-atna</i> 92
<i>kasım</i> 59	<i>keçee</i> 100
<i>kaşan</i> 170	<i>keçeh-erhi-kün</i> 92
<i>kaşık çalımı</i> 136, 147	<i>kéçigiran</i> 34
<i>kaus</i> 73	<i>keçki</i> 131
<i>ḡavs</i> 73	<i>keçkurun</i> 147
<i>kayçan</i> 170	<i>kedin</i> 132, 164
<i>kaynā</i> 73	<i>kédin</i> 164

kéđin 164

kedki 164

kelebüzük 116

kelin 163

kelli 163

kem 2

ken 164

kencer 116

kéng 11

kenye 163

kər 28

kere 163

kerlac'ə 80

kerten 163

kerti günü 116

kesrə 164

keş 131, 147

käş 131

keşe 131, 147

keşev 147

keške 147

keşkurım 147

keştik 147

keyin 164

kéyin 164

keyli 163

keyn 164

keyri 163

kez 2

kəz'ən kərlac'a 80

kezmet 2

kı 11

kıcım 163

kığırdım 116

kıhın 30

kıllı 73

kına basma 117

kına düğünü 117

kına toyu 117

kındiyin 141

kınma 170

kıntam 34

kıravlu 117

kırçan 45, 117

kırçan ayı 45, 117

kırım 57

kırkar 28, 117

kırkar ay 53

kırkavuz 31, 38, 39, 42, 69, 107, 117
kırlaş ay 59
kıs 30
kısır ay 50
kiş 27, 29, 30
kış ay 59, 81
kış çille 111, 112, 117
kış doksanı 30
kıyam 142
kıyamıt 117
kıyav kün 88
kızılca ikindi 141
kızıl ikindi 141
kızıl issi 117
kibe 167, 170
kicīerne 92, 94
kiç 131, 170
kiç-ayne-kün 92
kiçe 100, 131
kiçä 131
kiçi bayram 108
kiçi cuma 92
kiç kurun 147
kiçrek 170
kiçü ay 50
kid 164
kidin 164
kiğin 164
kihek 55
kilesi yıl 20
kin 118, 164
kinde 141, 164
kiraké 98
kiraz ayı 48
kişeği 98
ki rez ayı 48
kiri 164
kiru 29
kisre 164
kiş 30
kitseni 92
kivan jmnü 94, 95
kiyin 164
klu 11
koca bayram 108
koca kuşluk 137
koç ayı 57, 59
koçhar koşhan ay 62

koç katımı 34

koçkor ay 40

koçkoyan 57

kodan 10

kolu 150

kom 118

køn 118

qōn 118

koń 14

konak 117

konok 117

konin 14

koń yıl 14

kopka 73

korom 165

kova 73

koy 14

koyan 10

koyan cıl 10

koy cıl 14

koy jili 14

koy kozdaydı 118

qoyn 10

koyn küin 14

koyon 10

koyun 14

qoyun yılı 14

qoy yılı 14

koz 73

qozı 73

kozi küzöm ot 118

köfrü 118

kökek 45

köklem 24

köktem 24

köktöm 24

kölköl 74

kön 118

könek 74

körük ayı 43

köşen 31, 34

köş-kurun 147

köyön 10

közbaylangı 132

ksi-atna 92

ksi-juma 92

kubuy ay 45

kuçık 74

kudaydın küni 98
kulan 12
kulanıyek 132
kulun 43
kulun tutar 43
kulun tutar ıy 43
kumba 74
kumbha 74
kunde 119
ķapatluk 137
kura 59
kuralay 59, 60
kuralı ay 59
kuran 52, 53, 59, 60
kuran ay 52, 53, 59
kurban bayram ay 81
kurban bayramı 108
kurman bayram 108
ķurban küni 118, 127
kurtuyak ayı 57
kuru-kün 95
ķurun 2
kuş 137
kuşdüger 74
ķuşluk 137
ķuşlugun 137
kuşluk 137, 138
ķuşluk 137
kutas 74
kuut 67
kuvurgu 142
kuyan 10
kücü 40
küçük 40
küçük ay 40
küçük bayram 108
küçük çile 112
küçük tevbe 64
küçürgen ay 57
küçü suuk ay 44, 45
küçü ürgön 58, 60
küçü üzü ay 49
küğüt 148
kühün 28
külken 24
külürgen ay 49, 50
kün 2, 118, 119
künara 142

künbadrama 142

künde 119

kündes 142

kündiz 150

kündüs 150

kündüz 150

künärtä 142

künica 119

künik- 119

künikek 119

künlü 74

künorta 142

kün ortoto 142

kün taksar ıya 38

kün tüştüğü 126, 135, 144, 145

küntüz 150

künuzın 150

künühün 150

künüs 150

kür arslan 68

küreñ 29

küsgü 7, 8

küsgü yıl 7

küs kuyruğı ay 62

küskü ay 81

küskü kuran ay 52, 53, 59

küskü kün 7

küskü yıl 7

küs ortozi ay 55

küs paji ay 53

küstün kuyruk ayı 58

küstün orta ay 81

küstün paşkı ay 81

küsümmü 74

küüle 24

küwen 118

küylü 74

küz 25, 28, 119

küz allı 119

küz artı 28

küz ay 81

küzek 34

küzgermek 28

küznü al ay 53, 55

küznü art ay 53, 55

lagzın 17, 18

lagzın yıl 17

lakzın yıl 17

<i>lava</i> 170		<i>mā</i> 154
<i>leņeç</i> 74		<i>maçak</i> 108
<i>lengeç</i> 74		<i>mahul</i> 120
<i>leyl</i> 132		<i>maidun</i> 74
<i>lihsan</i> 45		<i>maius</i> 47
<i>li-jī</i> 6		<i>makara</i> 75
<i>likjir</i> 6		<i>mamır</i> 47
<i>li^wong</i> 11		<i>mana</i> 2, 157
<i>litu</i> 6		<i>maņlay</i> 2, 157
<i>lobut ay</i> 53		<i>maņnay</i> 2, 157
<i>lō</i> 11		<i>maraz</i> 132
<i>lu</i> 10		<i>mart</i> 43
<i>lū cıl</i> 11		<i>mart-gurt</i> 120
<i>lūi</i> 11		<i>mavsim</i> 35, 49
<i>lukkol</i> 45, 119		<i>may</i> 47, 171
<i>lukkola</i> 45, 119		<i>mayıs</i> 47
<i>lukkur</i> 49, 119		<i>maymūn</i> 15
<i>lung</i> 11		<i>maymun jili</i> 15
<i>luu</i> 11		<i>mayram</i> 108
<i>luu kūn</i> 11		<i>mayus</i> 47
<i>luy</i> 11		<i>meçin</i> 15
<i>lū</i> 11		<i>meçin cıl</i> 15
<i>lūy</i> 11		<i>meçin d'il</i> 15
<i>lū yıl</i> 11		<i>meçel</i> 2

meherrem 64
mengi 167
mengü 167
meᅅgü 167
mängü 167
meᅅü 167
mere 34
mered 64
mereke 120
meret 64
märt 43
merzim 2
meᅅa 75
meᅅe 40
meᅅin 15
mävrid 3
mevsim 35
mevsîm 35
mävsum 35
meyram 108
meyrem 108
mezigil 35
miltı 120
mısmil 171

mıyzam 55
miceh 120
miçin yılı 15
mihricân 120
mina 75
mîna 75
mingi 167
miᅅü 167
miraç 120
miᅅâc 120
miᅅ 75
miᅅi 120
mithuna 74
mitiriâp ıya 60
molcakı
molçok 1
mθn-kθn 120
mörüt 3
mövrid 3
mövsum 35
muharrem 64
muherrem 64
muhūrta 151
muntıran 151

<i>muntırdın</i> 151	<i>nedëlja</i> 68
<i>murda</i> 157	<i>nedil'a</i> 68
<i>murgup</i> 148	<i>nèdjelja</i> 68
<i>müçe</i> 6	<i>neg</i> 11
<i>müçel</i> 6	<i>nehār</i> 121
<i>müçöl</i> 6	<i>neher</i> 3
<i>naga</i> 11	<i>nek</i> 10, 11
<i>nāgāh</i> 171	<i>nēk</i> 11
<i>nağid jmnu</i> 94, 95	<i>nev-bahar</i> 24
<i>nagran</i> 121	<i>nev-bahār</i> 24
<i>nahang</i> 11	<i>nävröz</i> 121
<i>nağurgoyan</i> 121	<i>nev-rüz</i> 121
<i>nahırkavan</i> 121	<i>nğran</i> 121
<i>nāk</i> 11, 12	<i>nihang</i> 11
<i>nak yılı</i> 12	<i>nikkol</i> 121
<i>nal</i> 25	<i>nirai</i> 25
<i>namıs</i> 81	<i>nisan</i> 45
<i>naş</i> 25	<i>nīsān</i> 45
<i>naran</i> 25	<i>nisannu</i> 45
<i>navsrđiç</i> 81	<i>nissanov</i> 45
<i>neçe</i> 171	<i>noğtın</i> 171
<i>nedël'a</i> 68	<i>nooruz</i> 121
<i>nädälä</i> 67	<i>nθres</i> 121
<i>nedele</i> 67	<i>noruz</i> 121

novruz 121
noyabr 60
noyabr' 60
nyár 25, 26
obaş 132
obaşdan 132
obaştan 132
obéd 139
obirsi gün 100
ocak 38
oçur 3
odaygı 138
oğlaq 75
oğlaq ay 24
ogur 171
oğur 171
oguz 75
oğlak 75
oğlak gelini 138
oğlakkıran 121
oççi 77
oht 3
ohtu 3
oq 3
oqt 3
oktyabr 58
olkun 3
olunnu 40
oncül 157
ookam 3
orakayı 49, 50, 53
oraq vaqıtı 35
oray 171
oraza 64
oraza açılğan kün 121
oraza bayram 108
oraza cabılğan kün 122
orgakayı 49, 50, 53
oroy 171
orta 92
ortagüz 58
orta kış ay 63
ortaküm 92
ortakün 92
orta küz ay 58
orta yay ayı 51
ortoku kışınçı ıy 63
oruç ayı 64

oruçluk 64

oruzlama 6

ot 51

oḡ 8

otayı 51

ōte 67

otegün 100

ot ıya 51

otun 100

oululu 55

ovgat 3

oyıx 78

oyun 3

oz- 157

oza 3, 157

ozal 157

ozav kün 100

ozo 157

ozuğ 157

ōbürsü gün 100

öd 3, 4, 144

öḡ 3, 143

ödlek 143

öḡlek 3, 4, 143

ödüş 122

öd yılı 8

öğdengeri 143

öğerem 165

öğez 157

öğle 143

öğlen 143

öğrüm 55

öğüç 158

öğün 151

öğüne 158

öğürdü gün 100

öküz 75

öküz uyumu 132

ölen 143

öleḡ 49

öleḡ ayı 49

öleyn 143

öliara 81

ömr 171

ömur 171

öḡ 157, 158

önce 158

öncülü 157

öndegün 101

önden 158

öndin 158

öndin 157

öndüğ gün 101

öndüğü gün 101

öndüğün 101

öndüğün gün 101

öndün 158

öndün 157

öndürgün 101

öne 158

öñe 157

öñez 158

öñgün 101, 122

önküllü 143

öññil 19

öññin 101

önüç 158

önün 158

öñürdeki 158

öñürdi 158

öñürdüki 158

önürt 101

öñüsıra 158

öñü somu 171

önüş 158

önüt 101

ört 143

össeet 151

össēt 151

öt- 165

öte 165

öten 172

ötgen 172

ötgür 75

ötken 172

ötre 172

ötrü 165

ötürü 165

övle 143

öwün 151

öy 4

öyle 4, 143

öyledençe 143

öylen 143

öyün 151

özle 143

özlek 4
pāç 107
paça- 107
paçağ 107
paça günü 122
palamut 83
panaya orucu 54
pan-şanbe 93
pars 9
pārs 9
pasha 122
paşha 122
paşkala 122
paştama 122
paştap 158
paya 154
payız 29
payram 108
payran 108
pazar 84, 97
pazartesi 85
pazeertesi 85
pāddar 18
pällä 4
penç-şenbe 86, 93
penşenbe 93
perhîz 122
perşembe 93
perşenbe 86, 93
pes ayı 47
peşe 40
peyşembe 93
peyşenbe 93
päyşänbä 93
piltır 18
pırsıvay 75
pıyıl 21
pi 11
piçen ayı 51
piçim ayı 50, 58
piçin 15
piçin yılı 15
piinir aftası 81
pîl 21
ping 11
pipiruda 47
piseel 144
poçag 172

<i>pokruop ıya</i> 58	<i>saat</i> 151
<i>pörsen</i> 98, 101	<i>sā'at</i> 151
<i>pörsügün</i> 98, 101	<i>sabaa</i> 103, 138
<i>pudur</i> 18	<i>şabadança</i> 138
<i>pün</i> 122	<i>sabah</i> 103, 138
<i>purun</i> 154	<i>sabaḥ</i> 103
<i>puun</i> 122	<i>şabāḥ</i> 138
<i>ramazan</i> 65	<i>sabahlaca</i> 138
<i>ramażān</i> 65	<i>sabar</i> 49
<i>rebī'24</i>	<i>sabat</i> 95
<i>rebbiülevvel</i> 65	<i>şabbat'</i> 95
<i>rebī'ü'l-evvel</i> 65	<i>sabbath</i> 96
<i>receb</i> 65	<i>sabbatu</i> 96
<i>recep</i> 65	<i>şabb'tā</i> 95
<i>regaip</i> 122	<i>safar ay</i> 65
<i>regāyib</i> 122	<i>safer</i> 66
<i>revāh</i> 148	<i>şofer</i> 65
<i>roç</i> 123	<i>sagak</i> 132
<i>rōç</i> 123	<i>sagat</i> 151
<i>rün</i> 82	<i>sağır ayı</i> 54
<i>rukkul</i> 123	<i>sahad</i> 151
<i>rūzgār</i> 4	<i>saḥar</i> 133
<i>rūzigār</i> 4	<i>sahın</i> 132
<i>rūznāme</i> 6	<i>sahur</i> 133

<i>sāl</i> 21	<i>sārsembi</i> 89
<i>salı</i> 88	<i>sârsenbi</i> 89
<i>şalı</i> 88	<i>sarsıarda</i> 136
<i>sali</i> 88	<i>sarsın</i> 104, 136
<i>sāli</i> 88	<i>sās</i> 25
<i>sāli</i> 88	<i>sāske</i> 138
<i>salım</i> 4	<i>sāske tūs</i> 138
<i>salname</i> 6	<i>sāt</i> 151
<i>samat günü</i> 123	<i>sau</i> 172
<i>sambota</i> 96	<i>savaḥ</i> 138
<i>samedi</i> 96	<i>sāvır</i> 45
<i>samstag</i> 96	<i>saya gecesi</i> 123
<i>saḡa cıl</i> 24, 123	<i>sayın</i> 27
<i>sanada</i> 123	<i>schabatu</i> 41
<i>sanak</i> 172	<i>sebt</i> 95
<i>sanarık</i> 123	<i>seḡir</i> 4, 35
<i>sanbat</i> 96	<i>seḡirdim ayları</i> 66
<i>sandırak</i> 133	<i>seher</i> 133
<i>sanga cıl</i> 24	<i>seḡer</i> 133
<i>sanlı</i> 172	<i>sāhār</i> 133
<i>sant zaman</i> 144	<i>seḡergāh</i> 133
<i>sappatu</i> 96	<i>sekunda</i> 151
<i>saraş</i> 133	<i>sellap</i> 35
<i>sāri</i> 133	<i>sellem</i> 172

<i>senbi</i> 96	<i>sıçan</i> 7, 8
<i>sene</i> 22	<i>sıçğan</i> 7
<i>sene-i kebire</i> 22	<i>sıçğan kün</i> 7
<i>séntebir</i> 56	<i>sıçğan ödi</i> 7
<i>sentyabr</i> 56	<i>sıçğan yılı</i> 7
<i>s'er</i> 131	<i>sıçkan</i> 7
<i>serede</i> 89	<i>sıgın ay</i> 58, 63
<i>seretan</i> 75	<i>sığır dönümü</i> 148
<i>sere t̄ān</i> 75	<i>sığır yılı</i> 8
<i>ser t̄ān</i> 75	<i>sığırkoyun</i> 60
<i>sertān</i> 49, 75	<i>sıl</i> 22
<i>säskä</i> 138	<i>sınarık</i> 123
<i>se-şanbe</i> 88	<i>sınçıma</i> 76
<i>se-şenbe</i> 86, 88	<i>singır</i> 144
<i>seşänbe</i> 88	<i>sinsa</i> 17
<i>sevur</i> 133	<i>śinsa</i> 17
<i>s'äv-ar'ni</i> 81	<i>sırtan</i> 75
<i>sevr</i> 75	<i>sırtlan</i> 12
<i>şevr</i> 75	<i>sivir</i> 8
<i>seyşembi</i> 88	<i>sıtır</i> 8
<i>seyşenbe</i> 88	<i>siçkan jili</i> 7
<i>sezgek</i> 76	<i>sifde</i> 158
<i>sıç-</i> 7	<i>sifte</i> 158
<i>sıçaga</i> 7, 8	<i>sigor</i> 8

şikşāpada 79

silifki 158

s'imāk 123

simet 123

simha 76

sinci 160

sinçau 80

sinx-a 76

sirki 36

sisna 18

şoğra 165

soyum 61

soyum ay 61

soğna 165

sōk namıs 81

s'əl 22

soma 82

somor 7, 8

somor' 7, 8

soη 165

sōn 165

sōna 165

soηca 165

sonda 165

sondra 165

songıra 165

songu yaz ay 82

songüz 61

sonıra 165

soηı yay ay 82

sonkış 38

soη küz ay 82

sonnamaz 66

soηnu gun 95

sonoğos 13

soηıra 165

şoηıra 165

şōnśa 18

soηıra 165

s'ər 27

sora 165

sōra 165

soruğ küni 124

soru günü 124

söle 161

söle-ále 161

sönegey 76

sör 133

sörök 172

sötke 124

sötkö 124

söünç 82

söünç ay 82

srahagün 100

srahayün 100

sroş 124

srōş 124

su 4

subuota 95

sugur 8

sulta 56

suñur 7, 8

sūr 8

śur 25

surtun 166

sutki 124

suunda 166

suv tok'ulur 74

sıwır 8

süfür 133

süünç-ay 82

sükünt 151

sülf 138

sümmekli 124

sünbüle 76

süphe 124

süre 172

süritüş 126, 135, 143, 144, 145

süst 172

şaban 66

şābān 66

şabān 66

şabat 95, 96

şabat kün 95

şabbāt 95

şafağ 133

şagaban 66

şāh-ı rebī' 25

şak 32

şaklam 144

şam 148

şām 148

şām 148

şamat 87

şanba 96

şapak 133

<i>şarapayı</i> 56	<i>şivşit</i> 158
<i>şarbazarı</i> 99	<i>şöndü</i> 160
<i>şatlık</i> 76	<i>şubāt</i> 41
<i>şavak</i> 133	<i>şubāţ</i> 41
<i>şeb-gîr</i> 138	<i>şulikdem</i> 161
<i>şegor</i> ' 8	<i>şumat</i> 88, 95
<i>şehiringidimi</i> 88	<i>şün</i> 82
<i>şekk küni</i> 124	<i>şündi</i> 159
<i>şemat</i> 95	<i>tabak</i> 54
<i>şemat</i> 95	<i>tabakpazarı</i> 90
<i>şemat-kön</i> 95	<i>tabata ämiydîr ıya</i> 46
<i>şenbe</i> 96	<i>tabbak</i> 54
<i>şänbä</i> 96	<i>tabış-</i> 10
<i>şenbih</i> 96	<i>tabışgan</i> 10
<i>şevat</i> 29	<i>tabışgan yıl</i> 10
<i>şevün</i> 134	<i>tabışkan yıl</i> 10
<i>şevval</i> 66	<i>taguk</i> 16
<i>şevvāl</i> 66	<i>taguq yılı</i> 15
<i>şhuvur</i> 148	<i>taḥaḳu yılı</i> 15
<i>şırlı ay</i> 46	<i>tain</i> 134
<i>şigor</i> 8	<i>takagu</i> 15
<i>şilde</i> 82	<i>taḳaḳu yılı</i> 15
<i>şimdi</i> 159	<i>[taki]gu yıl</i> 15
<i>şindi</i> 160	<i>takı günü</i> 124

takıl günü 124

takiyka 151

takiga 16

takiya 16

takka 151

taķuķ 15

taldırık 124

taman 159

tambla 103

tamdan 138

tamız 51

tamşsa 124

tan 134

ţan 134

taņ 128, 134, 139

tanan 159

ţanda 104

taņda 103

taņdak 134

taņdası kün 104

tandaşı 86

taņla 104, 139

taņlacak 139

taņlası 104

taņna 139

taņ-sara 134

tanu 76

tap 4

tarazı 76

t'arazu 77

tarcıh vakti 35

ţarfetü'l-ayn 35

tārta 139

taşıvul 35

tatavı 125

tatavu 125

tato 125

taulai 10

taviġgan kün 10

taviġgan yıl 10

taviş- 10

tavişgan 10

tavişġan 10

tavişgan yılı 10

tavlai 10

tavlġk 125

tavşan yıl 10

tavişķan yılı 10

tavuk 16

tavuşğan yılı 10

tawuk 16

tawuķ yılı 15

tekegü 14

tekeseκ 35

tekir 63

tekou 14

tekoy 14

tekü 14

tël 145

temin 26, 159

temis 51

temiz 51

temmuz 51

temmüz 51

temşit 134

tezgînç 173

timin 158

temüz 51

temüs 51

tendeme 144

tepreş günü 125

terāzū 76

terçe 172

terneκ 87, 90, 94, 96, 98

terviye kün 125

teşrîķ küni 125

tetavı 125

tevbe 46

teyn 88

tez 173

tışķan 7

tışķan cıl 7

ti 11

tiber 61

time 173

ting 11

tirepazarı 86

tiriglik 36

tiröv 36

tîz 173

tîzlik 173

tob ay 46

toh 15, 16

tōh 15, 16

toħsunñu 38

tohu jili 16

toklu toymaz toguz kün 125
toksan 36, 62
tomus 51
tomuz 51
tonuz 54
toņuz 17, 18
toņuz jili 17
toņuz kün 17
toņuz yıl 17
took 16
toran 144, 148
toruk 76
tosyapazarı 86
toşkan jili 10
totur 36, 44, 46, 83, 125
toturnu al ayı 36, 44, 46, 83, 125
toturnu art ayı 36, 44, 46, 83, 125
toy 125
tsië-k'i 36
tsiet-k'jei 36
tsirki 36
tugan-kün 86
tuğan-kün 86
tugut törür ıya 48
tulā 76
tulaan ay 41, 44
tülā 41
tülā sara 41
tuly-a 76
tundi-køn 86
tunegun 102
turun 144, 148
turuş 139
tusanak 76
tuş 138, 173
tu-şanbe 84
tuşlik 137, 138
tutamiş 76
tutar 77
tuulan ay 41, 44
tuuş 173
tügönök 63
tün 101, 134, 135
tün 135
tünàv 159
tüne 101
tünegün 101, 102
tünekün 101

tünene 101
tünerte 135
tüney 144
tünle 135
tünü 135
tünügün 102
türk 36
tüs 145
tüstöjin 145
tüş 126, 135, 143, 144, 145, 173
tüşlük 126, 135, 143, 144, 145
tüşlük öği 4, 126, 135, 173
tüş öği 173
tüşlük 126, 135, 173
tüş vağti 144
tüün 135
tüz 150
ubaktı 4
uçur 4, 36
ud 8
uđ 77
ud kün 8
ud yıl 8
uğundurma 126
ū kälär ıya 49
ulagay 83
ulak 83
ullu kuşluk 137
ullu küz 36
ulu bayram 108
ulu cıl 11
uluğ ay 83
uluğ kün 126
uluğ oğlağ ay 24
ulu kün 126
ulu sook ay 44, 45
ulū ürgön 58, 60
uposatha 107
urıs atnası 126
urukku 159
ursatna-k'en 99
urus-atna-kün 99
urut 159
uslu 77
ut 88
uđ 8
utlan- 87
uvap 5

<i>uvıt</i> 41	<i>ürlüksüz</i> 173
<i>uy</i> 8	<i>ür ödün</i> 173
<i>uyăh</i> 78	<i>ürtün ayı</i> 56
<i>uyav</i> 108	<i>üsüm</i> 41
<i>uyav kən</i> 108	<i>üülen</i> 143
<i>ujbanyap ıya</i> 56	<i>üye</i> 4
<i>uy cıl</i> 8	<i>üyle</i> 143
<i>uzagu kün</i> 100	<i>üzüm ayı</i> 56, 58, 61
<i>üçügün</i> 86	<i>üzü namıs</i> 81
<i>üd</i> 3	<i>vadük</i> 5
<i>üde</i> 4	<i>vaht</i> 5
<i>ügün</i> 102	<i>vaqt</i> 5
<i>ükek</i> 77	<i>vaqt</i> 3, 5
<i>ükündü</i> 141	<i>vali</i> 173
<i>ükündün</i> 141	<i>vara</i> 165
<i>üläst ıya</i> 41	<i>vartuvur</i> 54
<i>ülgü</i> 77	<i>veçer</i> 148
<i>ülgü burcu</i> 77	<i>vereni</i> 10, 12
<i>ülgü çayan</i> 77	<i>verimay</i> 56
<i>ülüşkün</i> 102	<i>vrçik</i> 77
<i>ündüner</i> 102	<i>vriş</i> 77
<i>ünüs</i> 49	<i>vrşabha</i> 77
<i>ürgön</i> 58	<i>vrşcika</i> 77
<i>ürlük</i> 173	<i>yağarak</i> 63

yak 36
yalavaç 86
yalgan 60
yalgon kuran 60
yan- 39, 51
yana 166
yanar 38, 39, 63
yanarayı 39, 51, 126
yanar gün 39, 51, 126
yañı 126
yañı kün 126
yañı yıl 22
yañkı 159
yanvar 38, 39, 63
yaprakdökümü 29
yar 104
yār 25
yarın 104, 105
yarındası 105
yarıntası 105
yarıntısı 105
yaron 105
yarı- 104
yarun 104
yas 25
yasdı 149
yasrağı kün 99
yassı 149
yastı 149
yaş 148
yat- 149
yatsı 149
yatsıg 149
yatsu 149
yatsun 149
yaşun 149
yay 25, 26, 27, 77
yaydın ay 51
yay oğlağ 77
yaz 23, 25, 26, 27
yāz 25
yazağzı 26
yazbaşı 23, 26
yazönü 26
yazseri 23, 26
yedil 68
yädilä 68
yediler haftası 68

yediye 68

yeğün 102

yekindü 141

yekşembi 99

yekşenbe 99

yäkşänbä 99

yek-şenbih 99

yel 22

yél 126

yengeç 74

yéngi 20

yeni 20, 159, 161

yeñice 93, 159, 161

yenile 93, 159, 161

yeñile 161

yenilek 161

yenilen 161

yeniliği 161

yeñişä gün 88

yeniye 20

yeni yıl 39

yänvār 39

ye-şanbe 99

yeth' 16

yethi 16, 17

yeti 68

yevmü carife 110, 127

yevmü'n-naħr 118, 127

yevmü't-terviye 113, 127

yeyil 20

yıl 21, 22

yıl- 12

yılan 12, 13

yılan kün 12

yılan yıl 12

yılbaşı 127

yılkı 13

yıllık 22

yıl oniki ay 22

yılırtı 127

yıltur 18

yıtı 16, 17

yik 68

yikindü 141

yikiz 145

yil 22

yilin ayı 44

yıñile 161

<i>yoğ</i> 127	<i>zahmarı</i> 30, 39, 41
<i>yolcu</i> 86	<i>zahmeri</i> 30, 39, 41
<i>yoluk</i> 36	<i>zahmeti</i> 37
<i>yondu</i> 13	<i>zalt</i> 173
<i>yonduri</i> 13	<i>zaman</i> 5
<i>yont</i> 13	<i>zamān</i> 5
<i>yont kün</i> 13	<i>zamāne</i> 5
<i>yont yıl</i> 13	<i>zamat</i> 5
<i>yorman</i> 8	<i>zamḥarīr</i> 30
<i>yōz</i> 27	<i>zambı</i> 83
<i>yulyus</i> 52	<i>zavza</i> 48
<i>yuma</i> 67, 94	<i>zaz</i> 25
<i>yumran</i> 8	<i>zeerten</i> 149
<i>yumur-an</i> 8	<i>zeet</i> 135, 166
<i>yund</i> 13	<i>zeetten</i> 166
<i>yund yılı</i> 13	<i>zeğet</i> 135, 166
<i>yunt</i> 13	<i>zehelce</i> 159
<i>yün</i> 13	<i>zēl</i> 166
<i>yunduri</i> 13	<i>zemhedi</i> 30, 39, 41
<i>yunkun</i> 90	<i>zemheri</i> 30, 39, 41
<i>yün-t</i> 14	<i>zere</i> 166
<i>yünüm</i> 127	<i>zerzene</i> 99
<i>yüzyıl</i> 22	<i>zet</i> 166
<i>zabah</i> 103, 138	<i>zevāl</i> 145

zilla 174
zıman 5
zınharı 30
zilhicce 66
zilhicce 66
zilkade 67
zirat 127
ziyarat 127
zmugtug 127
zmxwtwğ 127
zöhr 145
zöhür 133
zuhr 145
zuhur 145
zu 'l-ka'de 66
zü 'l-ħicce 66
zù 'n 82

KAYNAKLAR

- AKGÜR, Necati (1989), “Celalî Takvimi”, **TDA**, 61, 169-183.
- (1990), “On İki Hayvanlı Türk Takvimi”, **TDA**, 64, 169-210.
- (1991), “Türk Bilim Tarihi: Rumî-Miladî ve Hicrî Takvimlerinde Gün Adı Belirleme Meselesi”, **TDA**, 71, 91-108.
- (1992-a), “Bilim Tarihi: Kuramsal Hicrî Takvimdeki Artıklama Meselesi”, **TDA**, 78, 67-107.
- (1992-b), “Türk Bilim Tarihi: Müneccimbaşı Takvimlerinde Tarihleme Yöntemleri”, **TDA**, 80, 99-120.
- (1993), “Halk Takvimi”, **TDA**, 86, 123-149.
- (1996), “Uluğ Bey Dönemi Takvimciliği”, **Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, 25-54.
- (2000), “Takvimler”, **Cogito**, 22, 95-100.
- AKKUŞ, Muzaffer (1995), *Kitâb-ı Gunyâ*, Ankara.
- ALPAY-TEKİN, Gönül (1994), *Ali Şîr Nevâyî, Ferhâd ü Şîrîn*, Ankara.
- ALTAYLI, Seyfettin (1994), *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II*, İstanbul.
- AND, Metin (2000), “Minyatürlerle Osmanlı’da Burçlar ve Gezegenler”, **Cogito**, 22, 177-191.
- ARAT, R. Rahmeti (1930), “Zur Heilkunde der Uiguren I”, **SPAW**, 451-473.
- (1931), “Zur Frage des zwölfjähriigen Tierzyklus bei den Türkvölkern”, **UJb**, XI, 298-299.
- (1936), *Türkische-Turfan Texte VII*, Berlin.
- (1943), “Türklerde Tarih Zaptı”, **II. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 329-337.
- (1947), *Kutadgu Bilig I*, Metin, İstanbul.

- (1948), “Türklerde Zaman ve Vakit Tesbiti” **IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 94-108.
- (1951), *Atebetü'l-Hakayık*, İstanbul.
- (1959), *Kutadgu Bilig II, Tercüme*, Ankara.
- (1965), *Eski Türk Şiiri*, Ankara.
- (1979), *Kutadgu Bilig III, İndeks*, hzl. Kemal ERASLAN; Nuri YÜCE; Osman F. SERTKAYA, İstanbul.
- (1987), *Vekayi, Babur'un Hatıratı I-II*, Ankara.
- ARGUNŞAH, Mustafa (1997), *Şükrî-i Bitlisî, Selîm-nâme*, Kayseri.
- (1999), *Muhammed b. Mahmud Şirvanî, Tuhfe-i Murâdî*, Ankara.
- ATA, Aysu (1997), *Nâsirü'd-dîn b. Burhânü'd-dîn Rabgûzî, Kıyasü'l-Enbiyâ I: Giriş-Metin-Tıpkıbasım; II: Dizin*, Ankara.
- (1998), *Nehcü'l-Ferâdîs III, Dizin-Sözlük*, Ankara.
- ATALAY, Besim (1939), *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi I*, Ankara.
- (1940-a), *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi II*, Ankara.
- (1940-b), *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi III*, Ankara.
- (1943), *Divanü Lugat-it-Türk Dizini “Endeks”*, Ankara.
- (1945), *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fi'l-Lûgat-it-Türkiyye*, İstanbul.
- (1949), *Eş-Şüzûr-üz-Zehabiyye vel-Kıtai'l-Ahmediyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, İstanbul.
- (1970), *Abuşka Lûgati ve Çağatay Sözlüğü*, Ankara.
- ATAY, Ayten (1998), *Nogay Türkçesi Grameri*, Kayseri (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- AYAN, Hüseyin; Kemal YAVUZ; Efrasiyap GEMALMAZ; Recep TOPARLI;
Gönül AYAN; Yavuz AKPINAR (1995), *Ali Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâyis*, Erzurum.
- AYDÜZ, Salim (2000), "Müneccimbaşı Takvimleri ve Tarihi Kaynak Olarak Değerleri", *Cogito*, 22, 132-144.
- BANG, W. (1917), "Über die türkischen Namen einiger Grosskatzen", *KSz*, 17, 112-146.
- ; A. von GABAIN (1929-a), *Türkische-Turfan Texte I*, Berlin.
- ; A. von GABAIN (1929-b), *Türkische-Turfan Texte II*, Berlin.
- ; A. von GABAIN (1930-a), *Türkische-Turfan Texte III*, Berlin.
- ; A. von GABAIN (1930-b), *Türkische-Turfan Texte IV*, Berlin.
- ; A. von GABAIN (1931-a), *Türkische-Turfan Texte V*, Berlin.
- ; A. von GABAIN (1931-b), *Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte*, Berlin.
- ; A. von GABAIN; G.R. RACHMATI (1934), *Türkische-Turfan Texte VI*, Berlin.
- (1980), *Berlin'deki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934)*, çev.: Şinasi TEKİN, Erzurum.
- (1996), *Köktürkçeden Osmanlıcaya*, çev.: Tahsin AKTAŞ, Ankara.
- BARTHOLD, V.V. (1975), *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, çev.: A. İsmail AKA; K. Yaşar KOPRAMAN, Ankara.
- BARUTÇU-ÖZÖNDER, F. Sema (1996), *Ali Şîr Nevâyî, Muhâkemetü'l-Lugateyn*, Ankara.
- (1998), *Üç İtigsizler*, Ankara.

- BASKAKOV, N. A.; T. M. TOŞÇAKOVA (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, hzl.: Emine GÜRSOY-NASKALİ; Muvaffak DURANLI, Ankara.
- BAZIN, Louis (1991), *Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien*, Budapest.
- BİLGİN, Azmi (1996), *Nazmü'l-Hılaftıyyat Tercümesi*, Ankara.
- BİNBAŞ, İlker Evrim (1999), "Türklerde Nevruz Geleneği", **Avrasya Etüdüleri**, XV, Yaz, 61-79.
- BOZKAPLAN, Şerif Ali (1997), *Bahtiyar-nâme*, İzmir.
- BOZYİĞİT, A. Esat (1998), *Ankara İli Ağzı Sözlüğü*, Ankara.
- BROCKELMANN, Carl (1928), "Naturlaute im Mitteltürkischen" **UJb**, 257-265.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931) *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk*, İstanbul.
- (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.
- (1994), *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Ankara.
- CANPOLAT, Mustafa (1995-a), *Ömer b. Mezid, Mecmuatü'n-Nezair*, Ankara.
- (1995-b), *Ali Şîr Nevâyî, Lisânü't-Tayr*, Ankara.
- CAVAIGNAC, E. (1954), *Tarihî Kronolojinin Esasları*, çev. Osman TURAN, Ankara.
- CEMİLOĞLU, İsmet (1994), *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, Ankara.
- CHAVANNES, E. (1906), *Le Cycle Turc des douze animaux*, Leiden.
- CLAUSON, Sir Gerard (1957), "The Ongin Inscription", **JRAS**, 177-192.
- (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- COURTEILLE, Pavet de (1972), *Dictionnaire Turk-Oriental*, Amsterdam.

- ÇAĞIRAN, Önder (1992), *Ahmed-i Dâ'î, Tıbb-ı Nebevi*, Malatya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ÇELİK Ülkü (1996), *Ali Şîr Nevâyî, Leylî vü Mecnûn*, Ankara.
- ÇENELİ, İlhan (1997), *Kırım Tatarcasında Yapım Ekleri*, çev.: Mustafa ARGUNŞAH, Ankara.
- DALLI, Hüseyin (1991), *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları Üzerine Araştırmalar*, Ankara.
- DANKOFF, Robert (1995), *Armenian Loanwords in Turkish*, Wiesbaden.
- DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara.
- DİLGÂN, Hamit (1957), *Takvimler ve Tarih Tekabülleri*, İstanbul.
- DOERFER, Gerhard (1963), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I: Mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden.
- (1965), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen II: Türkische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden.
- (1967), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen III: Türkische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden.
- (1973), "Zur Sprache der Hunnen", *CAJ*, 1-50.
- (1975), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen IV: Türkische Elemente im Neupersischen (Schluss) und Register zur Gesamtarbeit*, Wiesbaden.
- ; Semih TEZCAN (1980), *Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Xarrab)*, Budapest.
- DUMAN, Musa (2000), *Birgili Muhammed Efendi, Vasiyyet-nâme*, İstanbul.
- DÜRÜŞKEN, Çiğdem (2000), "Roma'da Takvim", *Cogito*, 22, 101-111.

- EBERHARD, Wolfram (1946), *Çin, Sinolojiye Giriş*, çev.: İkbal BERK, İstanbul.
- ECKMANN, János (1995), *Nehcü'l-Ferâdis I: Metin; II: Tıpkıbasım*, yay.:Semih TEZCAN; Hamza ZÜLFİKAR, Ankara.
- EL-BEYRÛNÎ (1879), *The Chronology of ancient nations (El-Asârü'l-Bâkiye)*, çev.: Edward SACHAU, London.
- ERASLAN, Kemal (1993), *Ali Şîr Nevâyî, Mizânu'l-Evzân*, Ankara.
- (1996), *Ali Şîr Nevâyî, Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve*, Ankara.
- (1999), *Sekkâkî Divanı*, Ankara.
- ERDAL, Marcel (1977), "İrk Bitig Üzerine Yeni Notlar", **TDAY**, 1977, 87-119.
- (1991) *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden.
- EREN, Hasan; Nevzat GÖZAYDIN; İsmail PARLATIR; Talât TEKİN ve Hamza ZÜLFİKAR (1988), *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- EREN, M. Emin (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük-İlleri Ağzları*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1970), *Orhun Abideleri*, İstanbul.
- (1989), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara.
- (1991), *Dede Korkud Kitabı II*, Ankara.
- ERGİNER, Gürbüz (1984), *Uşak Halk Takvimi*, Ankara.
- ERSOYLU, Halil (1989), *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara.
- (1996), *Kız Destanı*, Ankara.
- ERTEN, Münir (1994), *Diyarbakır Ağzı*, Ankara.

- ESİN, Emel (1972), “Kün-Ay (Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devirden Hakanlılara Kadar İkonografisi)”, **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, c. I, 313-359.
- FEHÉR, Géza (1926), “İmennikıt na pırvite bılgarski hanove”, Sofiya.
- GABAIN, A. von (1954), *Türkische-Turfan Texte VIII*, Berlin.
- ; Werner WINTER (1958), *Türkische-Turfan Texte IX*, Berlin.
- (1959), *Türkische-Turfan Texte X*, Berlin.
- (1973), “Clauson, Sir Gerard, An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish, Oxford 1972, XLVIII und 989 s.”, **UAJb**, 45, 305-306.
- (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, çev.: Mehmet AKALIN, Ankara.
- GAYDARCI, G.A.; K. KOLTSA; L.A. POKROVSKAYA; B.P. TUKAN (1991), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, çev.: İsmail KAYNAK-A. Mecit DOĞRU, Ankara.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağızları I, II, III*, Ankara.
- GILES, H.A. (1912), *A Chinese-English Dictionary*, Shanghai-London.
- GOMBOCZ, Zoltán (1912), “Zur Lautgeschichte der altaischen Sprachen”, **KSz**, 13, 1-37.
- GÖKMEN, Fatin (1936), *1. Türk Takvimi ve Yeni Meydana Çıkarılan En Eski Bir Heyetin Esasları 2. Bu Heyetin 2000 Sene Evvel Tesis Edilmiş Olduğu 3. Bu Heyete Sahip Olan Kadim Milletin Bugünkü Türklere Ecdad Olması Lazım Geldiği Hakkında Tez*, İstanbul.
- (1943), “Eski Türklere Heyet ve Takvim”, **II. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 833-841.

- GRÖNBECH, Kaare (1942), *Komanisches Wörterbuch*, Kopenhagen.
- (1995), *Türkçenin Yapısı*, çev.: Mehmet AKALIN, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer; Ahmet BURAN (1994), *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler I*, Ankara.
- GÜLSEREN, Cemil (2000), *Malatya İli Ağızları*, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (1989), *Miftahu'l-Cenne*, Malatya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- GÜNALTAY, Şemsettin (1987), *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya*, Ankara.
- GÜRSOY-NASKALİ, Emine (1987), *Sinan Paşa, Tezkiretü'l-Evliyâ*, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul.
- (2000), *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara.
- HAMILTON, James Russell (1998), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, çev.: Vedat KÖKEN, Ankara.
- İNAN, Afet (1992), *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara.
- İZBUDAK, Velet (1936), *El-İdrâk Haşiyesi*, İstanbul.
- KAKUK, Zsuzsa (1999), *Kasantatarisches Wörterverzeichnis*, Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfî Divanı*, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (1994), *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf*, Ankara.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989), *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*, Ankara.
- (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara.
- KARAÖRS, Metin (1984), *Ali Şir Nevâyî, Nevadirü's-Şebâb*, İstanbul (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KARASOY, Yakup (1998), *Şiban Han Divanı*, Ankara.

- KAYA, Ceval (1994), *Altun Yaruk*, Ankara.
- KAYA, Önal (1996), *Ali Şîr Nevâyî, Fevâyyidü'l-Kiber*, Ankara.
- KIRKKILIÇ, Ahmet (1999), *Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Lehcetü'l-Lûgat*, Ankara.
- KONONOV, A. N. (1980), *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov*, Leningrad.
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Marzubân-nâme Tercümesi*, Ankara.
- (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara.
- (1994-a), *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, Ankara.
- (1994-b), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara.
- KOTWICZ, W. (1925), "O Chronologii Mongolskiej I", **RO**, 220-239.
- (1928), "O Chronologii Mongolskiej II", **RO**, 108-166.
- KOWALSKI, Tadeusz (1929), *Karaimische Texte im Dialekt von Troki*, Kraków.
- (1930), "Zu den Türkischen Monatsnamen", **Archiv Orientalni**, II, 3-26.
- LAUFER, B. (1909), "Der cyklus der zwölf Tiere auf einem altturkistanischen Teppich", **TP**, X, 71-73.
- LESSING, Ferdinand (1960), *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley-Los Angeles.
- LI, Yong-Söng (1999), *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, İstanbul.
- LIGETI, Louis (1951), "Histoire du lexique des langues turques", **RO**, XVII, 80-91.
- MALOV, C.E. (1959), *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Mongolii i Kirgizii*, Moskva-Leningrad.
- MANOF, Atanas (1939), *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, çev.: Türker Acaroğlu, Ankara.

- MAZIOĞLU, Hasibe (1974), *Ahmed Fakih, Kitabı Evsâfi Mesâcidi's-Serîfe*, Ankara.
- MEYER, Gustav, "Zur Geschichte des wortes Samstag", **IF**, 4, 326-329.
- MUNKÁCSI, Bernhard (1967), "Die heidnischen Namen der Wochentage bei den alten Völkern des Wolga-Uralgebietes", **KCsA**, II, 42-64.
- MÜLLER, F.W.K. (1908), *Uigurica I*, Berlin.
- (1910), *Uigurica II*, Berlin.
- (1922), *Uigurica III*, Berlin.
- (1931), *Uigurica IV*, yay.: A. von GABAIN, Berlin.
- NADELYAEV, B.M.; D.M. NASILOV; E.R. TENİŞEV; A.M. ŞÇERBAK (1969), *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad.
- NECİP, E. Necipoviç (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev.: İklil KURBAN, Ankara.
- NEMETH, Gyula (1990), *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, çev.: Kemal AYTAÇ, Ankara.
- OLCAY, Selahattin; Ahmet B. ERCİLASUN; Ensar ASLAN (1988), *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, Ankara.
- O'NEIL, W. M. (2001), *Zaman ve Takvimler*, çev.: Çiğdem Öndem, İstanbul.
- ORALTAY, Hasan; Nuri YÜCE; Saadet PINAR (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1987), *Eski Türk Yazıtları I-IV*, Ankara.
- ÖLMEZ, Zuhâl (1996), *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime*, Ankara.
- ÖNER, Mustafa (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara.

- ÖNLER, Zafer (1990), *Celâlüddin Hızır Paşa (Hacı Paşa), Müntahab-ı Şifâ I: Giriş-Metin*, Ankara.
- (1999), *Celâlüddin Hızır Paşa (Hacı Paşa), Müntahab-ı Şifâ II: Sözlük*, İstanbul.
- ÖZKAN, Fatma (1996), “Nevayi Eserleri İçin Yazılmış Bir Lügat: Der Beyân-ı İştîlâhât-ı Emlahu’ş-Şucarâ Mevlânâ Nevâyî”, **Bilig**, Bahar, 198-243.
- ÖZKAN, Mustafa (1993), *Mahmud b. Kadî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi*, Ankara.
- ÖZKAN, Nevzat (2000-a), *Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kavâ'id*, Ankara.
- (2000-b), *Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, Kavâ'id-i Osmaniyye*, Ankara.
- ÖZTÜRK, Mürsel; Derya ÖRS (2000), *Mütercim Âsım Efendi, Burhân-ı Katı*, Ankara.
- ÖZYETGİN, Melek (1996), *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara.
- PAASONEN, H. (1950), *Çuvaş Sözlüğü*, çev.: Türk Dil Kurumu, İstanbul.
- PAÇACIOĞLU, Burhan (1993), *Battal-nâme*, Kayseri (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- PEDERSEN, Holger (1903), “Türkische Lautgesetze”, **ZDMG**, 57, 535-561.
- (1906), “Armenisch und die Nachbarsprachen”, **Kuhn’s Zeitschrift**, 334-484.
- PEKARSKIY, E.K. (1945), *Yakut Dili Sözlüğü*, İstanbul.
- PISOWÍCZ, Andrzej (1989), “Die armenischen Entlehnungen in den türkischen Dialekten”, **FO**, 16, 123-129.
- POPPE, Nicholas (1960), *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen, Teil I: Vergleichende Lautlehre*, Wiesbaden.

- PRITSAK, Omeljan (1955), *Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren*, Wiesbaden.
- PRÖHLE, Wilhelm (1991), *Karaçay Lehçesi Sözlüğü*, çev.: Kemal AYTAÇ, Ankara.
- RADLOFF, Wilhelm (1928), *Uigurische Sprachdenkmäler*, yay.: C.E. MALOV, Leningrad.
- (1960), *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte I-IV*, The Hague.
- RAMSTEDT, G. J. (1935), *Kalmückisches Wörterbuch*, Helsinki.
- (1949), *Studies In Korean Etymology*, **MSFOu**, 95.
- (1951), “Über onomatopoeische Wörter in den altaischen Sprachen”, **JSFOu**, 55, 106-112.
- (1957), *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft, I. Lautlehre*, Helsinki.
- RÄSÄNEN, Martti (1957), *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*, Helsinki.
- (1969), *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.
- RYUMINA-SIRKAŞEVA, L.T.; N.A. KUÇIGAŞEVA (2000), *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, çev.: Ş. Halûk AKALIN- Caştegin TURGUNBAYEV, Ankara.
- SAYILI, Aydın (1982), *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara.
- SERTKAYA, Osman F. (1980), “Louis Bazin, Les Calendriers Turcs Anciens et Mediveaux, Lille, 1974, 800 s.”, **TM**, XIX, 335-344.
- STACHOWSKI, Marek (1993), *Dolganischer Wortschatz*, Kraków.
- STEINGASS, F. (1975), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut.

- ŞAHİN, Hatice (1993), *Hatiboğlu, Ferah-nâme*, Malatya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ŞEN, Mesut (1993), *Bâbur-nâme*, İstanbul (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ŞENTÜRK, Osman Atillâ (1994), “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, **TDA**, 90, 131-180.
- ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ-Yİ BUHARİ (1298), *Lugat-i Çağatay ve Türkî-yi Osmani*, İstanbul.
- ŞÜKÛN, Ziya (1996), *Farsça-Türkçe Lûgat, Ferhengi Ziya I-III*, İstanbul.
- TANNAGAŞEVA, Kurpeško; Ş. Halûk AKALIN (1995), *Şor Sözlüğü*, Adana.
- TATÇI, Mustafa (1990-a), *Yunus Emre Divanı I: İnceleme*, Ankara.
- (1990-b), *Yunus Emre Divanı II: Tenkitli Metin*, Ankara.
- TAVKUL, Ufuk (2000), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara.
- TAYMAS, Aptullah Battal (1988), *İbn-i Mühennâ Lûgati*, Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1960), *Uygurca Metinler I: Kuansı im Pusar (Ses İşiten İlah)*, Erzurum.
- (1976), *Uygurca Metinler II: Maytrisimit*, Ankara.
- TEKİN, Talât (1968), *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington.
- (1987), *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara.
- (1988-a), *Orhon Yazıtları*, Ankara.
- (1988-b), *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Ankara.
- (1993), *Irk Bitig, The Book of Omens*, Wiesbaden.
- (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara.
- (1995-a), *Orhon Yazıtları*, İstanbul.

- ; Mehmet ÖLMEZ; Emine CEYLAN; Zuhâl ÖLMEZ; Süer EKER (1995-
b), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara.
- (1995-c), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara.
- TIETZE, Andreas (1955), “Griechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch”,
Oriens, 8, 204-257.
- (1957), “Slavische Lehnwörter in der Türkischen Volkssprache”, **Oriens**,
10, 1-47.
- TİMURTAŞ, F. Kadri (1981), *Şeyhi'nin Harnâmesi*, İstanbul.
- THOMSEN, Vilhelm (1993), *Çözülmüş Orhon Yazıtları*, çev.: Vedat KÖKEN,
Ankara.
- TOKATLI, Ümit (1996), *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nüreddîn Za'îfî, Kitâb-ı Bostân-ı
Nasayih*, Kayseri.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1976), *Muhammed b. Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında
Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi I (Giriş-Metin)*, İstanbul.
- (1978), *Muhammed b. Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası
Kur'an Tercümesi II (Sözlük)*, İstanbul.
- (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- TOPARLI, Recep (1988), *Mu'înü'l-Mürîd*, Erzurum.
- (1992), *İrşâdü'l-Mülûk ve 's-Selâtin*, Ankara.
- (1993), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Erzurum.
- (1998), *Harezmlî Hafız'ın Divanı*, Ankara.
- ; M. Sadi ÇÖGENLİ; Nevzat H. YANIK (1999), *El-Kavânînü'l-Küllîyye
li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara.

- ; M. Sadi ÇÖGENLİ; Nevzat H. YANIK (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, Ankara.
- TRYJARSKI, Edward (1966), “Une Liste Arméno- Kiptchak des Signes du Zodiaque”, **Bilimsel Bildiriler 1966**, 127-152.
- (1972), “Ermeni-Kıpçak Dilinde Yazılmış Olan Meteorolojik ve Müneccimlikle İlgili Tahminler”, **Bilimsel Bildiriler 1972**, 309-317.
- TURAN, Osman (1941), *On iki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul.
- TURAN, Zikri (1992), *Hacı Paşa- Teshîl*, Malatya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- TÜRK DİL KURUMU (1993), *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*, Ankara.
- (1995), *Tarama Sözlüğü I-VIII*, Ankara.
- TÜRKER, Şefik (1940), *Takvim ve Tarihi*, Kayseri.
- (1943), *Kayseri Takvimi*, Kayseri.
- UĞURLU, Mustafa (1987), *Münyetü’l-Guzât*, Ankara.
- ÜÇER, Cumhure (2000), “Türk-İslam-Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Takvimleri”, **Cogito**, 22, 117-131.
- ÜLGEN, Refet (1946), “Ay ve Gün Terimleri Hakkında Bir İnceleme”, **TD-B**, Seri III, S. 8-9, 30-76.
- VÀMBÈRY, H. (1867), *Chaghataische Sprachstudien*, Leipzig.
- VASILIEV (Cargıstay), Yuriy (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara.
- WINTER, Werner (1963), *Tocharians and Turks*, Bloomington.
- YAVUZ, Kemal (1991), *Şeyhoğlu, Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ*, Ankara.
- YELTEN, Muhammet (1989), *Şirvanlı Mahmud, Kemâliyye*, İstanbul.
- YILDIZ, Osman (1999), “bars > pars Kelimesi Üzerine”, **TDİD**, 3, 143-160.

YUDAHIN, K.K. (1988), *Kırgız Sözlüğü I-II*, çev.: Abdullah TAYMAS, Ankara.

YURTSEVER, Erk (1993), “Gün Adları ve 2000 Yılıının Artıklanması”, **TDA**, 85, 69-88.

YUSUF, Berdak (1993), *Türkçe-Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe Lugat*, Taşkent.

YÜCE, Nuri (1988), *Mukaddimetü'l-Edeb (Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşası)*, Ankara.

YÜCEL, Bilâl (1995), *Bâbü'r Divanı*, Ankara.

ÖZET

İnsanoğlu yeryüzünde var olmaya başladığı ilk günden itibaren zamanın akıp gitmesi ile ilgilenmiş ve hayatını devam ettirebilmesi için doğa olaylarını izlemeye başlamıştır. Çünkü zaman kavramının insan hayatıyla doğrudan ilişkili olduğu bir gerçektir. İnsan da kendi hayatının düzenlenebilmesi için zaman kavramını çeşitli derecelere ve bölümlere ayırmıştır. Böylece tarlanın ne zaman ekilip ne zaman biçileceğini hesaplamak mümkün olacaktı. Mısır'da yaşayan ilk insanın Nil nehrinin hareketleriyle zamanlarını ayarladıkları bilinmektedir. Mısır'dan başka diğer bölgelerde yaşayan insanlar da mutlaka buna benzer birtakım olayları esas almış olmalıdır.

İlk Türklerin zamanın hesaplanması için neler yaptıklarını bilmiyoruz ama zamanı nasıl bölümlere ayırdıkları konusunda elimizde kanıtlar bulunmaktadır. Kendi buluşları olan takvimlerin yanında etkileşimde buldukları toplumlardan da çeşitli takvimler almışlardır.

Biz bu çalışmada Türklerin zamanın bölümlerine verdikleri adları inceledik. Zamanın yıl, ay, hafta ve gün gibi bölümleri hangi adlarla karşıladıklarını en eski Türkçe metinlerin taranmasıyla elde etmeye çalıştık. Bu çalışmada ilk yazılı metinlerimizden itibaren günümüz Türkçesine kadar yazıya geçmiş kelimeleri derleyip onları hem leksikolojik bakımdan hem de etimolojik bakımdan inceledik. Çalışmamızın inceleme kısmında elde ettiğimiz kelimeler çeşitli alt başlıklar altında verildiği için bütün bu kelimelerin bir de dizinini tezin sonuna ekledik.

ABSTRACT

Time is indispensable part of life, therefore, time-concept has from the earliest period of the settlement on the earth preoccupied the mankind. In order to regulate the daily affairs and to determine the time of sowing and harvest human being divided the into certain parts such as day, week, month and year. For example, the earliest inhabitant of Egypt calculated the annual agricultural activities according to the flow of the Nile. People in the other parts of the world have taken similar natural courses to define the time.

Although we do not know how the first Turkish tribes defined the time, we have certain clues that proves the existence of the time-concept. Besides the national calendar, the earliest Turkish tribes made use of the calendars of the other nations and tribes with whom they had a relation.

In our thesis we analysed different time-concepts used by Turks. We tried to explain how they named the different time-concepts such as day, week, month and year through analysing the old Turkish script. We analysed the words in terms of their lexical and etymological meaning. We added the index of the words we studied at the end of our study.